

Rosmersholm

Henrik Ibsen

रोझमर्सहोल्म

वसंत बागुल

या मित्रांनो! घेऊन जा! लुटा! लुटा! लुटून न्या!

रोझमर्सहोल्म

हे पुस्तक फुकट नाही

यामागे अनेकांचे कष्ट व पैसे आहेत.

पण तरीही आम्ही ते वाचकांना विनामूल्य घेऊ देतो.

कारण ई पुस्तक एकदा बनलं की एकजण वाचो वा एक लाख.

आमचं काहीच कमी होत नाही.

उलट आनंद वाढतो.

मजा येते.

पण

तुम्ही ते फुकट का घ्यावं?

तुम्हालाही काही देता येईल.

असे काही द्या ज्याने ई साहित्यच्या लेखकांना, टीमला आणि तुम्हालाही आनंद मिळेल

आणि तुमचं काहीच कमी होणार नाही.

तुम्ही आशीर्वाद आणि शुभेच्छा द्या

लेखकांना फोन करून दाद द्या

आपल्या मित्रांचे मेल पत्ते आम्हाला द्या

मित्रांना हे पुस्तक मेल आणि Whatsapp करा

ई साहित्यचे फेसबुक पेज, इन्स्टाग्राम, टेलिग्राम यांवर स्वतः जा व इतरांना

आमंत्रित करा. सोशल मिडियावर ई साहित्यचा प्रचार करा.

सर्वात बहुमोल अशा तुमच्या सूचना द्या

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत ज्याने लेखकाला व ईसाहित्य टीमला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यास मदत होईल. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे व त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा. अखेर संपूर्ण समाज एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सादर करीत आहे

रोझमर्सहोल्म

हेन्रिक इब्सेन

अनुवाद- वसंत बागुल

रोझमर्सहोल्म

लेखक: हेन्रिक इब्सेन

अनुवाद: वसंत बागुल

३०२, न्यु शिवम अपार्टमेंट

स्टेशन रोड, उल्हासनगर-४, जि. ठाणे

फोन: 0251-2587832, 8149068977

vasant_pandit2002@yahoo.com

निर्मितीसहाय्य: रश्मी किल्लोस्कर

या पुस्तिकेतील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण व नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी लेखकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई (तुरुंगवास व दंड) होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशक :ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

eSahity Pratishthan

eleventh floor

eternity

eastern express highway

Thane.

Whatsapp: 7710980841

प्रकाशन: १ ऑगस्ट २०२१

©esahity Pratishthan©2021

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ्रॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई साहित्य प्रतिष्ठानची परवानगी घेणे- आवश्यकआहे.

**“What is life? A fighting in
heart and brain with Trolls.
Poetry? That means writing
Doomsday-accounts of our
soul.**

-Henrik Ibsen

हेनरिक इब्सेन

रोझमर्सहोल्म

(१८८६)

ROSMERSHOLM

SKUESPILL I FIRE AKTER

(1886)

पात्रे

जोहान्स रोझमर- पूर्वीच्या काळचा पाद्री आणि त्या परगण्यातील रहिवासी

रिबेका वेस्ट- रोझमर्सच्या घरातील सर्व नोकरांची प्रमुख

रेक्टर क्रॉल- रोझमर्सचा मेव्हणा, एक हेडमास्तर

अल्लिक ब्रँडल

पीटर मॉर्टेन्सगार्ड

मॅडम हेल्सेथ- रोझमर्सहोल्म्सच्या घराची सर्व व्यवस्था पाहणारी व्यक्ती.

सर्व घटना पश्चिम नॉर्वेच्या किनारपट्टीजवळील एका छोट्या शहरातील रोझमर्सहोल्मच्या जागेत जुन्या कुटुंबात घडतात.

ROSMERSHOLM

1886

(Four Acts Play)

इब्सेनचे हे एकविसावे नाटक.

Rosmersholm ही अतिसंवेदनाक्षम सद्सद्विवेकबुद्धीची शोकांतिका आहे. ती १८८५ मध्ये उन्हाळ्याच्या सुट्टीत त्याच्या जन्मभूमीमध्ये त्याने प्रत्यक्ष पाहिलेले राजकीय क्षोभ व पक्षांतील झगडे यांच्या पार्श्वभूमीच्या सन्मुख चित्रित केली आहे. १८६४ पासूनची नॉर्वेला ही त्याची दुसरी भेट होती. अंतर्गत राजकीय भांडणांमुळे त्या देशाची चिरफाड झालेली होती व त्याच्या तोंडी त्यामुळे कटुता आली होती. दोन कोटी कुत्र्यामांजरांची भांडणे जणूकाही तो पाहत होता. इब्सेनने राजकारण आणि राजकारणी ह्यांची कधीच प्रशंसा केली नाही, काही अशी याचे कारण त्याची अशी धारणा झाली होती की युरोपातील प्रागतिक लोकशाही चळवळीला ते दूषित करतात आणि तिला सर्वसामान्य लोकांच्या पद्धतीत बदलवून टाकतात. ह्यामुळे

त्याला फक्त उत्साह आला आणि त्या भरात त्याने १४ जून १८८५ मध्ये कामगारांपुढील भाषणात आपल्या राजकीय जीवनात औदार्याच्या मूलतत्वांचा परिचय करून द्यायला पाहिजे, आपले सरकार आपले प्रतिनिधी मंडळ आणि आपल्या प्रकाशन संस्थेनेही. मला खचितच जन्माची कुलिनता, पैशाची, शास्त्राची किंवा देणगी आणि बुद्धिमत्ता असा अर्थ अभिप्रेत नाही तर चारित्र्याची कुलिनता, संकल्प आणि विचार यांची कुलीनता (liability of character, of will and thoughts.)

अशाच प्रकारची काहीशी उमराव लोकशाही इब्सेनच्या नव्या नाटकाच्या नायकाची माजी धर्मगुरू Johannes Rosmer च्या कल्पनेमागे व स्वप्नामागे होती. इब्सेनप्रमाणेच Rosmer ला सुद्धा Protestant मनोवृत्तीच्या धर्मगुरूच्या वातावरणात आणून टाकले जाते, आणि आनुवंशिक धार्मिक रूढींना जरी त्याने सोडले तरी हा परिणाम मात्र तो झटकू शकत नाही. तथापि ज्यांची एकता नेहमी जीवन आणि जगाच्या खिन्न दृष्टीसारखी होती त्या आपल्या उमराव पूर्वजांच्या रूढींमध्ये तो चिंब भिजून गेला होता. आनंद आणि

हास्य ह्यासारख्या गोष्टी त्यांना ठाऊकच नव्हत्या त्यांची खिन्नता खरोखर संपूर्ण देशावर पसरली होती. त्याचा वडिलार्जित Rosmersholm विचित्र भुताटकीने वेळोवेळी पछाडत गेला होता. (भूत विषयक पांढरे घोडे White Horses) आणि तो भूप्रदेश म्हणजे 'आसवांच्या दरीची' आठवण करून देणारा होता. ह्या घुमेपणाविरूद्ध बंड करणारा रॉस्मर हा त्यांच्या सजातीयांपैकी एक होता. पण हे करताना त्याने अजूनही त्याला आपल्या पूर्वजांकडून मृत्यूपत्रान्वये मिळालेला धार्मिक दृष्टीकोन आणि मूल्ये धारण केलेली होती. नैतिक जबाबदारीचा आवाज अधिक सामर्थ्यवान बनल्यानंतर प्रघातातील स्वतंत्र दृष्टीकोनाबद्दल त्याच्या थंड निर्दय Christian विश्वासाबद्दल तो विनिमय करतो.

ज्या दिशेने त्याला स्वतःला ज्याने विस्तृत शक्य संधी देऊ केलेली होती त्या पूर्ण कृतीशील जीवनामधून त्याला स्वतःला जाणून घ्यायचे असते तेव्हा तो नव्या कार्याचा अंगीकार करतो. ज्यातून आपल्या ध्येयाप्रत पोहचायची त्याची इच्छा होती तो एकमार्गी, निरर्थक व फाजील कडक (puritanic) असा Brand चा मार्ग होता. Ghosts मधील कलाकार Oswald सारखे त्याने आनंद, प्रकाश आणि

सूर्यप्रकाश आणि उज्वल आनंदाबरोबर त्याचा व्यवसाय जोडण्याची स्वप्ने त्याने पाहिली. जे एखाद्या मृत भाराप्रमाणे सर्वथा त्याच्यावर टांगलेले होते त्या Calvinistic guilt complex (किंवा सद्सद्विवेकबुद्धीची असुरक्षितता) आनुवंशिकतेच्या खिन्नतेपासून रॉस्मर सुटका करण्यासाठी उत्सुक झाला होता, हे नाटकाच्या प्राथमिक कच्च्या मसुद्यावरून दिसते हे महत्त्वाचे आहे. उन्हाळ्याच्या स्वच्छ प्रकाशमय प्रातःकाळी जणूकाही भयंकर स्वप्नामधून उठल्यागत तो उद्गारतो:

‘सगळीकडे सभोवती जीवनाच्या प्रत्येक भागात वैभवशाली अंकुरण होत आहे. आणि त्याच वेळी मी सुद्धा जगायला सुरूवात केली आहे. या जगात मला आनंदी व्हायलाच हवे आणि मी होईनच.’

‘ते हवेत आहे. ही नव्या युगातली सर्वात मोठी गोष्ट आहे ती आपण मोठ्या धाडसाने उघडपणे आपल्या जीवनाच्या शेवटाइतकेच आनंदाचा उद्धोष करतो.’

जिचे नैतिकस्वरूप Rosmer हून पूर्णपणे भिन्न आहे त्या Miss Dan Kett (Rebecca West चे नाटकाच्या शेवटच्या भागातील) ने म्हटलेले शब्द आहेत.

पण Rosmer चा प्रतिष्ठित मेहुणा आणि स्थानिक समाजाचा आधारस्तंभ (Pillar of society) Gylling (नाटकात Rector Kroll) अशा काही शेन्याचा स्फोट करतो की ज्यामुळे Rosmer आणि Rebecca ह्यांच्या शोकांतिकेची शाश्वती वाढते.

‘गरीब माणसा, तू अपराधाने भारवत झालेल्या तुझ्या सद्सद्विवेकबुद्धीबरोबर तुला असं वाटतं तुला अशा ह्या वक्र मार्गाने आनंद मिळेल. तू तुझ्या आनंदाचा पाया पापावर उभारतो आहेस.’

II

Gylling ला तो काय बोलतो हे ठाऊक असते. कारण त्याच्या शब्दांमागे Rosmer च्या पत्नीचा Beata च्या आत्महत्येचा अप्रत्यक्ष उल्लेख असतो जिचं खरं कारण अजूनही गूढ असतं ती एक अटकळीची गोष्ट असते. Rosmer जरी त्या गोष्टीला जबाबदार, प्रत्यक्ष जबाबदार नसतो तरीही त्याच्या छातीवर हे अवजड ओझे असते. पण तिच्या आत्महत्येची वास्तवता तिथं असल्यामुळे तिचे गूढ त्याच्या सदसद्विवेकबुद्धीसाठी आणि मनाच्या शांततेसाठी उधळण आवश्यक असते. त्यापेक्षा अधिक म्हणजे त्याला असे वाटत असते की आपल्या मेलेल्या बायकोचे प्रेत आपल्या पाठीवर आहे- आता जुन्या मतांपासून स्वतःला मुक्त करून आपल्या विचारांचे परिवर्तन तो सुख आणि आनंद यात करू इच्छितो. सर्व नाटक म्हणजे मोठ्या प्रमाणावर रॉस्मर आणि तयाच्या पाठीवरील प्रेत यांच्या कलहाचेच आहे. धक्के आणि निराशा यांच्या मालिकेनंतर रॉस्मरच्या स्वतःच्या मनःस्थितीवर त्याचा एकेकाळचा शिक्षक Hetman (नाटकातील Ulrik Brandel) टीका करतो, स्वतःसुद्धा क्रियाशील जीवनातून

त्याला स्वतःला जाणण्याच्या प्रयत्नात तो चेचला जातो, तो कटूतेने तक्रार करतो:

‘हे सारं निरर्थक आहे पोरा. रिक्त स्वप्ने, कुचेष्टा करणाऱ्या सावल्यांशिवाय काही नाही. मानवता हे संपलेलं सहाय्य.... ईश्वरालाही वाटतं कामात काहीतरी व्यंग आहे आणि तो एक निश्चय करतो. सद्सद्विवेकबुद्धीची असुरक्षितता, माझ्या मुला आणि हेच जे आपल्याला आनुवंशिकतेने मिळालेले आहे म्हणूनच मानवता ही असाध्य आहे, संपलेले सहाय्य आहे.’

‘मग जीवनाचा अर्थ काय? (Miss Dankett विचारते.)’

‘अरे हो! फक्त मूर्खपणाच्या गोष्टी करणं टाळा. फसवेगिरी नको. जीवनाला- उजवीकडे वा डावीकडे जशी संधी मिळेल तसे त्याला हिंदकळू द्या.’

‘पण एखाद्याचा स्वतःचा. प्रत्येक व्यक्तीचा?’

‘खा, पी आणि मजा कर माझ्या सुंदर तरूणे. आणि त्याच मार्गाने तूही आपलं अस्तित्व ठेव रॉस्मर. परमेश्वर आपल्याला पंख द्यायचं विसरलाय, अंतर्बाह्य. म्हणून मग जोपर्यंत आपल्याला जमेल तोपर्यंत आपण जमिनीवर

सरपटूया. बाकी काहीच करण्याजोगं नाही.' पण रॉस्मर किंवा Hetman (Brandel) स्वतः नक्कीच तो सल्ला पाळीत नाहीत. गावंढळ नैतिक घटनेबरोबर लोकांना ह्या पर्यायांची शिफारस करणे बरोबर आहे. जेथे खऱ्या आनंदाचा अभाव आहे अशा अनैतिकतेत आणि 'मजेत' Peer Gynt च्या पद्धतीने स्वतःपासून पलायन करणे सोपे आहे. रॉस्मरच्या संवेदनाक्षमतेची व्यक्ती तथापि यासारखे खचितच मनन करेल. नैतिकतेने तो जागृत झालेला होता आणि आपण काय करीत आहोत याची त्याला जाणीव होती. ह्या कारणास्तव त्याची असुरक्षितता (भेद्यता- vulnerability) त्याला एकतर कायम उपस्थित असलेल्या अपराधी भावनेला संपवायला हवे किंवा त्याच्या स्वतःच्या अपयशाचा परिणाम तरी भोगायला हवा.

येनकेनप्रकारेण हाच त्याचा पेच आहे. त्याचे नियम आणि हेतू असूनही- बौद्धिकदृष्ट्या मुक्त असलेल्या माणसाचे हेतू, त्याच्यातील सद्सद्विवेकशून्य बाजू, शेवटी त्याच्यातील शंकान्वित सद्सद्विचारशक्ती (Insecure conscience) बलिष्ठ ठरते. जी लवकरच रॉस्मरपेक्षाही अधिक महत्त्वाची ठरते त्या रिबेकाच्या दैवाने नाटकाचा दुःखांत सघात (tragic impact) वाढवला जातो. तरीही गुरूत्वाकर्षणाचे केंद्र

तिच्याकडे स्थानांतरित करताना इब्सेने Rosmer चे आंतरिक नाट्य मानसशास्त्रीय व नैतिकदृष्ट्या गुंतागुंतीचे करून ठेवले आहे.

The Wild Duck मध्ये ज्या कारणामुळे (Claims of the ideal- ध्येयाच्या वारसाहक्काचे प्रयोग) ग्रेगर्स हेदविगची शोकांतिका घडवून आणतो त्यासारख्या (insecurity of conscience) चा परिणाम Rosmer Rebecca (जी अनैतिक दृष्टीकोनाची असते) घडवून आणून स्वतःची की तिचीही शोकांतिका व्हायला कारणीभूत ठरतो.

III

जेव्हा रिबेका रॉस्मरच्या घरी येते तेव्हा ती माणसाळलेल्या मानवी प्राण्यापेक्षा नैसर्गिक प्रेरणाच अधिक वाटावी अशी – तिच्या उत्तरेकडच्या जन्मस्थानाच्या सागराच्या एका अंशासारखी वाटणारी दिसते. सद्सद्विवेकबुद्धीशून्य व अनैतिकतेपेक्षा जीवनाला असत्व (किंवा नीतीपूर्व) दृष्टीकोन असलेली ती रॉस्मरच्या पूर्णपणे विरोधी रचना करते. त्याच्याबरोबर तिची पार्श्वभूमीही

सर्वसामान्य नसते. ती म्हणजे एका कुप्रसिद्ध छाकट्या डॉक्टरचे अनौरस मूल असते व तिच्या वडिलांशीही तिचे सलग्गीचे संबंध असले पाहिजेत हे तिने सूचित केल्यावरून वाटते. पण त्या दिवसात चांगले आणि वाईट किंवा कोणत्याही प्रकारच्या संदेहाने तिला काळजीत पाडलेले नसते. जो सगळ्यांचा एक भाग वाटावा असा तिच्या संकल्पाला तडा गेलेला नसतो आणि तिने तिच्या अदम्य जीवनशक्तीच्या मार्गात अडथळा पाहण्याचे नाकारलेले असते.

अशाच प्रकारचा स्वभाव घेऊन ती रॉस्मरच्या घरी रॉस्मरच्या आजारी पत्नीची शुश्रूषा करण्यासाठी येते. तथापि लवकरच रिबेका रॉस्मरच्या प्रेमात पडते आणि तिच्या स्वभावधर्मानुसार चांगल्या किंवा वाईट मार्गाने Beata ची हकालपट्टी करण्याची योजना ती आखते. तिची स्वच्छ अद्ययावत बुद्धिमत्ता रॉस्मरवर योग्य तो परिणाम करते. हाच तिचा हेतू असतो. काहीशा अधिक रूढ मार्गवादी धर्मगुरूला त्याची आनुवंशिक मते आणि विश्वास नाहीसे करून त्याला मुक्त करण्याचे ठरवून त्या दोघांच्या मीलनात अडथळा आणणाऱ्या त्याच्या नैतिक चोखंदळपणाचा ती क्रमाक्रमाने न्हास करते. त्याच वेळी तिच्याविषयी अत्यंत आदराचे शिखर

गाठलेल्या, तिच्या मोहात पडलेल्या, मज्जातंतूंचा विकार व अति कामेच्छा असलेल्या Beata ची सहानुभूती मिळवण्यात ती यशस्वी ठरते. तिच्या आरोग्याच्या स्थितीने तिला तिच्या नवऱ्यापासून शरीराने तोडलेले असते. या वास्तवाची Beata ला दुःखद जाणीव होती. म्हणून मग सर्वसामान्य मैत्रीच्या संबंधापेक्षा Johannes Rosmer शी तिचे अधिक गंभीर संबंध आहेत हे रिबेकाला अगदी सहजपणे जाणवते. ह्या त्यांच्या गुप्त समजल्या जाणाऱ्या प्रेमाचा परिणाम म्हणून त्यांना मूल होईल या अपेक्षेचेही ती ढोंग करते.

रॉस्मरला त्याच्या पाठीमागे चाललेल्या या कारस्थानाची दुरान्वयाने सुद्धा कल्पना नसते. प्रेम असो किंवा नसो, तिच्याशी तो पूर्ण प्रामाणिक असतो. आपल्या पत्नीला फसवण्याची कल्पनासुद्धा त्याच्या डोक्यात कधी येत नाही. दुसऱ्या बाजूला रिबेकाला मात्र तिला काय हवे असते हे ठाऊक असते आणि तिचं गणित खरं ठरतं. विक्षिप्त आणि निष्ठुरतेने भ्रांत केलेल्या Beata ला जवळच्याच गिरणीचे मुख्य यंत्र चालविणाऱ्या पाण्याच्या झोतात (Mill race) आत्महत्या करायला भाग पाडते. रिबेकाला सुद्धा असे वाटते की रॉस्मर आपल्या जवळ आला आहे आणि विशेषतः Beata च्या

मृत्यूनंतर तिच्या सोबतीची त्याला गरज होती. जरी मार्ग मोकळा होता व ह्या दोघांची लग्नाद्वारे एक व्हायची शक्यता निर्माण झाली तरी तेव्हा विचित्र काहीतरी घडते. रिबेकाला लगेचच असे कळून चुकते की ती तिच्या ध्येयापासून सुरुवातीपेक्षाही खूप खूप लांब आहे. हे असे का व्हावे ह्याला बाह्य कारणे नसतात. हे परिवर्तन केवळ अंतरातून येते.

हे खरे असते की रिबेकाच्या प्रभावाच्या अधिपत्या-खाली तिच्या मूळ आधुनिक मतांचा आणि कल्पनांचा रॉस्मरने अंगीकार केलेला असतो. तरीही त्याच्यात जे काही अपरिवर्तनीय राहते ते म्हणजे त्याचा आनुवंशिक नैतिक विवेक होय. बेजबाबदार, व्यसनी – (रिबेकाच्या वडिलांसारखे) माणसात परिवर्तन होण्यापासून तो दूर राहिला व जुना विश्वास गमावल्यामुळे अधिकच प्रबलतेने नैसर्गिक कुलीनतेला पोहचले. यामुळे त्याच्या आधीच्या Protestant despondency (नैराश्य) पासून त्याला मुक्त करण्यासाठी जीवनप्रीत्यर्थ विस्तृत उत्कंठा त्याच्या मनात निर्माण झाली. म्हणून सर्व देशभर अंतर्गत औदार्य व आनंद पसरवणे ही आपली नवी प्रेरणा (new task or mission) आहे हे त्याला दिसू लागले. एखाद्या दूतासारखा घरोघरी जाऊन लोकांची मने

आणि आकांक्षा यांना जिंकून विस्तृत अशा क्षेत्रात महात्मे निर्माण करावेत अशी त्याची इच्छा होती. आनंदी महात्मे कारण आनंदच माणसाला महान बनवतो. Beata च्या मृत्यूचा गोंधळ हीच एक गोष्ट त्याच्या भावी व्यवसायात अडथळा आणणारी असते. त्याला अशी खात्री असते की Beata च्या अस्थिर मनाने रिबेकाशी त्याच्या असलेल्या मैत्रीचा गैर अर्थ तिने लावला असला पाहिजे व ह्या मत्सरामुळेच तिने आत्महत्या केली असावी. जेव्हा तो आनंद आणि महान जीवनाच्या ख्रिस्ताच्या शिकवणीप्रत पोहचू पाहतो तेव्हा केवळ अप्रत्यक्ष संभवनीय अपराध त्याची सद्सद्विवेकबुद्धी चाळविण्यास आणि त्याच्या मनात निराशा व भीती उत्पन्न करण्यास कारणीभूत ठरते.

‘तिथं नेहमी एक संशय एक प्रश्न राहिल. मी आता यापुढं कधीही अशी मजा करू शकणार नाही जी माझे जीवन अद्भुतपणे जगायला मधुर करील.’

‘म्हणजे तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ काय रॉस्मर?’

‘शांत आनंदी सद्सद्विवेकबुद्धी!’

जरी तो कमीतकमी प्रदान करू शकत होता तरी त्या वेळी सद्सद्विवेकबुद्धीची असुरक्षितता त्याच्याशी अनर्थाचा खेळ करीत होती. जरी त्याची अपराधाची भावना त्याला अडथळा करीत असली तरी त्याला आता त्याच्या समोर निश्चित असे कर्तव्य दिसत होते ज्याला तो मानवासाठी सुलभ असणाऱ्या आनंदात आणि सुखात एकत्रित करू इच्छित होता. शेवटी रिबेकाशी लग्न करण्यात त्याला बहिर्द्वार दिसते. याबाबतीत त्याला खात्री असते की Beata ही पूर्णपणे वीरकथांच्या पलिकडे कायमची निघून गेली आहे. ते तसे व्हायलाही हवे होते. व्हायलाच हवे होते. मला ते शक्य नाही संपूर्ण जीवनभर मी माझ्या पाठीवर प्रेत घेऊन हिंडणार नाही. रिबेका हे फेकून देण्यात मला मदत कर. आनंदात, उत्कट भावनांमध्ये आणि स्वातंत्र्यात आपण त्या आठवणींना गुदमरून टाकूया. तू कधीही नव्हती अशी माझी पत्नी म्हणून तू राहशील.

IV

एखाद्याला तिच्याकडून आल्हादयुक्त अनुमतीची अपेक्षा असेल पण तसं काही घडत नाही. ती आनंदाने ओरडते, पण एका क्षणात आपल्या भावनांवर ताबा ठेवून, काहीशा

भीतीने आणि तरीही निश्चयाने ती कोणत्याही परिस्थितीत त्याच्याशी लग्न करू शकत नाही असे सांगते. कणाकणाने काहीशा मध्यंतराने ते पूर्ण गूढ इब्सेन रिबेकाला तिच्या विचित्र आणि अनपेक्षित नकाराला कारणीभूत झालेले अंतर्गत मार्गांचा इतिहास उघड करायला लावतो.

जेव्हा ती निर्बंधाने त्याच्या मनावर प्रभाव पाडत असते तेव्हा हे बाहेर फुटते ती स्वतः त्याच्या नैतिक महानतेच्या आकर्षणाखाली येते जे लपवाछपवीने तिचे हृदय दूषित करते आणि क्रमाक्रमाने तिची इच्छाशक्ती नाहीशी करते. नक्की काय घडलं आहे याची जाणीव होण्यापूर्वीच तिची सद्सद्विवेकबुद्धी जागी होते आणि तिच्या इच्छाशक्तीहून समर्थ असलेल्या नियमापुढे तिला वाकावे लागते. तिच्यात अंतर्गत परिवर्तन होते पण तरी तिला ते समजत नाही. Beata च्या मृत्यूच्या अपराधाबद्दलची कबुली द्यायला लावण्याइतके ते बदल न होणारे आणि सामर्थ्यवान होते. आणि त्याबरोबर तिच्या पुनरुज्जीवनाची किंमत तिला द्यावी लागणार होती.

हे लक्षात ठेवायला हवे की रिबेकाची कबुली ऐकण्यापूर्वी रॉस्मरला बाह्यतः मानवी प्राण्याला उदात्त करण्याच्या सर्वनाशकारी अनुभवातून जावे लागते ह्यातूनच तो

किती भाबडा होता हे सिद्ध होते. ही गोष्ट रिबेका विषयीची त्याची गरज वाढवते. त्याला पूर्णपणे पराजित झाल्यासारखे वाटते पण तिच्यासाठी तो एकटेपणाचा व नैराश्याचा बळी ठरू शकणार होता. काय होईल या भीतीने तिने त्याला सोडलेले आहे—आणि तिच्या कबुलीनंतर काही पर्यायच उरत नाही. जरी काळ्याकुट्ट संशयाच्या पकडीत असला तरी तो तिचे तेथे राहण्याविषयी मन वळविण्याचा प्रयत्न करतो.

पण एकदा संशयाचा हल्ला झाल्यावर रॉस्मर ते झटकून टाकू शकत नाही. तो ना स्वतःवर विश्वास ठेवतो, ना रिबेकावर, त्याच्या साथीदारात बदल करण्याची ही शक्ती त्यात राहिलेली नसते. आणि तसे तो म्हणतोही. Rebecca ह्या गोष्टीवर जोर देते की एका माणसात तरी त्याने बदल घडवून आणलेला आहे—तिच्या स्वतःवरच. पण रॉस्मरचा त्याच्यातील आणि जीवनातील विश्वास संजिवीत करण्यास हे पुरेसे नसते.

येथे दारावरची जोरदार खटखट त्यांना दचकविते आणि छांदिष्ट Ulrik Brendel इतर साथीदारांना उदात्त करण्याच्या त्याच्या प्रयत्नानंतर परत आलेला दिसतो. रॉस्मरप्रमाणेच तोही अतिशय तीव्रतेने पराजित झालेला

असतो. ह्या वेळेपासून जी Rosmer आणि Rebecca च्या बाबतीत अटळ असते ती उकल (dénouement) आपला मार्ग सुरू करते.

V

नोंवेमध्ये संतापणारी (उग्र) पक्षांची कपटकारस्थाने आणि झगडे ह्याच्याशी Rosmer च्या कार्याच्या निराशेचा घनिष्ट संबंध आहे. तेव्हा असे घडले होते की रॉस्मरच्या प्रदेशातील सनातनी लोकांना गमावणारे अधिकारी काही संधीसाधू कारणांकरिता त्यांच्या बाजूने वळवण्याचा रॉस्मरला मोह पाडीत होते. रॉस्मरच्या नव्या दृष्टीचा टप्पा त्यांना येऊन मिळण्यात प्रतिबंध घालत होता, त्यामुळे त्यांच्या हेतूप्रत पोहचण्यासाठी ते धमकी, दहशत घालीत होते, रिबेका आणि त्याच्यातील गृहीत व्यभिचाराचे घाणेरडे अप्रत्यक्ष उल्लेख करीत होते. Rebecca च्या पहिल्या कबुलीने रॉस्मर चिरडला गेला होता. म्हणून राजकीय साथीदार म्हणून Kroll ला जाऊन मिळण्याचा विचार त्याही काळापुरता त्याच्या मनात आला, पण ह्या नव्या धाडशी औदार्याच्या जगाशी राजकारणाचा काही संबंध नाही, ह्या गोष्टीची त्याला या गोष्टी खात्री पटवित

होत्या. याच राजकिय मोहिमेत चांगल्या भवितव्यासाठी लढा देण्यास उत्सुक असलेला Ulrik Brendal Peter Mortensgaard ह्या स्थानिक सुधारकांच्या अध्यक्षंशी जाऊन मिळाला होता. पण त्यालाही त्याचा धडा शिकावा लागला. जेव्हा मध्यरात्री रोश्मरशोल्महून जाण्यासाठी रिबेका स्टिम्रची वाट पाहत असते तेव्हा तो Johannes Rosmer कडे येतो. ह्यावेळी 'दोन फेकून दिलेले' आदर्श उसने घेण्याची त्याची इच्छा असते.

रॉस्मरच्या 'दयापूर्ण—अनुकंपनीय' पराजयाची जाणीव झाल्यावर त्याच्यातील व्यवसाय व पूर्वविश्वास यांना ती जरी चेतना देत नसली तरी ती त्याच्यापासून दूर जात नाही. तथापि त्याने एका माणसाला तरी—तिला स्वतःलाच तिच्या उर्वरीत आयुष्यात उदात्त केलेले असते—हा पुरेसा पुरावा नव्हे काय? पण त्याचा विश्वास पटविण्याऐवजी तिचे शब्द त्यांच्या संघाताखाली रॉस्मरच्या दुर्बलतेचा सर्व करूणाजनक अहंकार बाहेर येईपर्यंत त्याचे दुःख सखोल करते. (त्याच्या नेणिवेतील मृत्यू इच्छेने बळकट करते.) सुरूवातीला भयंकर मोहिनीच्या त्यागाच्या कल्पनेशी तो खेळतो आणि त्याचा उल्लेख रिबेकाजवळ करायलाही तो नाखूष असतो. तथापि शेवटी

त्याचा विश्वास पटवील असा फक्त पुरावा तो तिला सुचवितो. Ulrik Brandel ने सुचविल्याप्रमाणे आनंदाने जशी Beata गेली त्याच मार्गाने जाण्याची तिची अनुमती- सुरूवातीला रिबेका निःशब्द होते. स्वतःपर्यंत ते येताना स्वेच्छेने आणि आनंदाने ते करण्याचे तिचे धाडस असेल तर काय होईल असे ती त्याला विचारते.

रॉस्मरला ह्या वेडाची जाणीव होते पण त्याच्या मोहिनीचा प्रतिबंध करण्यात तो असमर्थ ठरतो. काही झाले तरी रिबेकाने काही केले किंवा न केले तरी त्याचे जीवन संपलेले आहे ह्याबद्दल त्याला पूर्ण आणि चांगली कल्पना असते. म्हणून त्याला ठिगळ लावण्याच्या शक्यतेचे किंवा निर्जनतेपासून कोणताही त्याग त्याला वाचवेल हे ढोंग करणे उपयोगाचे नव्हते. रिबेकाचा गंभीरपणा पाहून तो त्याची शांती परत मिळवतो पण त्याला उशीर झालेला असतो. कारण तिने आता त्याच्यासाठी नव्हे तर तिच्या भूतकाळातील अपराधाचे प्रायश्चित्त करण्यासाठी Beata च्या मार्गाने जाण्याचे ठरवलेले असते.

‘मी पाप केले आहे- त्याचे प्रायश्चित्त मी घेणे हे योग्यच आहे?’

जरी जीवनात ते एकत्र येऊ शकले नाहीत तर मृत्यूमध्ये तरी ते एक होऊ शकतील. माणूस आणि पत्नी म्हणून अविभाज्यच असलेले ते एकदा धूर्तपणे फसवलेला Beata ला ज्याने गिळंकृत केले त्या पाणचक्कीच्या मुख्य प्रवाहात ते उडी घेतात.

जर Ghosts चा शेवट निराशावादी होता तर Rosmersholm ची अखेर शोकांत आहे; कारण त्याचा उपसंहार हा त्याच वेळी विजयाचा सुद्धा आहे. सर्वसाधारण विवेकाच्या पातळीवर रिबेका आणि रॉस्मर चा शेवट एखाद्याला केवळ अद्भुतरम्य वेड वाटेल. पण ते आपल्यातील निश्चित असे श्रोत चाळवते जे माणसाच्या पराजयात आणि निराशेत असलेली अव्यक्त औदार्याची साक्ष देते. तथापि इब्सेनची वैयक्तिक जाणिवेची कसून तपासणी येथे थांबली नव्हती. निरनिराळ्या स्तरांवर त्याने ती The Lady From the Sea, Hedda Gabbler व Master Builder मध्ये चालू ठेवले.

Ibsen an approach

By Janko Lavrin p. 96- 106

“He who would know me fully must know Norway.”

So said Ibsen to a German who could not understand Rosmersholm.

Ibsen’s subjects are from his various trips round about Norway. Ibsen’s views on his own writing given in a discussion with German friend, (from an article in the Neue Freie Presse, 1902) :

“He who would understand me completely, must know Norway. The magnificent yet harsh nature which surrounds the people up there in the north, the lonely, isolated life- the farms often lie many miles from each other- compels them to refrain from caring about other folk and simply concentrate on their own affairs. That is why they become introverted and serious, why they ponder

and doubt- and often they lose heart. In our country every second person is a philosopher! And then there are those long dark winters with thick fog enveloping the houses- oh, how they yearn for the sun!”

The Wild Duck and Rosmersholm are the ripest of Ibsen’s plays.

Sometimes, in this way, he can achieve great richness and complexity of feeling- fusions that would not be possible in the more precise, more defined medium of words. For example, in Rosmersholm, I think that the white shawl which Rebekke is crocheting throughout the play and which she wears to her death is not merely as Dr. Northam suggests, a shroud, whose colour connects it with the white horses that are the forms of the returning dead. It is also her bridal veil, for her death is at the same time her wedding

to Rosmer, the white horses, symbols of death, are also universal symbols of life and energy; and the white waters of the mill race turn the wheels that grind the corn, as well as receiving on their tossing from the bodies of the two sacrificial victims. Here is a paradox and the contradiction; the waters of life and death flow mingled together in the terror and the exaltation that the tragedy sets free. Such a paradox, to be stated in words would demand poetry of the concentrated poet.

Ibsen the Norwegian p. 150.

□□□

Iago, Othello चा तलवार किंवा सुरीशिवाय फक्त त्याच्या मनात डेस्डिमोनाच्या स्वतंत्र व नखरेबाज वागण्याने संशय निर्माण करून त्याचा खून करतो. म्हणून ह्या दुहेरी खुनामध्ये ती अपराधी नसली तरी तिचा त्यात सहभाग आहे.

तसेच रिबेका, रॉस्मरच्या पूर्वपत्नीच्या मनात संशय निर्माण करते.

Critical Anthology- p. 109

Rosmersholm वरील सुरेख मनोविश्लेषणात्मक टीका Sigmund Freud ने लिहिली आहे- पहा Critical Anthology p. 392.

इब्सेन जर The Wild Duck मध्ये नवा पाया मोडत आला होता तर त्याने Rosmersholm मध्ये अधिक नवा धोकेदायक पाया मोडला होता. रोमिओ आणि जुलिएट किंवा अँटनी आणि क्लिओपात्रा प्रमाणे अधिक क्षमतेने वासनामय प्रेमिकांविषयी हे नाटक आहे, ती एकोणिसाव्या शतकातील मुले असून शेक्सपिअरच्या युगमापेक्षा ही भिन्न आहेत. मध्यमवर्गीय नीतिमूल्यांकडून प्रभावित झालेले असतात व जोपर्यंत ते हातात हात घट्ट धरून मरून जाण्यासाठी जात नाहीत तोपर्यंत ते एकमेकांना स्पर्शही करीत नाहीत, ही बंदिस्त वासना तोपर्यंत सुचवली जात नाही. (आणि रिबेका बुद्धीवादी विद्वत्तेची शेखी मिरवणारी स्त्री व रॉस्मर विषयवासनारहित

व्यक्ती जरी कुणी वारंवार पाहिली नसेल) तरी त्यांनी आत्महत्या का करावी ह्याचे ऐहिक कारण दिसत नाही. Bernard Shaw च्या शब्दात नटांनी पहिल्या क्षणापासून ते शेवटच्या क्षणापर्यंत गाढ काळ्याकुट्ट भावनांचा पूर वाहवत ठेवला पाहिजे. जो तिला बुद्धीवादी म्हणतो असा Dr. Kroll हाच फक्त एक रिबेकाचा शत्रू असतो. तिला खचितच बुद्धिमत्ता असते. पण ही गोष्ट वेगळी असते. George Giliot प्रमाणेच ज्यांच्या वासनांना बहिर्द्वार सापडू शकत नाही अशा बुद्धीवादी लोकांची दुःखेही इब्सेनला चांगली ठाऊक होती. Rebecca आणि Middlemarch च्या Dorothea ह्या बऱ्याच प्रमाणात सर्वसाधारण आहेत.

तथापि ह्या नाटकात त्याच्याच नाटकात नव्हे तर दोन दशकातील कोणत्यातरी नाटकात वरवरपणे अरेखित (नकाशा नसलेल्या) नेणिवेतील मनाच्या पाण्याचा वरवरून शोध घेतलेला आहे. आधीच शेरा मारल्याप्रमाणे एखाद्या माणसाचा दुसऱ्याच्या मनावर कसा ताबा बसू शकतो, त्याने किंवा तिने तसे वागण्याविषयी त्यांच्या इच्छेविरुद्ध पण त्यांच्या ते दाबून टाकण्याच्या व हवेत असलेल्या गोष्टींबद्दल त्यांच्यातील कलाप्रमाणे कसे मन वळवू शकतो हे दाखवले आहे. त्याच्या

Rosmersholm वरील प्राथमिक टाचणात त्याने सहाव्या इंद्रियाविषयी आणि लोहचुंबकीय परिणामाबद्दल हा संदर्भ समाविष्ट केला आहे. इब्सेनला जरी त्याचे आकर्षण असले व कादंबरीतून कादंबरीकाराने पात्रांचे विश्लेषण व त्यांच्या कृतींचे स्पष्टीकरण केलेले असते अशा नाटकाद्वारे (आश्चर्यकारक सूक्ष्मतेने ध्वनित केलेले) सर्वसामान्य नाट्यप्रेमीला कसे कळणार?

□□□ Rosmersholm हे नाटक इब्सेनची राजकीय क्षेत्रातील शेवटची माघार दर्शवते. हे नाटक लिहिल्यानंतर एका वर्षानेच त्याच्या Gothenburg येथील भाषणात त्याने जाहीर केले की त्याचे राजकीय आकर्षण आता निष्प्रभ होत आहे आणि त्याच बरोबर युद्धाची त्याची उत्सुकताही. त्याचे रॉस्मरचे पात्र कदाचित Snoilsky आधारलेले असावे, पण त्याने स्वतःलाही त्यात बरेचसे समाविष्ट केले आहे. जरी वादग्रस्त विषयावर तो लिहित होता किंवा भाषणे देण्यात आनंद लुटीत होता तरी त्यात स्वतःला अडकवून घेणे त्याला आवडले नाही, १८८६ मध्ये त्याने नॉर्वे मधील पक्षांच्या झगड्याचा परिणाम पाहिला आणि त्याने ह्या संघर्षातून काढता पाय घेण्याचे ठरवले. लोकांचे चारित्र्य आणि दैव घडवण्यात

राष्ट्रीय व स्थानिक राजकारण ही निश्चित बाब आहे. त्याची ओळख त्याने जास्त करून दिली ते इब्सेनचे Rosmersholm हे शेवटचे नाटक आहे.

Ibsen- Michael Meyer.

□□□ ह्याउलट Rosmersholm ही इब्सेनची सर्वथा अधिक समतोल कलाकृती आहे.

वास्तुरचनात्मक दृष्ट्या त्याने अशी सुसंवादी निर्मिती कधीच केली नव्हती, ही त्याची Sophoclean नाट्यकृती आहे.

(कथावस्तूच्या रचनेचा उलगडा व केवळ पृथक्करण केले तर Philoctetes ची विशुद्ध मानवी समस्या सोडविली जात नाही. शोकांतिका लिहिणाऱ्या नाटककारापेक्षा Aristophanes त्याच्या समस्यांना अधिक स्पष्टपणे उत्तरे देतो. ग्रीक शोकांतिकांमध्ये समस्या आहेत पण नाटककाराला अभिप्रेत असलेल्या व चर्चात्मक विषयाचे प्रतिपादन ज्यात केले आहे अशा आधुनिक दृष्टीने ती समस्याप्रधान नाटके नव्हेत. Philoctetes - pièce a thèse (समाजनाट्ये-ज्यांच्या समस्यांचे स्पष्टीकरण केलेले असते.) च्या सदृश

आहेत. कारण शेवटी सर्व पात्रांना सर्व घटना समजलेल्या असतात, पण Sophocles ने ह्या घटनांविषयी मानवी मनाच्या प्रतिक्रिया दर्शवून समस्यांना उत्तरे देण्याची पर्वा केली नाही. तथापि प्रसंग आणि पात्रांच्या अंतर्गत-प्रतिक्रियांची Philoctetes हे सर्व ग्रीक शोकांतिकेतील अत्यंत सुंदर उदा. आहे. ह्या संदर्भात ज्यात अगदी शेवटपर्यंत पात्रांना परिस्थितीविषयी कल्पना नसते अशा Oedipus Rex च्या नाट्य लिखाणाच्या प्रगतीचे निदर्शक आहे. मानवाच्या आत्म्यातील संघर्ष, व्यक्ती आणि समाजाबद्दल कर्तव्याची जाणीव यांचा नाटककार म्हणून Philoctetes हा Sophocles चा सर्वात श्रेष्ठ असा विक्रम (achievement) आहे.

□□□ उशिराने येणारा Point of Attack तथापि काही वेळेला प्रेक्षकांच्या बाजूला गोंधळ निर्माण करतो. Rosmersholm हे इतके आत्मनिरिक्षणात्मक नाटक आहे की नाटकातील बरीचशी दृश्ये नाटक पाहताना समजत नाहीत. इब्सेन आपल्या पात्राची प्रत्येक ओळ आणि प्रत्येक कृती महत्त्वपूर्ण बनवितो. नाटकातील त्या सारखी अशी ही मितव्ययता कोणीही नाटककार करू शकत नाही.

जरी त्याने नंतरच्या वर्षात प्रतीकवादाचा अधिकाधिक वापर केला तरी इतर आधुनिक नाटककारांच्या पद्धतीप्रमाणे आपल्या आशयावर आच्छादन शोधण्याचा प्रयत्न त्याने कधी केला नाही. असे असतानाही Rosmersholm चा पहिला प्रवेश गोंधळ उडविणारा वाटतो, Rebecca West आणि Madame Helseth ह्या खिडकीतून रॉस्मरवर पाळत ठेवत असतात. “गिरणीच्या प्रवाहावरचा पूल ओलांडून तो जाईल का- ज्या ठिकाणी अशी घटना घडली तेथून?” “नाही, तो त्याच्याभोवती फिरून जात आहे.” “ते Rosmersholm मधील त्यांच्या मृतव्यक्तीस कवटाळत आहेत.” जर त्यांनी ते केले नाही तर तेथे श्वेताश्व (White Horse) नसणार. पण रेक्टर, “तो सरळ पायपूलावरून जातो, त्याने तसे केलेच. आणि तथापि ती त्याची बहिण होती, त्याच्या स्वतःच्या रक्तामांसाची.” एखाद्याने हे नाटक दुसऱ्यांदा पाहिले आणि त्याला असे कळले की रिबेका वेस्टने रॉस्मरच्या पत्नीला Beata ला ह्याच पुलावरून उडी मारायला लावून आत्महत्या करायला लावली तर फसव्या रहस्याऐवजी ह्या दृश्याला सखोल महत्त्व प्राप्त होते. खरोखर संपूर्ण नाट्य दुसऱ्या अवलोकनाच्या वेळी वेगळाच परिणाम निर्माण करते, कारण गूढ हे स्पष्ट आणि अर्थपूर्ण होते. तरीही या नाट्यनिवेदनाच्या

उत्कृष्ट कलाकृतीत कुणी फेरफार करणार नाही. जसे Mr.Archer ने म्हटले आहे:

त्याच्या कौशल्यपूर्ण हातात ही पद्धती निःसंशयपणे अतिदीर्घ झाली आहे; पण गतावलोकनाच्या प्रत्येक अवस्थेची निश्चित अशी प्रतिक्रिया- मानसशास्त्रीय पद्धतीने नाटकावर असून ती वस्तुतः रंगभूमीवरून क्रमण करताना दिसते. परिणाम साध्य हे खात्रीने समृद्धी आणि अगाधतेपैकी एक आहे. पूर्वावस्था निवेदन (The drama of the past) आणि वर्तमानावस्था निवेदन (The drama of the present) हे संमिश्र आणि तरीही स्पष्ट आणि सुसंवादीपणे एकत्रित गुंफले गेले आहेत की त्यात इब्सेनची बरोबरी कुणीच करू शकणार नाही.

The Development of Dramatic Art- Donald Clive Stuart p.584

अंक पहिला

रोझमर्सहोल्म येथील बैठकीची खोली, ऐसपैस जुन्या पद्धतीची आणि आरामदायी. भितींसमोर उजव्या बाजूस पुढे भूर्जवृक्षाच्या लहान फांदीने आणि रानटी फुलांनी सजवलेली शेगडी. थोडंसं मागे एक दरवाजा. मागच्या भिंतीवर एक घडीचा दरवाजा जो हॉलमध्ये जाण्यासाठी आहे. डाव्या बाजूस एक खिडकी आणि तिच्यासमोर फुले व रोपटी असलेला स्टँड. शेगडीच्या बाजूस सोफ्यासह एक टेबल आणि आरामखुर्च्या. भिंतींवर गतकालीन आणि अलिकडच्या काळातील पाद्री, अधिकारी आणि सरकारी अधिकारी वर्ग ह्यांच्या सरकारी गणवेशातील तसबिरी टांगलेल्या आहेत. खिडकी उघडी आहे म्हणूनच हॉलमधील दरवाजा आणि घराबाहेरील दरवाजा उघडा आहे. बाहेर दोन्ही बाजूला असलेल्या सुंदर प्राचीन वृक्षाच्छादित घराकडे जाणारा रूंद रस्ता दिसू शकतो. ही उन्हाळ्यातील सायंकाळ असून सूर्य अस्तास गेलेला आहे.

रिबेका वेस्ट खिडकीजवळच्या आरामखुर्चीत बसून मोठी पांढरी शाल विणत असून ती संपत आली आहे. ती

अधून मधून अपेक्षेने रोपट्यांच्या पानाआडून बाहेर डोकावते आहे. थोड्या वेळात सौ. हेल्सेथ उजवीकडून प्रवेश करते.

मॅडम हेल्सेथ: मला वाटतं टेबल मांडायला सुरूवात करणं उत्तम, मिस?

रिबेका वेस्ट: होय, प्लीज. धर्मोपदेशक लवकरच परत येतील.

मॅडम हेल्सेथ: तुम्ही जेथे बसला आहात तेथे प्रचंड वाऱ्याचा झोत येत नाहीये का मिस?

रिबेका वेस्ट: होय, येतोय अंमळसा. तुम्ही त्या खिडकीचा दरवाजा बंद करावासा वाटतो. (मॅडम हेल्सेथ हॉलधील दरवाजा बंद करते व नंतर खिडकीजवळ येते.)

मॅडम हेल्सेथ: (खिडकी बंद करायच्या बेतात असतानाच बाहेर बघते) का, ते धर्मोपदेशक तेथेच नाहीत का?

रिबेका वेस्ट: (घाईने) कोठे? (उभी राहते) होय, तेच आहेत ते. (पडद्यामागून) बाजूला हो- त्यांनी आपल्याला बघायला नको.

मॅडम हेल्सेथ: (खिडकीपासून बाजूला होत) फक्त विचार करा, मिस- ते गिरणीजवळच्या रस्त्याने यायला लागलेत पुन्हा.

रिबेका वेस्ट: परवा सुद्धा ते त्याच रस्त्याने गेले होते. (खिडकीच्या चौकटीतून आणि पडद्यामधून डोकावते) पण बघूया कसेही-

मॅडम हेल्सेथ: पादचारी पूल ओलांडण्याचे तो साहस करील का?

रिबेका वेस्ट: तेच तर मला बघायचंय. (विरामानंतर) नाही, तो वळतोय. तो आता वरच्या रस्त्याने जातोय पुन्हा. (खिडकी सोडते) ते खूप मोठं वळण आहे.

मॅडम हेल्सेथ: अरे देवा, होय. खचितच त्या पुलावरून इकडून तिकडे जाणं धर्मोपदेशकाला जरा अवघडच आहे. ती जागा जेथे ते घडलंय...

रिबेका वेस्ट: (विणकाम घडी करून ठेवते) ते त्यांच्या मृत व्यक्तींना बिलगून बसलेत, रोझमर्सहॉल्म मध्ये.

मॅडम हेल्सेथ: आता मी तर असे म्हणेन, मिस, त्या मृत व्यक्तीच रोझमर्सहॉल्मला बिलगल्या आहेत.

रिबेका वेस्ट: मृत व्यक्ती?

मॅडम हेल्सेथ: होय, त्यांनी ते मागे ठेवलेय बहुधा. त्यांना सोडून देण्याची बेपर्वाई ते करू शकत नाहीत.

रिबेका वेस्ट: अशी कल्पना तुला कशामुळे आली?

मॅडम हेल्सेथ: अंदाज असा, की तसं नसतं तर तेथे सफेद घोडा नसता, असं मला वाटतं.

रिबेका वेस्ट: आता त्या सफेद घोड्याच्या बाबतीत हे सर्व काय आहे मॅडम हेल्सेथ?

मॅडम हेल्सेथ: ओह, मला त्याबद्दल बोलायला आवडत नाही. आणि शिवाय तुझा असा प्रकारच्या गोष्टींवर विश्वास नाही.

रिबेका वेस्ट: तुमचा विश्वास आहे का मग, त्यावर?

मॅडम हेल्सेथ: (जाते आणि खिडकी बंद करते) ओह, तू फक्त हसत राहशील माझ्यावर. मिस (बाहेर बघते) का, ते मिस्टर रोझमर नाहीत का गिरणीच्या रस्त्यावर पुन्हा-?

रिबेका वेस्ट: (बाहेर बघते) तो माणूस आहे तेथे? (खिडकीकडे जाते) नाही, ते प्राचार्य आहेत!

मॅडम हेल्सेथ: अगदी बरोबर, ते प्राचार्यच आहेत.

रिबेका वेस्ट: हे आनंददायक आहे. तुम्हाला कदाचित खात्री असेल की ते इथेच येताहेत.

मॅडम हेल्सेथ: ते सरळ पादचारी पुलावरून जाताहेत, ते येताहेत. जरी ती त्याची बहीण असली, त्याच्या स्वतःच्या रक्तामांसाची. ठीक, मी जाते आणि टेबल मांडते, कु. वेस्ट. (ती उजव्या बाजूने बाहेर जाते. रिबेका खिडकीजवळ काही क्षण थांबते; मग स्मित करून बाहेर कोणाला तरी अभिवादन करते. अंधार व्हायला लागलाय.)

रिबेका वेस्ट: (उजव्या बाजूकडील दरवाज्याकडे जाते) ओह, मॅडम हेल्सेथ, आज रात्रीच्या जेवणासाठी विशेष काहीतरी रुचकर घाल का? तुला ठाऊकच आहे प्राचार्यांना सर्वात उत्तम काय आवडतं ते.

मॅडम हेल्सेथ: (बाहेरून) होय खचितच, मिस. मी करीन तसं.

रिबेका वेस्ट: (हॉलकडील दरवाजा उघडते) अखेरीस-!
तुम्हाला बघितल्यावर किती आनंद झाला
म्हणून सांगू तुम्हाला प्रिय प्राचार्य.

क्रॉल: (हॉलमध्ये त्याची काठी खाली ठेवीत) आभारी
आहे. मग मी तुम्हाला अडथळा आणणार नाही?

रिबेका वेस्ट: तुम्ही? असं कसं तुम्ही बोलू शकता?

क्रॉल: (आत येतो) नेहमीसारखंच सौजन्य. (भोवती
बघतो) रोझमर वरच्या माळ्यावर त्याच्या
खोलीत आहे का?

रिबेका वेस्ट: नाही, ते बाहेर फिरायला गेलेत. ते नेहमीपेक्षा तेथे
जास्त थांबलेत. पण मला खात्री आहे ते लगेचच
येतील. (सोफ्याकडे निर्देश करित) ते येईपर्यंत
तुम्ही बसणार नाहीत काय?

क्रॉल: (त्याची हॅट खाली ठेवीत) किती छान आणि
प्रसन्न करून टाकलीत तुम्ही ही जुनी खोली!
फुलंच फुलं सर्वत्र!

रिबेका वेस्ट: मिस्टर रॉझमरना सभोवार ताजी आणि उमलती
फुले आवडतात.

क्रॉल: आणि तुला सुद्धा, नाही का?

रिबेका वेस्ट: होय, त्यांच्या सुगंधात कमालीचा आल्हाद मला गवसतो. जरी आम्ही त्या आनंदाचा आत्तापर्यंत त्याग केला होता तरी.

क्रॉल: (दुःखाने मान डोलवत) बिचारी बीटा फुलांचा सुगंध सहन करू शकत नव्हती.

रिबेका वेस्ट: ना त्यांचा सुगंध. ते तिला सर्वथा अस्वस्थ करून सोडत—

क्रॉल: होय, मला सुद्धा चांगलंच आठवतंय. (हलक्या आवाजात) ठीक, बाकी कसं चाललंय येथे?

रिबेका वेस्ट: ओह, होय. सारं काही शांततेत, नेहमीप्रमाणे रटाळ. एक दिवस दुसऱ्या दिवसासारखा.— आणि तुमच्याबरोबर? तुमची पत्नी—?

क्रॉल: ओह, माय डियर कु. वेस्ट, त्या माझ्या मामल्याबद्दल आपण काहीही बोलायला नको. कुटुंबात नेहमीच एक किंवा दुसरे काहीतरी चीड आणणारे घडतेच. विशेषतः आपण आता सध्या ज्या काळात राहतोय.

रिबेका वेस्ट: (काही विरामानंतर, सोफ्याजवळ आरामखुर्चीवर बसत) एवढ्या संपूर्ण सुट्टीत तुम्ही एकदाही आमच्याकडे फिरकला नाहीत, हे कसे?

क्रॉल: एखाद्याने नेहमीच कोणाचे दरवाजे ठोठावणं बरं नव्हे.

रिबेका वेस्ट: जर तुम्हाला कळलं असतं की तुमच्यावाचून आम्हाला किती चुकल्या चुकल्यासारखं वाटत होतं—

क्रॉल: ... आणि शिवाय मी येथे नव्हतो, ठाऊक असेलच तुला.

रिबेका वेस्ट: होय, एक किंवा दोन हप्त्यांसाठी. आम्ही असे ऐकले होते की तुम्ही राजकीय सभामध्ये गुंतलेले होता.

क्रॉल: (मान हलवत) आणि त्याला तू काय म्हणशील? तुला असं वाटतं का की या म्हातारपणात मी राजकीय आंदोलक झालोय, अं?

रिबेका वेस्ट: (स्मित करीत) मग, तुम्हीच नेहमीच अल्प प्रमाणात, आंदोलक झालेले आहात, रेक्टर क्रॉल.

क्रॉल: का होय, फक्त माझ्या स्वतःच्या गमती जमतीसाठी. पण येथून पुढे भविष्यात तो खरोखर गंभीर स्वरूपाचा राहणार आहे. तू कधी अत्यंत पुरोगामी, जहाल वर्तमानपत्रे वाचलीस का?

रिबेका वेस्ट: होय, ते ठीक आहे, माय डियर रेक्टर, मी ती शक्यता नाकारू शकत नाही की—

क्रॉल: माय डियर मिस वेस्ट, मला याविरोधात काहीही म्हणायचे नाही- तुझ्या ह्या करण्याच्या विरोधातही नाही.

रिबेका वेस्ट: नाही, खचितच नाही. काय चाललय हे एखाद्याला कळायला हवं याबाबत दक्ष असायला हवं.

क्रॉल: आणि खचितच मला तुझ्याबद्दल एक स्त्री म्हणून विचार करायलाच नको... मला म्हणायचं आहे... अशा वादविवादात तू मिसळायला

नको— ह्या यादवी युद्धात, मला बहुतेक तसेच म्हणावे लागते- येथे ज्याने उग्र स्वरूप धारण केले आहे पण तू ते पाहिलंच असेल मी समजून चालतो की ह्या लोकांचे सभ्य गृहस्थ मलाच का लाखोली वाहतात समजत नाही? अशा निंद्य गैरवर्तनाचा वर्षाव करण्याचे धाडसच कसे होते त्यांना?

रिबेका वेस्ट: होय, पण खूपच तीक्ष्ण असा त्यांना प्रतिटोला मारला असे मला वाटले.

क्रॉल: म्हणूनच मी ते केले, जरी मी म्हणतो तसं करायला नको होतं तरी. आता मी त्यांचं रक्त अनुभवलं आहे, त्यांना त्याची किंमत द्यावी लागेल. मी काही दुसरा गाल पुढे करणारा माणूस नव्हे—(अकस्मात थांबून) पण तेथे- अप्रिय आणि क्लेशकारक बाबीत ह्या सायंकाळी तरी शिरायला नको.

रिबेका वेस्ट: आवश्यकता नाही, माय डियर क्रॉल.

क्रॉल: आता सांग मला येथे रोझमर्सहोल्ममध्ये असं एकटं राहून कसं चाललयं तुझं? ते आता तुझ्या स्वतःच्या मालकीचं आहे. आता ती आपली गरीब बिचारी बीटा?

रिबेका वेस्ट: थँक यू, मी येथे छान राहते. खचितच अनेक मार्गानी, ती गेल्यावर अनेक गोष्टी रित्या वाटतात—प्रचंड दुःख आणि अभिलाषा. पण अन्यथा—

क्रॉल: तू येथे राहायचा विचार करतेस का? बहुतांशी कायमचं, मला म्हणायचंय.

रिबेका वेस्ट: माय डियर मिस्टर क्रॉल, मी खरोखरच ह्या बाबत विचारच केला नाही. ह्या दृष्टी किंवा त्या दृष्टीने. मला आता ह्या स्थळाची इतकी सवय झाली आहे, की मला बहुधा असं वाटतं की ह्या वास्तूची मी घटक आहे.

क्रॉल: तू! मलाही खरोखर तसंच वाटतं!

रिबेका वेस्ट: जोपर्यंत मिस्टर रोझमर्सना माझ्याकडून दिलासा मिळत नाही तोपर्यंत—का, होय, माझी अपेक्षा आहे बहुधा येथेच राहीन.

क्रॉल: (भावनाविवशतेने तिच्याकडे बघतो) तुला ठाऊक आहे का, एका स्त्रीसाठी हे खरोखर अतिशय उत्तम आहे की ती आपल्या संपूर्ण यौवनाचे इतरांसाठी बलिदान करते जसे तू केलेले आहेस.

रिबेका वेस्ट: अन्यथा जगण्यासाठी तरी काय होतं माझ्याकडे?

क्रॉल: जेव्हा तू येथे आलीस तेव्हा तुझ्या त्या पालक बापासाठी जो विकलांग, त्रासदायक होता, तू अथक समर्पण केलंस—किती कठीण होतं ते!

रिबेका वेस्ट: डॉ. वेस्ट जेव्हा फिनमार्कला होते तेव्हा ते इतके त्रासदायक नव्हते, तुम्ही तसा विचारच करायला नको. तो समुद्रप्रवास इतका भयंकर होता की त्याने त्यांना दुबळे बनवले. पण जेव्हा ते येथे स्थलांतरित झाले- ठीक, होय, एक-दोन वर्षे मग

कठीणच गेली. त्याच्यासाठी सर्व संपुष्टात येईपर्यंत.

क्रॉल: मागोमाग आलेली वर्षे सुद्धा तुझ्यासाठी कष्टप्रदच होती ना?

रिबेका वेस्ट: ओह, असं कसं म्हणू शकता तुम्ही? तेव्हा बीटावर माझं खरोखर प्रेम वात्सल्यच होतं... आणि ती बिचारी, देखभाल आणि संयमाची तिला किती निकड होती.

क्रॉल: किती सहृदयतेने तिच्या बाबत तू विचार करतेस त्या बदल आभारी आहे. त्याचे श्रेय तुला मिळते.

रिबेका वेस्ट: (थोडंसं जवळ येत) माय डियर क्रॉल, तुम्ही हे अतिशय प्रामाणिकपणे व दयाळू अंतःकरणाने बोलताहात, ह्यावरून त्यामागे कुठलीही दुष्ट भावना नाही ह्याची मला खात्री वाटते.

क्रॉल: दुष्ट भावना? काय म्हणायचंय तुला?

रिबेका वेस्ट: ठीक, रोझमर्सहोल्ममधील घराची देखभाल एखादी परकी व्यक्ती करते ह्याबाबत तुम्हाला हे दुःखदायक वाटणं स्वाभाविक आहे.

क्रॉल: आता, हे कसं काय?

रिबेका वेस्ट: पण वाटतं तुम्हाला तसं नसेल वाटलं (ती तिचे हात पसरते) थँक यू मिस्टर क्रॉल, थँक यू फॉर दॅट.

क्रॉल: पण हे थँक्स म्हणायचं कारण?

रिबेका वेस्ट: जेव्हा तुमच्या भेटी दुर्लभ व्हायला लागल्या तेव्हापासून मला जरा भीतीच वाटायला लागली आहे.

क्रॉल: मग विश्वास ठेव माझ्यावर मिस वेस्ट, तुम्ही पूर्णपणे चुकीच्या मार्गावर आहात. आणि शिवाय तेथे खरोखर काहीही बदल झालेला नाही. गरीब बिचाऱ्या बीटाच्या जीवनाची दुःखी वर्षे, तू आधीच प्रत्येक गोष्टीची व्यवस्था बाघत होतीस. तू आणि दुसरं कुणीच नाही?

रिबेका वेस्ट: बीटाच्या नावाखाली मी एक प्रकारची व्यवस्थापिका होते.

क्रॉल: ठीक, दुसऱ्या कोणत्याही बाबतीत-. तुला ठाऊक आहे कु. वेस्ट... माझ्याविषयी म्हणाल

तर, मी काहीही हरकत घ्यायला नको, जे काही तू— पण मला वाटतं अशा काही गोष्टी बोलू नये.

रिबेका वेस्ट: कोणत्या गोष्टी तुम्ही म्हणायला नको?

क्रॉल: रिकामी जागा तू घेतल्यावर जर हे सारं संपणार असेल तर—

रिबेका वेस्ट: मला फक्त ती जागा मिळाली जी मला हवी होती.

क्रॉल: होय, एका अर्थाने कदाचित...

रिबेका वेस्ट: (कठोरपणे अडथळा आणीत) धिक्कार असो, मिस्टर क्रॉल, तेथे बसून तुम्ही या गोष्टींबाबत थट्टा मस्करी तरी कशी करू शकता?

क्रॉल: ओह, ठीक आपला चांगला जोहान्स रोझमर्स बहुधा असा विचार करित असेल की त्यांना जरूरीपेक्षाही अधिक वैवाहिक जीवन आधीपासूनच लाभलेले आहे. पण तथापि—

रिबेका वेस्ट: होय तुला ठाऊक आहेच. मला बहुधा जाणवतं की तुमच्याकडे पाहून मला हसायला आवडतं.

क्रॉल: तरी सुद्धा- फक्त मला सांग, कु. वेस्ट- जर तू मला तसं विचारायला अनुमती दिलीस. अगदी तंतोतंतपणे तुमचं वय काय?

रिबेका वेस्ट: तशी अनुमती द्यायला मला लाज वाटते, डॉ. क्रॉल पण मी एकोणतीसपेक्षा जास्त आहे. आता मी तीस वर्षांची होणारेय.

क्रॉल: अगदी बरोबर. आणि रोझमर... बघू दे मला, त्याचं वय काय ते. तो माझ्यापेक्षा पाच वर्षांनी लहान आहे, म्हणून तो जवळ जवळ त्रेचाळीस. मला वाटतं हे अनुरूप आहे.

रिबेका वेस्ट: (उठत) होय. खूपच अनुरूप मला खात्री आहे... आज रात्रीच्या जेवणाला तुम्ही थांबणार आहात काय?

क्रॉल: होय, खूप खूप आभारी आहे, मी थांबायचा विचार करित होतो. माझं एक काम आहे. मला माझ्या काही विश्वसनीय मित्रांबरोबर चर्चा करायची आहे- बरं आता, कु. वेस्ट, तू फक्त काही चुकीच्या कल्पना आचारायला सुरूवात

करू नकोस. मी वारंवार येथे येत राहीन जसा मी पूर्वीं यायचो.

रिबेका वेस्ट: ओह, होय, होय, (त्याचे दोन्ही हात धरून हलवते) खूप खूप आभारी आहे- किती दयाळू आणि चांगले आहात तुम्ही.

क्रॉल: (चिडखोरपणे) मी? ह्यापेक्षाही ते मला अधिक काहीतरी म्हणतात घरी.

(जोहान्स रोझमर उजव्या दरवाज्याने आत येतो.)

रिबेका वेस्ट: मिस्टर रोझमर! तुम्ही बघताय कोण बसलंय येथे?

रोझमर: सौ. हेल्सेथने सांगितलं. मला. (क्रॉल उभा राहिलेला आहे. हळुवारपणे आणि सौम्यपणे त्याचा हात दाबीत) ह्या घरी परत आल्याबद्दल तुमचे स्वागत आहे डिअर क्रॉल (क्रॉलच्या खांद्यावर हात ठेवतो आणि त्याच्या डोळ्यात बघतो) माझ्या जुन्या मित्रा! मला वाटलं होतं कधीना कधीतरी आपल्यात सारं काही ठीक होईल.

क्रॉल: पण माय डिअर फेलो! असं म्हणू नका की काहीतरी चुकीची तर्कदुष्ट विलक्षण कल्पना होती!

रिबेका वेस्ट: (रोझमरला) हे आश्चर्यकारक नाही का! ती फक्त एक कल्पना होती.

रोझमर: खरोखर होती ती? क्रॉल, पण मग स्पष्टपणे आमच्यापासून का ती दूर ठेवलीस?

क्रॉल: (कळकळीने आणि शांतपणे) कारण माझी उपस्थिती सातत्याने तुमच्या दुःखी वर्षांची आठवण करून देणारी ठरली असती—आणि ते नवीन पाणचक्की फिरवणाऱ्या प्रचंड पाण्याच्या ओघात ज्याचा अंत झाला.

रोझमर: किती चांगुलपणाने तुम्ही विचार करताहात असा. तुम्ही नेहमीच इतरांच्या भावनांची कदर केलीत. पण त्या कारणामुळे तुम्ही दूर राहणं अनावश्यक होतं. चला या आता, आपण सोप्यावर बसूया. (ते बसतात) नाही, बीटाच्या विचाराने मी खरोखरच अस्वस्थ होत नाही.

आम्ही तिच्याबाबात दररोज बोलत असतो. आम्हाला अजूनही असे जाणवते की ह्या घरावर तिची मालकी आहे.

क्रॉल: खरोखर?

रिबेका वेस्ट: (दिवा लावते) होय, आम्हाला खरोखर जाणवतं तसं.

रोझमर: हे संपूर्णतया स्वाभाविक आहे. आमची दोघांची तिच्याकडे खोलवर ओढ होती. आणि दोघेही रिबेक- दोघेही कु. वेस्ट जेवढं आम्हाला शक्य होतं तेवढं तिच्या क्लेशात आम्ही सारं काही केलं. ह्या बाबतीत आमच्याकडे दूषण देण्यासारखं काहीही नाही. आणि म्हणुनच निश्चल संवेदनशील आता मी बीटाबद्दल विचार करू शकतो.

क्रॉल: तुम्ही चांगले प्रेमळ लोक, येथून पुढे घोषित करतो की मी बाहेर येईन आणि प्रत्येक दिवशी तुम्हाला भेटेन.

रिबेका वेस्ट: (स्वतः आरामखुर्चीवर बसते) लक्षात असू द्या, तुम्ही तुमचा शब्द पाळाल अशी अपेक्षा करतो.

रोझमर: (द्विधा मनःस्थितीत) क्रॉल, माय डियर फेलो... आपल्या परस्परसंबंधामध्ये कधीच खंड पडला नाही... हे मी प्रामाणिकपणे सांगतो. तेव्हापासून आत्तापर्यंत आपण एकमेकांना जाणतो. तुम्ही माझे सल्लागार व्हावे हे दैवयोजितच होते... जेव्हापासून मी विद्यापीठात गेलो.

क्रॉल: मला ठाऊक आहे. आणि हेच काय जे आहे ज्याला मी खूप महत्त्व देतो. तेथे आता काही विशेष आहे का?

रोझमर: तेथे अशा अनेक गोष्टी आहेत, ज्याबद्दल मला तुमच्याशी खूप बोलायचंय. पूर्णतः मनमोकळेपणे, अगदी प्रांजळपणे हृदयापासून.

रिबेका वेस्ट: होय, मी समजू शकते, मिस्टर रोझमर. जुन्या मित्रांमधील ही समाधानाची गोष्ट आहे.

क्रॉल: ओह, मी तुम्हाला सांगू शकतो. अजूनही खूप काही मला तुमच्याशी बोलायचंय. मला वाटतं

तुम्हाला ठाऊक असावं, मी आता झुंजार राजकारणी बनलोय ते?

रोझमर: होय, मला ठाऊक आहे ते. पण हे कसं घडलं?

क्रॉल: मला बनावं लागलं, ठाऊक आहे! बनावं लागलं मला, कसेही असले तरी, मला आवडो-नावडो. आळश्यासारखं उभं राहून फार काळ प्रेक्षक बनणं अशक्य होतं. आता हे जहाल मतवादी खूपच शक्तिमान झालेत.. आता अगदी उशीर झालाय—म्हणून मी शहरातील छोट्या मित्रवर्तुळाचे मन वळवले आहे. मी सांगतो तुम्हाला ही उशीराची वेळ आहे.

रिबेका वेस्ट: (मंद स्मित करून) वस्तुतः हे थोडं उशिराच झालं नाही का?

क्रॉल: मी हे नाकारत नाही की हा ओघ जरा लवकरच अडवून धरणं उत्तम होतं. पण पुढे काय घडेल हे कुणाला आधी कळलं होतं? मला नाही, कोणत्याही मार्गाने. (उभा राहतो आणि इकडे तिकडे फिरतो.) पण आता माझे डोळे उघडले

आहेत निर्वाणीचे. कारण बंडाच्या चेतनेने मार्ग ठरवलाय अगदी शाळेमध्ये सुद्धा.

रोझमर: शाळेमध्ये? पण खात्रीने तुमच्या शाळेमध्ये नव्हे.

क्रॉल: होय निश्चितच. माझ्या स्वतःच्या शाळेमध्ये. काय वाटतं तुम्हाला? मला असं माहित झालं की सहावीतली मुलं किंवा त्यांच्यापैकी काही— सहा महिन्यांपासून गुप्त बैठका भरवत आहेत; आणि ते मॉर्टेन्सगार्डच्या वर्तमानपत्राचेही वर्गणीदार झालेले आहेत.

रिबेका वेस्ट: ओह, दीपस्तंभ

क्रॉल: होय, भावी सरकारी अधिकाऱ्यांसाठी हे छान मानसिक खाद्य आहे, नाही का? पण सर्वात वाईट गोष्ट म्हणजे अतिशय बुद्धिमान असलेली त्या वर्गातली मुले एकत्रित संघटित होऊन माझ्या विरुद्ध कारस्थान करताहेत. फक्त वर्गातील तळागाळातील ढ मुलेच ह्यापासून दूर राहिलीत.

रिबेका वेस्ट: ह्या बदल तुम्हाला खूप वाईट वाटतं का मिस्टर क्रॉल?

क्रॉल: खूपच वाईट वाटतंय ह्या बाबतीत! जेव्हा माझं समस्त जीवनकार्य निष्फळ होते, धोक्यात आणले जाते, त्यासारखे! (आवाज उतरवत) तरीपण मी बहुधा फारशी काळजी करीत नाही अशा शाळेची कारण त्या मागे दुष्टता आहे. (सभोवती बघत) मी गृहीत धरतो की दरवाज्याजवळ कुणी ऐकत नसावं.

रिबेका वेस्ट: नाही, खचितच नाही.

क्रॉल: ठीक मग. मला तुला एक सांगणं भाग आहे. बंड आणि कलह यांचे आधीच माझ्या स्वतःच्या घरात अतिक्रमण झालेले आहे. त्यांनी माझ्या कौटुंबिक जीवनातली शांतता भंग केली आहे.

रोझमर: काय? तुमच्या स्वतःच्या घरात—?

रिबेका वेस्ट: (क्रॉलकडे जाते) पण माय डिअर क्रॉल, काय झालं?

क्रॉल: तुझा विश्वास बसेल का की माझी स्वतःची मुलं—? थोडक्यात सांगायचे म्हणजे, लॉरिस हा बंडातील म्होरक्या आहे. आणि शाळेच्या कारस्थानातील सुद्धा. आणि हिल्डाने लाल आच्छादनावर भरतकाम केले दीपस्तंभ ठेवण्यासाठी.

रोझमर: मी अशा प्रकारचं स्वप्न सुद्धा पाहिलं नव्हतं... तुझ्यासाठी... तुमच्या स्वतःच्या घरात...

क्रॉल: नाही, कोण अशा बाबीचं स्वप्न पाहू शकेल. माझ्या स्वतःच्या घरात, आज्ञापालन, सुव्यवस्था हा नियम सातत्याने पाळला जात आहे. जेथे आत्तापर्यंत संघटित ध्येय होते.

रिबेका वेस्ट: तुमची बायको कसं स्विकारते हे सारं?

क्रॉल: का, ते साऱ्या गोष्टींपेक्षा खूपच अविश्वसनीय आहे. माझी बायको संपूर्ण जीवनभर माझ्या मतांशी सहमत असायची, माझ्या विचारांशी जुळतं घ्यायची, दोन्ही लहान मोठ्या गोष्टींत. काही वेळा काही बाबतीत मुलांची बाजू

घेण्याकडेही तिचा कल असायचा. आणि आत्ता जे काही घडलंय त्या बाबतीत ती मला दूषण देतेय. ती म्हणते मी तरूणांवर दबाव आणतो, जणू काही त्याची आवश्यकताच नाही-! ठीक, तू बघितलेस माझं घर कसं त्याच्या विरोधात विभागलं गेलंय. पण स्वाभाविकपणे मला त्याबद्दल जेवढं कमी बोलता येईल तेवढं मी कमीच बोलतो. ह्या गोष्टींबाबत गप्प बसणेच उत्तम. (घरात येरझाऱ्या घालतो) होय, खरोखर. (तो खिडकीजवळ उभा राहतो- त्याचे हात मागे आहेत- आणि बाहेर बघतो)

रिबेका वेस्ट: (रोझमरजवळ येते आणि वेगाने व हळू आवाजात सांगते जेणेकरून क्रॉलला ऐकू येणार नाही) जा पुढे आणि करा ते!

रोझमर: (त्याच आवाजात) आज रात्री नको.

रिबेका वेस्ट: (पूर्वीप्रमाणे) होय, आत्ताच करा ते! (ती दूर जाऊन दिव्याजवळ जाते व दिवा नीट करण्यात गुंतते.)

क्रॉल: (पुढे येतो) ठीक, माय डिअर रोझमर, आता तुम्हाला ठाऊक झाले असेल की मनोवृत्तीचे सावट माझ्या कौटुंबिक आणि व्यावसायिक कार्यक्षमतेवर कसे पडले आहे ते. आणि मला ह्या द्वेषपूर्ण, घातपाती, अराजकतावादाशी लढण्यासाठी शस्त्र हाती घेण्यापासून परावृत्त केले जातेय? खचितच, माझ्या मित्रा, हे काय ते मला करायचंय; दोन्ही जिव्हा आणि लेखणीने.

रोझमर: आणि अशारितीने ह्या उधाणाला तुम्ही अडवू शकाल?

क्रॉल: ह्या राज्याच्या संरक्षणासाठी एक नागरिक म्हणून हे करणं माझं कर्तव्यच आहे. मला वाटतं, प्रत्येक स्वदेशाभिमानी आणि समजूतदार माणसावर हे नैतिक बंधन आहे. वस्तुतः- ते सर्वात महत्त्वाचे कारण होते माझे येण्याचे या रात्री.

रोझमर: पण माझ्या प्रिय मित्रा, तुझा उद्देश काय? माझ्याकडून तुला काय हवे आहे...?

क्रॉल: तुम्ही तुमच्या जुन्या मित्राला मदत करायला जाणार आहात. आमच्याकडून बाकी राहिलेलं तुम्ही करा. जेवढं उत्तमात उत्तम शक्य होईल तेवढा तुम्ही मला मदतीचा हात द्या.

रिबेका वेस्ट: पण डॉक्टर क्रॉल, तुम्हाला ठाऊक आहे मिस्टर रोझमर यांना अशा प्रकारच्या गोष्टींचा किती तिरस्कार आहे ते.

क्रॉल: त्यांनी त्या तिरस्काराचा त्याग करायलाच हवा आता- अद्ययावत माहिती घेणं थांबवा रोझमर. तुम्ही येथे तुमच्या ऐतिहासिक संग्रहात पूर्णपणे गुंग होऊ नका. देवाला ठाऊक मी वंशावळीचे महत्त्व ओळखतो आणि त्याच्या उमेदवारीला. पण दुदैवाने त्या प्रकारचा पाठलाग करायला आता वेळ नाही. तुम्ही कल्पना करू शकत नाही ह्या मामल्याची परिस्थिती संबंध देशभर पसरली आहे. बहुतेक प्रत्येक कल्पना उलटी झाली आहे. ह्या चुकांचा ढीग स्वच्छ करायला हर्क्युलिसचे परिश्रम हवेत.

रोझमर: मला खात्री आहे तशी, पण अशा प्रकारचे काम माझ्या व्यवसायात येत नाही.

रिबेका वेस्ट: आणि मला वाटतं, तुम्हाला ठाऊक आहे, मिस्टर रोझमर, जीवनाकडे अधिक सताड उघड्या डोळ्यांनी पूर्वीपेक्षा अधिक पाहू शकतात.

क्रॉल: (दचकून) सताड उघड्या डोळ्यांनी-

रिबेका वेस्ट: होय, किंवा अधिक स्वतंत्र, जर तुम्हाला आवडेल. अधिक निःपक्षपाती.

क्रॉल: काय याचा अर्थ? रोझमर, तुम्ही असे कमकुवत असू शकत नाहीत की केवळ एका संधीने तुम्ही प्रसिद्ध पुढारी जे क्षणिक विजय मिळवतात त्याकडून!

रोझमर: माझ्या प्रिय मित्रा, तुम्हाला चांगलंच संपूर्ण माहित आहे मी काही राजकारणातील न्यायाधीश नाही. पण निश्चितच मला असं जाणवतं अलिकडच्या वर्षात खूप मोठ्या

प्रमाणात त्यांच्या विचारांत स्वातंत्र्य आहे हे दाखवून दिले आहे.

क्रॉल: नक्कीच! ही एक सुधारणाच आहे असं तुम्ही गृहीत धरा! काहीही झाले तरी तुम्ही पूर्णपणे चुकता आहात मित्रा, फक्त त्यांच्या दृष्टीकोनात बघा बाहेर शहरात ह्या जहाल मतवाद्यात प्रचलित आहे. निर्णयक्षमतेपेक्षा ते ना जास्त आहेत ना कमी असे 'दीपस्तंभात' घोषित केले आहे.

रिबेका वेस्ट: होय, 'मॉर्टेन्सगार्ड' येथील जवळपासच्या व अनेक आदरणीय लोकांवर मोठा प्रभाव आहे त्याचा.

क्रॉल: याचा तुम्ही फक्त विचार करा! एक माणूस ज्याचा अतीत लज्जास्पद व चारित्र्यहीन आहे, एक व्यक्ती जी शिक्षकाच्या हुद्द्यावर असून अनैतिकतेने वागण्याने बडतर्फ केली गेली आहे. असा क्षुद्र प्राणी स्वतः लोकांचे नेतेपद भूषवतो. कामगिरी बजावतो, खरोखर कामगिरी बजावतो. पेपरमध्ये विस्तृतपणे मांडणार, असे ऐकले.

चांगले मुखत्यापत्र देण्यासाठी अशा काही कार्यक्षम सहाय्यकाच्या शोधात आहे.

रिबेका वेस्ट: मला आश्चर्य वाटतं की तुमचे मित्र विरोधी पक्षाविरोधी का उभारणी करीत नाहीत त्या विरोधात?

क्रॉल: तेच तर आम्ही आता करणार आहोत. आम्ही आज 'कंट्री न्यूज' विकत घेतला. तेथे काही पैशांबाबत अडचण नाही. पण... (रोझमरकडे वळत) आता मी खऱ्या उद्देशासाठी तुम्हाला भेटायला आलो आहे. ही जी व्यवस्थापक मंडळी आहेत, संपादकीय व्यवस्थापक मंडळी, तेच त्रास देत आहेत. बघा तुम्ही—मला सांगा रोझमर, —तुम्हाला असं वाटत नाही का की ही जबाबदारी चांगल्या हेतूसाठी तुम्ही स्वीकारावी?

रोझमर: (भीतीयुक्त आश्चर्याने) मी?

रिबेका वेस्ट: ओह, असा कसा विचार करू शकता तुम्ही या गोष्टीचा?

क्रॉल: मला पूर्णपणे समजू शकते की तुम्हाला सार्वजनिक सभांबद्दल आणि त्यांच्या निष्ठुर वागणुकीबद्दल तुम्हाला खूप भीती वाटते म्हणून तुम्ही स्वतःचं मत प्रदर्शन करायला नाखूश असता. पण संपादकाचे काम कमी डोळ्यात भरण्यासारखे असते किंवा काहीसा—

रोझमर: नाही, नाही, माझ्या प्रिय मित्रा, तुम्ही मला हे करायला सांगायलाच नको.

क्रॉल: अशा प्रकारच्या गोष्टी आपल्याला जमतात की नाही हे आजमावून पाहायला मला स्वतःला अधिक आवडेल. पण हे माझ्यासाठी पूर्णपणे अशक्य आहे. आधीच मी एकाच वेळी अधिक कामात गुंतलेलो आहे. पण तुमच्या बाबतीत म्हणाल तर तुमचा व्यवसाय मर्यादित आहे- उर्वरित गोष्टींत आम्ही तुम्हाला मदत करूच, खचितच, जेवढी आमच्याकडून शक्य होईल तेवढी.

रोझमर: मी नाही करू शकत हे, क्रॉल. ह्यासाठी मी योग्य नाही.

- क्रॉल: त्यासाठी योग्य नाही? हीच गोष्ट तुम्ही म्हटली होती जेव्हा तुमच्या वडिलांनी तुम्हाला येथे राहायला पसंती दिली-
- रोझमर: आणि मी बरोबर होतो. म्हणून मी राजीनामा दिला.
- क्रॉल: ओह, जर तुम्ही जितके चांगले संपादक तितकेच चांगले पाद्री असता तर आमची काही तक्रार नव्हती.
- रोझमर: माझ्या प्रिय क्रॉल... मला ठामपणे सांगायला हवं, अगदी निर्वाणीचे, मी नाही करू शकत ते.
- क्रॉल: ठीक आहे, पण कसेही करून तुम्ही आम्हाला तुमच्या नावाचा वापर करू द्याल.
- रोझमर: माझं नाव?
- क्रॉल: का, केवळ जॉन रोझमर पेपरसाठी हे नाव उपयुक्त होईल. उर्वरित आम्ही सारे भिन्न पक्षाची माणसे. खरोखर, मी तर असे अनुमान काढले आहे स्वतःबद्दल की मी दोषारोप करणारा आणि संपूर्णपणे दुराग्रही आहे. म्हणून आम्हाला

आमच्या नावाचा प्रचार वृत्तपत्रात होऊन दिशाभूल झालेल्या सर्वसामान्य लोकांत व्हायला नको. पण तुम्ही, आता- तुम्ही नेहमीच झगड्यापासून दूर राहिलेला आहात. तुमचा शांत, प्रामाणिक स्वभाव, विचारातील खानदानीपणा, निर्दोष सचोटी या गोष्टी सर्वांना ज्ञात असून अवतीभवतीचे सर्व लोक याची वाखाणणी करतात. आणि तुम्ही एकदा धर्मोपदेशक होता म्हणून तुमच्या बाबतीत आदर आणि मानमर्यादा आहेत. आणि सर्वात अधिक म्हणजे, तुम्हाला ठाऊक आहे, तुमच्या वंशजाचे परिचित नाव!

रोझमर: ओह, आडनाव...

क्रॉल: (तसबिरीकडे निर्देश करून) रोझमर्सहोल्मचे रोझमर... धर्मोपदेशक व योद्धा... वरिष्ठ अधिकारी... उच्च नीतितत्त्वाची माणसे, ते सर्व. दोनशे वर्षांपासून अधिष्ठित जिल्ह्यातील अग्रेसर (रोझमरच्या खांद्यावर हात ठेवतो) रोझमर तुम्ही स्वतः त्याचे ऋणी आहात आणि आमच्याशी

या गोष्टीत संगनमत करून आत्तापर्यंत चालत आलेल्या समाजातील पावित्र्याचे तुम्ही रक्षण करायला हवे. (रिबेकाकडे वळत) काय म्हणतेस तू रिबेका वेस्ट?

रिबेका वेस्ट: (शांत आणि सौम्यपणे) डियर डॉक्टर क्रॉल, मला तर हे सारे हास्यास्पद वाटते.

क्रॉल: काय? हास्यास्पद?

रिबेका वेस्ट: होय, हास्यास्पद, मला प्रामाणिकपणे हे सांगू द्या-

रोझमर: (पटकन) नाही नाही- गप्प बस! आत्ताच नको!

क्रॉल: (एकाकडून दुसऱ्याकडे बघत) पण माझ्या प्रिय मित्रांनो, असं काय झालं-? (स्वतःला आवर घालीत) हं.

(मॅडम हेल्सेथ उजव्या बाजूने दृग्गोचर होते.)

मॅडम हेल्सेथ: मागे थोड्या अंतरावर एक माणूस वाट बघतोय, त्याला धर्मगुरूंना भेटायचंय.

रोझमर: (ताणमुक्त) ओह, ठीक आहे. त्यांना आत यायला सांगा.

मॅडम हेल्सेथ: बैठकीच्या खोलीत?

रोझमर: होय, अर्थातच.

मॅडम हेल्सेथ: पण तो माणूस बैठकीच्या खोलीत बसवण्याच्या लायकीचा दिसत नाही.

रिबेका वेस्ट: कसा आहे मग तो दिसायला, मॅडम हेल्सेथ?

मॅडम हेल्सेथ: तो दिसायला खूपच अनाकर्षक आहे मिस, आणि ही वस्तुस्थिती आहे.

रोझमर: त्याने तुम्हाला त्याचं नाव नाही सांगितलं का?

मॅडम हेल्सेथ: होय- मला वाटतं हेफमन किंवा अशाच प्रकारचं काहीतरी.

रोझमर: अशा नावाच्या कोणत्याही माणसाला मी ओळखत नाही.

मॅडम हेल्सेथ: आणि मग तो म्हणाला, त्याला अल्ट्रिक सुद्धा म्हणतात.

रोझमर: (दचकून) अल्ट्रिक हेटमन! असंच होतं का ते?

मॅडम हेल्सेथ: होय, हेटमन, तेच होतं ते.

- क्रॉल: मी खात्रीने हे नाव पूर्वी ऐकलं आहे-
- रिबेका वेस्ट: खचितच, हेच नाव तो त्याखाली, तो चमत्कारिक माणूस-
- रोझमर: (क्रॉलला) हे अल्विक ब्रँडलचे टोपणनाव आहे.
- क्रॉल: तो दुर्वर्तनी- अल्विक ब्रँडल- खचितच तोच.
- रिबेका वेस्ट: मग तो अजूनही जिवंत आहे तर.
- रोझमर: माझा विश्वास आहे की तो नाट्य कंपनीबरोबर प्रवास करतोय.
- क्रॉल: अगदी शेवटी ऐकले की तो शेतीच्या कामात खूप कष्ट करतोय.
- रोझमर: त्याला आत यायला सांगा, मॅडम हेल्सेथ.
- मॅडम हेल्सेथ: ओह, खूप छान. (ती बाहेर जाते.)
- रोझमर: तुम्हाला ठाऊक आहे, एकेकाळी ते माझे खाजगी शिक्षक होते.
- क्रॉल: होय, तो इथे आला आणि तुमच्या डोक्यात त्याने क्रांतिकारक कल्पना विपुल प्रमाणात

कोंबल्या की तुमच्या वडिलांनी त्याला चाबकाने झोडून घराबाहेर हाकलले.

रोझमर: (खूप कडवटपणे) जसे ते सैन्यात तसेच ते घरातही कडक शिस्त पाळणारे फौजी होते.

क्रॉल: त्याच्या विचारशीलतेबद्दल तुम्ही त्याचे आभार मानायला हवेत.

(मॅडम हेल्सेथ अल्ट्रिक ब्रँडलला उजव्या बाजूने दरवाज्यातून आत घेते. नंतर मागे सरून दरवाजा बंद करते. तो मनात भरणाऱ्या व्यक्तिमत्त्वाचा, करड्या रंगाचे केस आणि दाढी असलेला. तो काहीसा सडपातळ पण तरीसुद्धा पुरुषी जोमदार आहे. त्याने सर्वसामान्य भटक्यासारखे कपडे घातलेले आहेत; तसेच जीर्ण सैल डगला, झिजलेले बूट, उघडपणे न दिसणारा शर्ट आणि काळे हातमोजे घातलेले आहेत. त्याच्या काखेत मऊ तेलकट हॅट असून हातात फिरायला जाण्याची काठी आहे.)

अल्लिकब्रँडल: (सुरूवातीला तो का कू करतो, नंतर पटकन् क्रॉलकडे जातो आणि त्याचे हात धरतो.) गुड इव्हिनिंग, जोहान्स!

क्रॉल: माफ करा मला—

ब्रँडल: तुम्हाला अशी कधीच अपेक्षा नसेल की आपली पुन्हा भेट होईल, वाटलं होतं का तुम्हाला? ह्या तिरस्कृत भिंतींमध्ये, नाही ना?

क्रॉल: क्षमा करा मला—(निर्देश करित) तेथे—

ब्रँडल: (वळतो) बरोबर, तेथे आहे तो. जोहानस् – माझा पोरगा – माझा अत्यंत प्रिय-!

रोझमर: (त्याच्याशी हस्तांदोलन करतो) माझे जुने प्रिय शिक्षक!

ब्रँडल: असे असले तरीही निश्चित दुःखदायक स्मृती मला निदान धावती भेट घेतल्याशिवाय रॉस्मर शोल्मच्या पुढे जाऊच देत नाहीत.

रोझमर: तुमचं मनःपूर्वक स्वागत आहे येथे आता. ह्याबाबतीत खात्री ठेवा.

- ब्रँडल: ओह, ही मोहक ललना --? (वाकून नमस्कार करतो) सौ. रोझमर, खचितच.
- रोझमर: कु. वेस्ट.
- ब्रँडल: जवळचं नातं, निःसंशय. आणि पलिकडची ती सभ्य व्यक्ती जिला मी ओळखत नाही. सहकारी, असं दिसतंय.
- रोझमर: डॉक्टर क्रॉल, आमचे मुख्याध्यापक.
- ब्रँडल: क्रॉल? क्रॉल? एक मिनिट? – तुम्ही तुमच्या तारुण्यात भाषाशास्त्राचे विद्यार्थी नव्हतात का?
- क्रॉल: खचितच होतो मी.
- ब्रँडल: वादळ, मग मी ओळखतो तुम्हाला!
- क्रॉल: माफ करा मला...
- ब्रँडल: नव्हते का तुम्ही...
- क्रॉल: माफ करा मला...
- ब्रँडल: ...सद्वर्तनाच्या निर्दोष हिऱ्यांपैकी एक ज्याने मला वादविवाद सभेतून हाकलून लावलं होतं?

- क्रॉल: खूपच शक्यता आहे. पण मी तुमच्याबरोबरची जवळीकतेची ओळख नाकारतो.
- ब्रँडल: काही हरकत नाही, तुमची इच्छा (Nach Belieben), (Herr) श्रीयुत डॉक्टर, ह्याने मला यत्किंचितही फरक पडत नाही. अल्पिक ब्रँडल तसाच राहिल, ती काही फार महत्त्वाची गोष्ट नाही.
- रिबेका: तुम्ही शहराकडे जात होता का, मिस्टर ब्रँडल?
- ब्रँडल: अगदी बरोबर, माय गुड लेडी. काही निश्चित अशा अवकाशात उदरनिर्वाहीसाठी मला थोडेसे काम करावेच लागते. मी नाखुषीने ते करतो. पण – शेवटी हे अनिवार्य आहे ना—
- रोझमर: ओह, पण माय डिअर ब्रँडल मी तुम्हाला मदत म्हणून काही देऊ शकत नाही का? काहीतरी मदत किंवा काहीतरी मला म्हणायचंय....
- ब्रँडल: हा. माझ्यासाठी छान प्रस्ताव! ती श्रृंखला तुम्हाला तोडायची आहे का जिने आम्हाला

जोडले आहे? कधीच नाही, जोहान्सू, कधीच नाही!

रोझमर: पण शहरात तुम्ही काय करायचं ठरवलं आहे. विश्वास ठेवा माझ्यावर, तुम्हाला ते एवढं सोपं जाणार नाही...

ब्रँडल: ते तू माझ्यावर सोपव माझ्या पोरा. अखेरचा निर्णय घेतलाय. मी तुझ्यासमोर तोच उभा आहे. मी आता प्रचंड मोहिमेत गुंतलो आहे- अधिक सर्वसमावेशक पूर्वीच्या सफरीपेक्षा एकत्रित. (क्रॉलला) श्रीयुत प्राध्यापक मी तुम्हाला विचारायचं धाडस करू शकतो का- तुमच्याकडे सुसह्य, अनुरूप, शिष्टसंमत, आणि प्रशस्त सार्वजनिक सभागृह आहे का तुमच्या प्रशंसनीय शहरात?

क्रॉल: कामगार समाजाचा सर्वात मोठा हॉल आहे.

ब्रँडल: आणि अशी अधिकृत दर्जा असलेली अधिक कार्यक्षमता असलेली संस्था विद्वान डॉक्टरची आहे का?

- क्रॉल: मला त्याच्याशी काही घेणं देणं नाही.
- रिबेका वेस्ट: (ब्रँडलला) तुम्ही पीटर मॉर्टेन्सगार्डला अर्ज करा.
- ब्रँडल: माफ करा मॅडम- पण हा कोण मूर्ख आहे?
- रोझमर: कशामुळे तुम्ही त्याला मूर्ख म्हणता?
- ब्रँडल: मी ऐकू शकलो नव्हतो का हे नाव- की ती कनिष्ठ दर्जाची व्यक्ती आहे म्हणून?
- क्रॉल: मला अशा उत्तराची अपेक्षा नव्हती.
- ब्रँडल: पण मी माझ्या नाराजीवर मात करीन. त्याला काही पर्याय नाही. जेव्हा माणूस ताठ उभा राहतो- जसा मी- त्याच्या कर्तृत्वाच्या वळणावर, तेव्हा तेथे तडजोड होते. मी संपर्क बनवेन या व्यक्तीसोबत... मी वाटाघाटीसाठी पहिलं पाऊल उचलेन.
- रोझमर: तुम्ही खरोखर आणि गंभीरपणे कर्तृत्वाच्या वळणावर उभे आहात?
- ब्रँडल: एव्हाना तुला ठाऊक नाही झालं का माझ्या मुला, अल्विक ब्रँडल नेहमी गंभीरच असतो

जेव्हा तो उभा ठाकतो ते? होय, नवीन माणसाची भर घालण्याची आता वेळ आली आहे... सभ्यता फेकून आत्तापर्यंत केलेले निरीक्षण राखून ठेवीन.

रोझमर: कसं?

ब्रँडल: मी सामर्थ्यवान हातांनी जीवनावरची पकड घट्ट करण्याच्या तयारीत आहे, पुढे पाऊल उचलणार, स्वतः ठासून सांगणार. आपण वादळी झटक्याच्या अयनकालाच्या युगात राहतोय. दास्यविमोचनाच्या वेदीवर माझे अंशदान ठेवणार आहे.

क्रॉल: तुम्हीसुद्धा?

ब्रँडल: (सर्वांना उद्देशून) येथील सर्वसामान्य जनतेला काहीही झाले तरी माझ्या प्रासंगिक लिखाणाबद्दल ठाऊक आहे?

क्रॉल: नाही, मी मनमोकळेपणे ते कबूल करतो, होय-

रिबेका वेस्ट: मी थोडेसे पूर्णपणे वाचले आहे. माझ्या पालक पित्याजवळ ते होते.

ब्रँडल: मग, माझ्या सुंदर ललने, तुम्ही तुमचा वेळ घालवत आलात. मला तुम्हाला सांगू घात, ते फारसे उपयुक्त नसून क्षुद्र आहेत.

रिबेका वेस्ट: ओह?

ब्रँडल: जे तुम्ही वाचले, होय. माझ्या खरोखरीच्या महत्त्वाच्या कलाकृतीबद्दल कोणालाच ठाऊक नाही, ना पुरूषाला ना स्त्रीला, माझ्या स्वतःशिवाय कोणालाही नाही.

रिबेका वेस्ट: कसं बरं ते घडलं?

ब्रँडल: कारण ते लिहिलेले नाहीत.

रोझमर: पण माय डिअर मिस्टर ब्रँडल-

ब्रँडल: तुम्हाला ठाऊक आहे, माय डिअर जोहान्स, मी जरा सुखासीन माणूस आहे. खवय्या आहे. माझ्या समस्त दिवसात. एकांतवासात आनंद लुटणं मला आवडतं. म्हणून मग मी ही मजा दुपटीने-दसपटीने लुटतो. म्हणून तुम्ही बघा, जेव्हा सोनेरी स्वप्ने माझ्याकडे उतरतात... मला आच्छादून टाकतात... जेव्हा नूतन कल्पना

माझ्यात जन्म घेतात, प्रखर तेजस्वी, धाडसी...
जेव्हा मला त्याच्या फडफडत्या पंखांची जाणीव
होते... या गोष्टींना मी कवितांचा आकार देतो
दिव्य आणि मूर्त स्वरूपात. कच्च्या रूपरेषेत-
जसे ते होते, कळलं तुम्हाला.

रोझमर: होय, खचितच.

ब्रँडल: ओह, तो आनंद मला माझ्या काळातला मला
कळला, तो हर्षोन्माद, ती अनाकलनीय
आनंदाची निर्मिती- कच्च्या आराखड्यात एका
अर्थी, जसं मी म्हणालो. प्रशंसा, कृतज्ञता,
प्रतिष्ठा, तो बहुमानाचा मुकूट हे सर्व आनंदाने
थरथरत्या हातात. विपुलतेने गोळा केलेले.
माझ्या खूप गूढ कल्पनेत, मला उदात्ततेची
ओळख झाली. जणू माझं मन अवकाशात फिरत
आहे.

क्रॉल: हं-

रोझमर: पण काहीही लिहिलं गेलं नाही.

ब्रँडल: एक शब्दही नाही! हे सर्व गंभीर विचार लिहून टाकण्यात मला पूर्णपणे किळस वाटते आणि कोणत्याही मार्गाने, जर मी त्या आदर्शाबद्दल त्यांच्या शुचिता आणि पावित्र्याचा आनंद घेऊ शकतो, तर त्यांचा अनादर का करावा? का मी त्यांना माझ्या स्वतःपाशीच ठेवू नये? पण आता त्यांचे समर्पण होईल. खरोखर मला अशी जाणीव होते की एखाद्या मातेने आपल्या तरूण मुलींना त्यांच्या पतींच्या बाहूत सोपवावे. पण मी बलिदान करीन- स्वातंत्र्याच्या वेदीवर. छान व्याख्यानांची मालिका... संपूर्ण देशभर...!

रिबेका वेस्ट: (उत्साहाने) किती प्रशंसनीय आहे हे तुमच्याबाबत, मिस्टर ब्रँडल! अतिशय अनमोल वस्तू तुम्ही स्वतःची देऊ करणार आहात.

रोझमर: एकच गोष्ट.

रिबेका वेस्ट: (रोझमरकडे अर्थपूर्णतेने बघत) आपल्यापैकी किती लोक असं करतात? कोण धाडस करील?

रोझमर: (प्रत्युत्तरदाखल बघत) कोणास ठाऊक?

ब्रँडल: माझा श्रोता भारावून गेलाय. त्यामुळे माझ्या मनाला दिलासा मिळालाय... आणि माझ्या इच्छाशक्तीला बळकटी आलीय. आणि त्याबरोबर त्यायोगे मी कृती करण्याकडे कूच करतो. तरीही अजून एक गोष्ट आहे... (क्रॉलला) मला तुम्ही सांगू शकाल का माय डियर सर, तुमच्या शहरात नेमस्त समाज आहे का? संपूर्ण संयमी समाज? मला खात्री आहे, आहे तसा.

क्रॉल: होय आहे तेथे, आपल्या सेवेला हजर आहे. मी अध्यक्ष आहे.

ब्रँडल: तुमच्या चेहऱ्यात मी ते बघितलं होतं! ठीक, हे निश्चितच अशक्य नाही की मी तुमच्याकडे यावे आणि एका आठवड्यासाठी सभासद व्हावे.

क्रॉल: माफ करा मला—आम्ही एका आठवड्यासाठी सभासद करून घेत नाही.

ब्रँडल: सुदैवाने, माय गुड सर! अशा प्रकारच्या समाजाच्या दाराभोवती येऊन ते ठोठवणारा हा अल्विक ब्रँडल नव्हे. (वळतो) माझं स्वागत मला

ह्या घरात जास्त काळ मुळीच टिकवून ठेवायचं नाही, खूपच मौल्यवान स्मृतींमध्ये. मला शहरत जाऊन सोयीस्कर निवासगृहाची निवड करायलाच हवी. मी गृहीत धरून चालतो की येथे असे विश्रामगृह आहे?

रिबेका वेस्ट: जाण्यापूर्वी उबदार वाटावं असं पेय घेणार नाहीत का?

ब्रँडल: कोणत्या मार्गाने उबदार व्हायचं माझ्या सभ्य महिले?

रिबेका वेस्ट: ओह, चहाचा एक कप, किंवा—

ब्रँडल: मी माझ्या उदार समकालीन बाईंचे आभार मानतो. तथापि, मी फारकाळ त्यांच्या वैयक्तिक आतिथ्याचा गैरफायदा घेणार नाही. (हात हलवतो) नमस्कार! येतो माझे मास्टर- आणि मॅडम (दरवाजाकडे जायला निघतो, मग वळतो) जाता जाता, जोहान्स—धर्मगुरू रोझमर आपल्या जुन्या दोस्तीखातर पूर्वीच्या शिक्षकाची सेवा तुम्ही कराल?

- रोझमर: खचितच. अंतःकरणपूर्वक.
- ब्रँडल: छान. तुम्ही मला... एक किंवा दोन दिवसांसाठी एक स्वच्छ कडक इस्त्री केलेले कफलिंग असलेले शर्ट उसने देऊ शकता?
- रोझमर: एवढंच?
- ब्रँडल: असं बघा, मी पायीच प्रवास करतोय- ह्या क्षणापुरता- माझे प्रवासी सामान पुढे गेले आहे.
- रोझमर: का, होय. पण तेथे काही नाही?
- ब्रँडल: ओह, तुम्हाला ठाऊक आहे ते- कदाचित तुम्ही मला एखादा शिल्लक असलेला जीर्ण झालेला ओव्हरकोट द्याल?
- रोझमर: होय होय, निश्चितच.
- ब्रँडल: आणि जर तुमच्याजवळ अनुरूप सुलभ असा बुटांचा जोड-
- रोझमर: आम्ही व्यवस्था करू त्याचीही. जेव्हा तुमचा पत्ता आम्हाला मिळेल तेव्हा त्यावर वस्तू पाठवून देऊ.

- ब्रॅडल: निःसंशयपणे नाही! मी तुम्हाला हा त्रास देणार नाही. ह्या किरकोळ वस्तू मी माझ्याबरोबर नेईन.
- रोझमर: ठीक आहे. वर या मग माझ्याबरोबर.
- रिबेका वेस्ट: नाही, बघू द्या मला. मी आणि मिसेस हेलसेथ बघतो.
- ब्रॅडल: मी या प्रतिष्ठित महिलेस त्रास देऊ इच्छित नाही!
- रिबेका वेस्ट: ओह, वेडेपणा! चला माझ्याबरोबर मिस्टर ब्रॅडल. (ती उजवीकडून बाहेर जाते.)
- रोझमर: (ब्रॅडलला थांबवत) सांगा मला माझ्याकडून काही करण्यासारखं आहे का?
- ब्रॅडल: काय आहे ते, त्याची मलाही कल्पना करवत नाही. ओ येस, डॅम इट ऑल. आहे... आता मी त्याचा विचार करतोय...! ओह जोहान्स... तुमच्याजवळ आठ क्रोनर आहेत?
- रोझमर: बघू द्या मला (त्याचे पैशाचे पाकीट उघडतो) येथे दोन, दहा दहा क्रोनरच्या नोटा आहेत.

- ब्रॅडल: ठीक ठीक, काहीही हरकत नाही! घेऊ शकतो मी त्या. मी शहरात नेहमीच सुटे सरून घेतो. दरम्यानच्या काळात थॅक्स. आठवण ठेवा, माझ्याकडे दोन दहाच्या नोटा होत्या. गुडनाईट माझ्या पोरा.
- रोझमर: गुडनाईट माय सर. (तो उजवीकडून बाहेर जातो. तेथे रोझमर त्याला गुडबाय म्हणतो आणि त्यानंतर दरवाजा बंद करतो.)
- क्रॉल: अरे देवा! —म्हणजे हाच तो अल्विक ब्रॅडल ज्याच्याकडून लोकांच्या एकेकाळी फार मोठ्या अपेक्षा होत्या.
- रोझमर: (शांतपणे) कमीत कमी त्याला त्याचे जीवन त्याच्या मनाने जगण्याचे धाडस आहे. मला वाटतं मी काही मोठी गोष्ट केली नाही.
- क्रॉल: काय? त्याचं अशा प्रकारचं जगणं? मला बहुधा असा विश्वास वाटतो तो तुझ्या कल्पना पार उलट्या सुलट्या करून टाकील. सर्व संपुष्टात आणील पुन्हा.

- रोझमर: ओह, नाही. आता मी माझ्या कल्पना सुस्थितीत केलेल्या आहेत.
- क्रॉल: तू बरोबर आहेस अशी मी फक्त आशा करू शकतो, रोझमर, तू खरोखरच खूपच संस्कारक्षम आहेस.
- रोझमर: आपण खाली बसू या, मला तुमच्याशी बोलायचं आहे.
- क्रॉल: होय, बसूया. (ते सोफ्यावर बसतात.)
- रोझमर: (थोड्या विरामानंतर) तुम्हाला असं वाटत नाही का येथे बाहेर आल्हाददायक आणि आरामशीर वाटतं असं?
- क्रॉल: होय, निश्चितच येथे आल्हाददायक आणि आरामशीर- आणि शांत वाटतं. तुम्हाला स्वतःला तुमचं घर मिळालं, रोझमर. आणि मी मात्र माझं गमावून बसलो.
- रोझमर: माय डियर फ्रेंड, तसं बोलू नका. जखम नेहमीच पुन्हा भरून येईल.

- क्रॉल: कधीच नाही, कधीच नाही, डंख सारखा खुपत राहिल. एखादी गोष्ट पूर्वी होती तशी कधीच राहत नाही.
- रोझमर: असं बघा आता क्रॉल, तुम्ही आणि मी खूप खूप वर्षांपासून मित्र आहोत. तुम्हाला असं वाटतं का की आपली मैत्री तुटण्याचा संभव आहे?
- क्रॉल: मला ठाऊक नाही आपल्या दोघांत काय येईल ते. कशामुळे तुम्हाला तसं वाटतं?
- रोझमर: कारण तुम्ही अशा काही सर्वश्रेष्ठ महत्त्व असलेल्या, सामाजिक दर्जा असलेल्या मतांमध्ये आणि उद्देशांमध्ये सामील झाला आहात.
- क्रॉल: ठीक, होय, शंकाच नाही; पण आपण दोघे प्रत्यक्ष व्यवहारात सहमत आहोत- काहीही झाले तरी मोठ्या अनिवार्य समस्यांवर.
- रोझमर: (खालच्या आवाजात) नाही, आता नाही.
- क्रॉल: (अचानक उभे राहायचा प्रयत्न करीत) काय आहे ते?

- रोझमर: (त्याला थोपवत) तुम्ही शांत व्हायला हवं- मी विनंती करतो तुम्हाला, क्रॉल.
- क्रॉल: हे सारं काय आहे? मला कळत नाहीये. तुम्ही मला प्रामाणिकपणे सांगा.
- रोझमर: माझ्या आत्म्यात एक नवीनच उन्हाळा बहरलाय. मी एका तारूण्यपूर्ण दिव्यदृष्टीने बघतोय. आणि त्यापूर्वी मी एक ठाम भूमिका घेणार आहे.
- क्रॉल: कोठे? कोठे ठाम भूमिका घेणार आहात तुम्ही?
- रोझमर: तेथे तुमची मुले आहेत.
- क्रॉल: तुम्ही? तुम्ही! अशक्य! कुठे ठामपणे उभे राहणार असे म्हणालात तुम्ही?
- रोझमर: त्याच बाजूवर जेथे लॉरिटस आणि हिल्डा आहेत.
- क्रॉल: (डोके वाकवून) धर्मभ्रष्ट! जोहान्स रोझमर एक धर्मभ्रष्ट!

रोझमर: मला खूश व्हायलाच हवे, खूप अचाटपणे आनंदी, ज्या पद्धतीने तुम्ही मला धर्मभ्रष्ट म्हणालात. पण तथापि मी दुःख भोगलेय; कारण मला ठाऊक होतं हे तुम्हाला कडवट दुःख असेल.

क्रॉल: रोझमर- रोझमर! मी ह्या मानसिक धक्क्यातून कधीही मुक्त होणार नाही (त्याच्याकडे उद्विग्नतेने बघतो) ओह, न्हास, भ्रष्टाचार या शक्तींना तुम्ही पाठिंबा द्यावा ज्या दुःखी कष्टी देशाला हळू हळू निर्बल करताहेत, पोखरून टाकताहेत.

रोझमर: हे मुक्तीचं कार्य आहे ज्यात मला सहभागी व्हायचंय.

क्रॉल: ओह ठाऊक आहे मला त्याबाबत! म्हणूनच त्यांनी ते बहुरंगी बॅगपाईपर वाजवणारा आणि वाममार्गाला नेणारा, पण तुम्हाला खरोखरच असं वाटतं का की कोणत्याही प्रकारची मुक्ती एखाद्या तत्वप्रणालीपासून आपण त्याची अपेक्षा करतो जी आपल्या समस्त सामाजिक जीवनाला दूषित करतेय?

रोझमर: मी ना कुठल्याही प्रचलित तत्त्वप्रणालीचा पाठीराखा आहे ना खरोखर दोहोंपैकी कुठल्याही वादविवादाचा. मला माणसांना सर्व बाजूंकडून एकत्रित आणण्याचा प्रयत्न करायचा आहे. जितक्या जास्त प्रमाणात तितक्याच प्रामाणिकपणे मला शक्य होईल तितके. माझं जीवन आणि माझं सर्व सामर्थ्य मी फक्त एका ह्या गोष्टीसाठी समर्पित करणार- ह्या देशात अस्सल लोकशाहीची नवनिर्मिती करणे.

क्रॉल: आपल्याकडे पुरेशी लोकशाही नाही का? मला वाटते आपण सारे गलिच्छ घाणीकडे बुडून जात आहोत जेथे फक्त खालच्या दर्जाच्या लोकांचाच उत्कर्ष होऊ शकतो.

रोझमर: हेच अगदी नेमके की ज्याने मला वास्तव उद्देशाच्या मर्यादा निश्चित करायला लावलं.

क्रॉल: काय आहे ते?

रोझमर: माझ्या समस्त देशबांधवांना उदात्त बनवायचे.

क्रॉल: समस्त...

- रोझमर: शक्य होतील तेवढे, कोणत्याही मार्गाने.
- क्रॉल: कोणत्या मार्गाने?
- रोझमर: सामाजिक अन्यायातून त्यांच्या विचारांना मुक्त करणे आणि त्यांच्या इच्छाशक्तीचे क्षालन करणे, मी असं म्हणेन.
- क्रॉल: रोझमर, तुम्ही स्वप्नाळू आहात. तुम्ही त्यांना मुक्त करणार? तुम्ही त्यांचं क्षालन करणार?
- रोझमर: नाही, माझ्या प्रिय मित्रा. मी फक्त त्यांना त्यासाठी जागृत करण्याचा प्रयत्न करणार. ती त्यांची स्वतःची नैतिक बाब आहे.
- क्रॉल: आणि तुम्हाला वाटतं ते करू शकतील?
- रोझमर: होय.
- क्रॉल: आणि त्यांच्या स्वतःच्या सामर्थ्यानिशी?
- रोझमर: अगदी बरोबर! त्यांच्या स्वतःच्या सामर्थ्यानि! दुसऱ्या कोणाच्या नाही.
- क्रॉल: (उभा राहतो) हे सर्व शब्द एखाद्या धर्मगुरूला साजेसे आहेत?

- रोझमर: मी फार काळ धर्मगुरू राहू शकत नाही.
- क्रॉल: होय, पण—बालपणाची श्रद्धा-?
- रोझमर: ते हरवलेय आता.
- क्रॉल: हरवलेय—!
- रोझमर: मी (उभा राहतो) त्याग केलाय त्याचा. मी त्याचा त्याग केलेला होता, क्रॉल.
- क्रॉल: (मनाच्या व्यग्रतेवर काबू ठेवीत) खरोखर. होय, होय. दोन गोष्टी निःसंशयपणे एकत्र जातात.... चर्चची सेवा सोडण्याचं हे कारण होतं का?
- रोझमर: होय. जेव्हा मी माझ्या कल्पनांची गुंतागुंत केली तेव्हा लगेच... जेव्हा मला खात्री पटली की आता मोह संपलाय. पण त्याऐवजी काहीतरी असे होते की ज्यापासून माझी सुटका होऊ शकत नाही- मग मी ते सोडले... चर्च—लगेचच.
- क्रॉल: म्हणून सर्व वेळ तुमच्या मनाची अशी अवस्था होत राहिली! आणि आम्हाला- तुमच्या मित्राला ह्याबाबत काहीच कळले नाही!

रोझमरः कारण मी विचार केला की माझ्या स्वतःशिवाय ह्या गोष्टीशी कुणाचाही संबंध नाही आणि माझ्या इतर मित्रांना हे अनावश्यक दुःख द्यायला मला कारणीभूत व्हायचे नव्हते. मी विचार केला मी पूर्वीसारखं शांततापूर्ण व आनंदी जीवन जगावं. आत्तापर्यंत माझ्यापुढे जी पुस्तके सीलबंद होती ती वाचण्यात मी स्वतःला गर्क केले. सत्य आणि मुक्तीच्या ह्या प्रचंड जगाशी मला तपशिलवारपणे परिचित व्हायचे आहे जे माझ्यासमोर आता प्रकट झाले आहे.

क्रॉलः धर्मभ्रष्ट! प्रत्येक शब्द ते सिद्ध करून दाखवतं. पण काहीही झालं तरी तुम्ही हे धर्मभ्रष्टतेचं गुपित का कबूल करताहात? आत्ताच ह्या वेळीच का?

रोझमरः तुम्हीच ते मला करायला लावलं, क्रॉल.

क्रॉलः मी करायला लावलं तुम्हाला...!

रोझमरः जेव्हा मी, तुम्ही व्यासपीठावर केलेल्या दांडगाईबद्दल ऐकलं—जेव्हा तुम्ही द्वेषपूर्ण व्याख्यानांबद्दल वाचलं- विरोधकावरील भीषण

कडवट हल्ल्याबद्दल- तिरस्कारयुक्त निर्भत्सनांचा त्यांच्यावर केलेला वर्षाव- ओह क्रॉल, असं कसं परिवर्तन घडलंय तुमच्यात? – मग माझं कर्तव्य अनिवार्यपणे माझ्यापुढे उभे ठाकले. विद्यमान काळातील संघर्षात माणसांची दुष्टता वाढतेय. त्यांना मनःशांततेची, सुख-समाधानाची आणि सलोख्याची जाणीव करून द्यायला हवी. म्हणूनच त्या कारणास्तव मी पुढचं पाऊल उचलून उघड कबुली देऊन, मी काय आहे ते सांगावे. मी सुद्धा, माझ्या सामर्थ्याचा उपयोग करण्याचा प्रयत्न करीन. तुमच्या बाजूने- तुम्ही मला यात मदत कराल का, क्रॉल?

क्रॉल: कदापि नाही, जोवर मी जिवंत आहे. समाजातील विध्वंसक शक्तींचा वापर मी शांतता निर्माण करण्यात करीन. त्यांच्याशी समझोता करून.

रोझमर: मग निदान आपण आदरणीय शस्त्रांबरोबर युद्ध करू. आपल्याला जोपर्यंत वाटत नाही आपण युद्ध करायलाच हवं.

क्रॉल: जीवनातील अनिवार्य गोष्टीत जो कुणी माझ्याबरोबर नसेल त्याला मी ओळखत नाही, त्याची मी कदर करत नाही, त्याचं मी काहीही देणं लागत नाही.

रोझमर: हे मला सुद्धा लागू पडतं का?

क्रॉल: तुम्ही माझ्यापासून दूर झाला आहात, रोझमर.

रोझमर: ही आपल्यातील फूट आहे मग.

क्रॉल: ही! आत्तापर्यंत जे कोणी तुमच्या बाजूस उभे होते त्यांच्यातली फूट. आता तुम्हाला परिणाम भोगावे लागणारच.

(रिबेका वेस्ट उजवीकडून आत येते, ती दरवाजा तसाच सताड उघडा ठेवते.)

रिबेका वेस्ट: असं बघा, आता ते त्यांच्या त्यागाच्या मार्गावर आहेत. आणि आता आपण जेवणासाठी जाऊ शकतो. डॉक्टर क्रॉल तुम्ही येणार ना?

क्रॉल: (त्याची हॅट घेतो) गुडनाईट, मिस वेस्ट, मला आता ह्या घराशी काहीही देणं घेणं नाही.

रिबेका वेस्ट: (अस्वस्थपणे) काय झालं? (दरवाजा बंद करते आणि त्यांच्या जवळ जाते) तुम्ही सांगितलं त्यांना?

रोझमर: त्यांना कळलं आत्ता.

क्रॉल: तुम्हाला मी आमच्या हातून निसटून जाऊ देणार नाही, रोझमर, आपण एकत्र येण्यासाठी काही करू पुन्हा.

रोझमर: मी आता कधीही परतणार नाही.

क्रॉल: बघूया आपण. एकटं उभं राहणाऱ्या माणसांपैकी तुम्ही नाहीत.

रोझमर: मी पूर्णपणे एकटा नाही, काहीही झालं तरीही.

क्रॉल: (त्याच्या चेहऱ्यावर शंका दिसते) हे सुद्धा! हे बीटाचे शब्द आहेत—!

रोझमर: बीटा?

क्रॉल: (मनातून विचार काढून टाकीत) नाही नाही... ते काही छान नव्हतं... माफ करा मला.

रोझमर: काय? काय छान नव्हतं?

क्रॉल: नाही, आपण त्याविषयी बोलणं बंद करू, छे: माफ करा मला. गुडबाय! (तो हॉलच्या दरवाजाकडे जातो.)

रोझमर: (त्याच्या मागे जात) क्रॉल! आपल्यामधील ह्या गोष्टींचा शेवट अशा रितीने व्हायला नको. उद्या येतो मी तुम्हाला भेटायला.

क्रॉल: (उंबरठ्यावरून वळत) माझ्या घराच्या दारात पाय ठेवायचा नाही. (तो आपली काठी उचलतो आणि जातो. रोझमर उघड्या दरवाजाच्या उंबरठ्यावर क्षणभर उभा राहतो, मग दरवाजा बंद करून टेबलाजवळ येतो.)

रोझमर: काहीही हरकत नाही, रिबेका. आपण सारं निभावून नेऊ. आपल्या दोघांची मैत्री मजबूत आहे. तुझी आणि माझी.

रिबेका वेस्ट: तुम्हाला काय वाटतं- काय त्याचा अर्थ जेव्हा ते म्हणाले, 'ते लज्जास्पद होते'?

रोझमर: त्याबद्दल काही त्रास करून घेऊ नकोस, प्रिये. त्यांच्या मनात काय होतं ह्यावर त्यांचाच विश्वास नाही. उद्या मी जाऊन त्यांना भेटेन. गुडनाईट!

रिबेका वेस्ट: तुम्ही आज रात्री इतक्या लवकर वरच्या माळ्यावर जाणार. हे सर्व झाल्यानंतर?

रोझमर: आज रात्री नेहमीप्रमाणे. आता मी चिंतामुक्त झालोय, आता संपलं. बघ तू रिबेका, मला आता पूर्णपणे मनाची शांतता लाभली आहे. तूसुद्धा हे शांतपणे घे. गुडनाईट!

रिबेका वेस्ट: गुडनाईट, डियर फ्रेंड! स्लीप वेल! (रोझमर हॉलच्या दाराने बाहेर जातो. जिन्यावरून वर जाताना त्याच्या पावलांचा आवाज येतो. रिबेका येते, स्टोव्हजवळची बेल ओढते. थोड्याच वेळात सौ. हेल्सेथ उजवीकडून आत येते.)

रिबेका वेस्ट: तुम्हाला ते टेबल पुन्हा साफ करावे लागणारच, सौ. हेल्सेथ. धर्मगुरूंना काहीही नकोय... आणि प्रिसिपॉल गेलेत घरी.

सौ. हेल्सेथ: प्रिसिपॉल गेलेत! काय झालंय त्यांना, मग?

रिबेका वेस्ट: (तिच्या भरतकामाचं काम हाती घेते) त्यांना वाटलं भयंकर वाईट वादळाचा उद्रेक होतोय.

सौ. हेल्सेथ: ते विचित्र होते. आज रात्री आकाशात ढगाचा एक तुकडाही दिसत नाहीये.

रिबेका वेस्ट: जोपर्यंत ते त्या धवल अश्वाला भेटत नाहीत. मला भीती वाटते आपल्याला लवकरच त्या पिशाचासारख्या प्राण्यांकडून काहीतरी ऐकायला येईल.

सौ. हेल्सेथ: देव तुम्हाला माफ करो, मिस! अशा भयानक गोष्टी बोलू नका.

रिबेका वेस्ट: बरं, बरं, बरं—

सौ. हेल्सेथ: (हळू आवाजात) तुम्हाला खरंच असं वाटतं का, मिस- की कोणीतरी एक आपल्याला- लवकरच सोडून जाणार आहे असं?

रिबेका वेस्ट: नाही, मला निश्चितच तसं वाटत नाही. पण जगात अनेक प्रकारचे धवलाश्व आहेत, मिसेस हेल्सेथ. ठीक, गुडनाईट, मी लवकरच माझ्या खोलीत जाते.

सौ. हेल्सेथ: गुडनाईट, मिस. (रिबेका तिचे विणकाम घेते आणि उजवीकडून बाहेर जाते. सौ. हेल्सेथ दिवा विझवते, मान हलवते आणि स्वतःशीच पुटपुटते)

देवा.....! देवा.....! ती मिस वेस्ट काहीतरी गोष्टी म्हणते.

* * *

अंक दुसरा

जोहान्स रोझमरची अभ्यासिका. डाव्या बाजूला प्रवेशद्वार. मागील बाजूस दाराकडे जाणारा मार्ग- त्यावर पडदे लावलेले. तो मार्ग रोझमरच्या बेडरूमकडे जातो. उजवीकडे खिडकी. त्यासमोर पुस्तके आणि पेपर्स ह्यांनी आच्छादलेले लिहिण्याचे टेबल. भिंतीवर कपाटे आणि फडताळे. साधे फर्निचर. जुन्या पद्धतीचा सोफा. त्याच्यासमोर खालच्या टप्प्यात डावीकडे एक टेबल. रोझमरने घरात घालायचे जाकीट घातलेले असून तो उंच पाठीच्या खुर्चीवर बसलाय. तो नियतकालिकाची पाने कापून त्यात डोकावतोय. डाव्या बाजूच्या दरवाजावर ठोठावल्याचा आवाज येतो.

रोझमर: (न वळता) आत या. (रिबेका वेस्ट आत येते. तिने घरात घालायचा कोट घातलाय.)

रिबेका: गुड मॉर्निंग.

रोझमर: (आंगठ्याने पुस्तक चाळीत) गुड मॉर्निंग माय डिअर, तुला काही हवंय का?

रिबेका: मला फक्त एवढंच विचारायची इच्छा होती की तुम्हाला छान झोप लागली होती की नाही.

रोझमर: ओह, मला सुंदर गाढ झोप लागली होती. स्वप्ने नव्हती... (वळतो) आणि तू?

रिबेका: होय, थॅक्स... अखेरीस, पहाटे पहाटे...

रोझमर: मला वाटलं नव्हतं खूप वेळ मला हलकं हलकं वाटत होतं, आत्ताही. बोलून टाकल्यावर छातीवरचं दडपण गेल्यावर किती छान वाटतं.

रिबेका: होय, बोलून टाकल्याशिवाय तुम्ही फार काळ राहू शकत नाही.

रोझमर: मला कळत नाही मी इतका कसा भ्याड राहू शकलो होतो.

रिबेका: ठीक, तो खरोखर भ्याडपणा नव्हता...

रोझमर: ओह होय, होतं ते. जेव्हा मी त्या गोष्टीकडे जवळून पाहतो, मी बघू शकतो तो केवळ अंशतः भ्याडपणा होता.

- रिबेका: खूप धाडस केलंत, मग, कारण त्यापासून तुम्ही मुक्त झालात. (ती लिहिण्याच्या टेबलाजवळ असलेल्या खुर्चीत खाली बसते) पण मी जे काही केलं त्याबाबत मला तुला काही सांगायचं पण त्याबाबत तू माझ्यावर रागवायला नकोच.
- रोझमर: रागवेन? माय डिअर का असं तुम्हाला वाटतं?
- रिबेका: कदाचित ते अधिक उद्दामपणाचं बोलणं असेल, पण—
- रोझमर: ऐकू दे मला काय होतं ते.
- रिबेका: काल संध्याकाळी, जेव्हा आपला मित्र अल्विक ब्रँडल नुकतेच जात होते, तेव्हा मी त्यांच्या जवळ मॉर्टेन्सगार्डला देण्यासाठी एकदोन ओळी लिहून दिल्या.
- रोझमर: (अंमळशा साशंकतेने) पण माय डिअर रिबेका... ठीक, काय म्हणालीस मग तू?
- रिबेका: मी म्हणाली होती की जर तुम्ही ह्या दुर्दैवी माणसासाठी काही करू शकाल, त्याला मदत

कराल काहीही मार्गाने, ते तुमच्या सेवेस तत्पर राहतील.

रोझमर: माय डिअर, तू असं काही करायला नको होतंस. ह्या ब्रँडलबाबत काहीही चांगलं करू नकोस. आणि मॉर्टेन्सगार्ड असा माणूस आहे की ज्याच्यापासून मी हातभर लांब राहतो. तुला आठवत असेलच की ह्यापूर्वी त्याच्याशी माझा काय व्यवहार झाला होता ते.

रिबेका: पण तुमच्याशी त्यांचे मैत्रीचे संबंध पुन्हा जुळावेत?

रोझमर: मी? मॉर्टेन्सगार्डबरोबर? का तुला असं वाटतं?

रिबेका: ठीक, तुम्हाला ठाऊक आहे की तुम्हाला आता पूर्णपणे सुरक्षित वाटतं- तुमच्या जुन्या मित्रांमध्ये फूट पडल्यानंतर.

रोझमर: (तिच्याकडे बघतो आणि मान हलवतो) तुला खरोखर विश्वास वाटतो का की क्रॉल किंवा दुसरं कुणी माझ्यावर सूड उगवण्याचा प्रयत्न करतोय? तुला वाटतं का की ते तसं करू शकतील—?

रिबेका: पहिल्या संतापाच्या उद्रेकात, —डियर. कुणालाच खात्री नाही. मला वाटतं त्या मार्गानंतर क्रॉलने घेतले ते...

रोझमर: ओह, त्याही पेक्षा तुला जास्त माहिती असायलाच हवी. क्रॉल सर्वस्वी सन्माननीय व्यक्ती आहे. मी आज दुपारी जाईन आणि त्यांच्याशी बोलेन. मला त्या सर्वांशीच बोलायचं आहे. ते यथार्थ असेल... (सौ. हेल्सेथ डाव्या दरवाजाकडे दिसतात.)

रिबेका: (उभी राहते) काय ते, सौ. हेल्सेथ?

सौ. हेल्सेथ: मिस्टर क्रॉल तळमजल्यावर हॉलमध्ये आहेत.

रोझमर: (पटकन उठतो) क्रॉल!

रिबेका: मिस्टर क्रॉल? ठीक!

सौ. हेल्सेथ: ते विचारताहेत की वर येऊन ते धर्मगुरूंशी बोलू शकतील का?

रोझमर: (रिबेकाला) काय म्हणालो होतो मी तुला? खचितच ते (दरवाजाकडे जातो व जिऱ्यावरून

खाली आवाज देतो) वर या डियर फ्रेंड! मला आनंद झाला तुम्ही आलात त्याचा. तुमचे मनःपूर्वक स्वागत! (रोझमर तेथेच उभा राहून दरवाजा उघडा धरून ठेवतो. सौ. हेल्सेथ बाहेर जाते. रिबेका दारावरील मार्गातील पडदा बाजूस करते, मग रूम काहीशी व्यवस्थित करते. क्रॉल हॅट घेऊन प्रवेश करतो.)

रोझमर: (शांतपणे भावनावश) मला ठाऊक आहे, मागच्या वेळी असं—

क्रॉल: कालपेक्षा आज मी पूर्णपणे वेगळे प्रकाश बघतोय गोष्टींवर.

रोझमर: ए, होय, क्रॉल, खचितच, नाही का क्रॉल? आता तुम्ही काय विचार करू शकता त्यावर?...

क्रॉल: तुम्ही माझा पूर्णपणे गैरसमज केलाय (सोफ्यावरील टेबलावर हॅट ठेवतो) मला तुमच्या एकट्याशी काही महत्त्वाचं बोलायचंय.

रोझमर: मिस वेस्ट थांबू शकत नाही...?

रिबेका: नाही, नाही, मिस्टर रोझमर. मी जाईन.

- क्रॉल: (तिच्याकडे खालीवर बघतो) मला तुम्ही माफ करायलाच हवं, मिस वेस्ट, खूप सकाळी बोलविल्याकारणाने—आणि तुम्हाला आश्चर्यचकित करणे तुम्हाला वेळ मिळण्याआधी—
- रिबेका: (आश्चर्यचकित होते) काय म्हणायचंय तुम्हाला? मी असा पायघोळ झगा (dressing gown) घालून घराभोवती फिरणं बरोबर नाही?
- क्रॉल: अरे देवा, नाही! रोझमर्सहॉल्ममध्ये काय स्थानिक प्रथा असतात ह्याची मला थोडीशीही कल्पना नाही.
- रोझमर: पण क्रॉल... आज तुम्ही वेगळ्याच प्रकारचे दिसताहात.
- रिबेका: गुडमॉर्निंग तुम्हाला, मिस्टर क्रॉल! (ती डावीकडून बाहेर जाते.)
- क्रॉल: जर तुम्ही मला परवानगी द्याल... (तो खाली सोफ्यावर बसतो)

रोझमर: होय, माय डियर फेलो, आपण एकत्रित आरामात बसून बोलू या त्यावर. (क्रॉलच्या समोर खुर्चीत बसतो.)

क्रॉल: काल रात्री माझा डोळ्याला डोळा लागला नाही. रात्रभर मी विचार करीत करीत तसाच पडून होतो.

रोझमर: आणि आज तुम्हाला काय म्हणायचे आहे?

क्रॉल: ती फार मोठी कहाणी आहे, रोझमर. एक प्रकारच्या प्रस्तावनेपासून मला सुरूवात करू द्या. मी तुम्हाला ब्रँडलबद्दल बातमी सांगतो.

रोझमर: ते भेटले का तुम्हाला?

क्रॉल: तो समाजाच्या अगदी खालच्या वार्ड टिकाणी स्वस्त पथिकाश्रमात राहतो हे साहजिकच आहे. जोपर्यंत त्याचे पैसे संपत नाहीत तोपर्यंत तो सारखा पितोय नंतर त्याने त्या कंपनीला बाजारबुणगे म्हणून शिवीगाळ करायला सुरूवात केली, खचितच ते योग्यच होते—

ज्यानंतर त्यांनी त्याला झोडपले आणि उचलून गटारीत फेकून दिले.

रोझमर: म्हणजे असे दिसते की तो पूर्णपणे निरगरट्ट आहे.

क्रॉल: त्याने तुमचा कोट सुद्धा तारण म्हणून ठेवला होता. तो त्यासाठी कुणी सोडवला. तुम्ही अंदाज कराल कुणी.

रोझमर: कदाचित तुम्ही?

क्रॉल: नाही, विख्यात श्रीयुत मॉर्टेन्सगार्ड.

रोझमर: ओह, खरंच.

क्रॉल: मी अंमळसे अनुमान करतो की मिस्टर ब्रँडलची 'नीच' कुळातील 'मूर्ख' लोकांशी पहिली भेट होती.

रोझमर: ही निश्चित त्याच्यासाठी फार सुदैवाची गोष्ट आहे.

क्रॉल: खरोखर तसं होतं. (टेबलावर रोझमरकडे झुकतो) पण आता आपण आपल्या जुन्या— आधीच्या

मैत्रीसाठी आपण एका गोष्टीला हाताळू मला तुम्हाला धोक्याची सूचना द्यायलाच हवी.

रोझमर: माय डियर फेलो, म्हणजे?

क्रॉल: ते असं की येथे तुमच्या घरी तुमच्या पाठीमागे खेळ किंवा काहीतरी चाललंय.

रोझमर: असा कसा विचार करताय तुम्ही? ती रिबे- की मिस वेस्ट कुणाकडे रोख आहे तुमचा?

क्रॉल: अगदी बरोबर, तिच्या मनातील उद्देश मी चांगलाच ओळखून आहे. प्रत्येक गोष्ट तिच्या पद्धतीप्रमाणे कशी करावी ह्यात ती सराईत आहे. पण तथापि—

रोझमर: माय डियर क्रॉल तुम्ही निखालसपणे चुकीचा अर्थ लावता आहात. ती आणि मी—आमच्या दोघांचा जो काही विषय असेल त्यात लपवणूक नाही.

क्रॉल: तिने तुम्हाला सांगितले का मग, तिने 'बेकॉन'च्या संपादकाशी पत्रव्यवहार सुरू केला आहे?

रोझमर: ओह, तुम्ही तर थोड्याशा वाक्यांबद्दल विचार करताहात का की ज्या तिने अल्विक ब्रँडलमार्फत पाठवल्या.

क्रॉल: म्हणजे तुम्हाला त्याविषयी ठाऊक आहे. आणि अशा लांछनास्पद लेखकांशी हातमिळवणी करायला तुम्ही तिला संमती दिली जे माझी चेष्टा करण्याचा प्रयत्न करताहेत; शाळेतील माझ्या अध्यापनाबद्दल, माझ्या सार्वजनिक वर्तनाबद्दल.

रोझमर: माझ्या प्रिय माणसा, मला खात्री आहे की अशा गोष्टीच्या बाजूचा ती कधीच विचार करणार नाही. आणि शिवाय, स्वाभाविकपणे कुठलंही कृत्य करायला तिला पूर्णपणे स्वातंत्र्य आहे, जसं मला आहे.

क्रॉल: खरंच? तुमच्या नवीन विचाराच्या योजनेतून हे निष्पन्न झालेय ह्यात शंका नाही. कारण येथे तुमची ठाम भूमिका आहे, तेथे मिस वेस्टची सुद्धा असेल, असे मी अनुमान करावे?

रोझमर: ती करतेय. आपण दोघे मिळून प्रगतीच्या दिशेने निष्ठावंत मैत्रीत काम करतोय.

क्रॉल: (त्याच्याकडे बघतो व मान हलवतो) ओह, तुम्ही अविचारी आणि फसवे प्राणी आहात!

रोझमर: मी? का तुम्ही असं म्हणता?

क्रॉल: कारण मी धाडस करीत नाही- आणि अतिशय वाईट विचारही करू शकत नाही. नाही, नाही मला संपवू द्या मला काय म्हणायचंय ते. तुम्ही माझ्या मैत्रीला खरोखर महत्त्व देता का, रोझमर? आणि माझ्या आदराला सुद्धा? नाही का तुम्ही?

रोझमर: मला ह्या प्रश्नाचं उत्तर द्यायची गरज नाही.

क्रॉल: होय, पण काही गोष्टी अशा आहेत की त्यांचं उत्तर द्यायची आवश्यकता आहे, तुमच्या बाजूने पूर्ण स्पष्टीकरण देणं आवश्यक आहे. तुम्ही एक प्रकारचा तपास विचारार्थ पुढे ठेवायला काय?-

रोझमर: तपास?

क्रॉल: होय, काही निश्चित अशा गोष्टींबाबत मला तुम्हाला प्रश्न विचारू द्या. कदाचित त्याचं स्मरण झाल्यावर तुम्हाला त्याचं दुःख होण्याची शक्यता आहे! तुम्ही बघा- हे तुमच्या धर्मभ्रष्टतेबद्दल- ठीक हे बंधविमोचन जसं तुम्ही त्यास म्हणता- एकत्रित सुसंगत आहे तुमच्यासाठी ते स्पष्ट करणं आवश्यक आहे.

रोझमर: माय डियर फेलो, विचारा तुम्हाला जे वाटते ते. माझ्याजवळ लपविण्याजोगे काहीच नाही.

क्रॉल: सांगा मग मला... बीटाने तिच्या जीवनाचा शेवट करण्याचं खरं आणि मूलभूत कारण काय असावं असं तुम्हाला वाटतं?

रोझमर: त्याविषयी तुम्हाला काही संशय आहे का? किंवा या कारणांची अंमळशी संभवनीय चौकशी करायची का, की त्या दुबळ्या मनाच्या आजारी दुःखी बाईने जे केलं तसं तिने का केलं?

क्रॉल: तुमची खात्री आहे का की बीटा ही खरोखर दुबळ्या मनाची होती? डॉक्टरचे एकमत होते,

काहीही झाले तरी ह्या बाबीचा उलगडा होण्यासाठी ती अनावृत्त करावी.

रोझमर: जर डॉक्टरांनी तिला वारंवार बघितले असते, जसे मी तिला बघितले होते रात्रंदिवस, तर त्यांना कधीही संशय आला नसता.

क्रॉल: मलासुद्धा नसता आला मग.

रोझमर: ओह, नाही! तेथे संशयाची छायासुद्धा नव्हती, मला खेदाने म्हणावेसे वाटते. मी सांगितलं होतं तुम्हाला, नाही का? तिच्या कामेच्छेच्या पिसाटपणाबद्दल... ज्यासाठी मी तिला प्रतिसाद द्यावा अशी तिची अपेक्षा होती. किती घाबरवून सोडलं होतं मला त्यांनी! आणि अखेरच्या काही वर्षांत तिचे स्वतःला अकारण दूषण लावून घेणे.

क्रॉल: होय, जेव्हा तिला कळले की आपल्याला कधीच मूल होणार नाही तेव्हा.

रोझमर: होय, ह्यावर विचार करा! ...असं काही होतं की ज्यात तिचा मुळीच काही अपराध नव्हता त्याबद्दल तिच्या मनाच्या भीषण तीव्र वेदना...!

आणि ह्याला तुम्ही तिच्या मनाचं स्वास्थ्य म्हणता?

क्रॉल: हं! तुम्ही आठवू शकता का की घरात काही पुस्तके होती ज्यावेळी आपण विवाहाच्या आजच्या दिवसांच्या कल्पनेनुसार त्यावर कारणमीमांसेवर चर्चा करीत होतो.

रोझमर: मला आठवतं की मिस वेस्टने तशा प्रकारची काही पुस्तके तात्पुरती आणून दिली होती. तिला डॉक्टर वेस्टच्या वाचनालयातून वारसाहक्काने मिळाली होती. पण माय डियर क्रॉल, खात्रीने तुम्ही असा विचार करीत नसाल की आपण इतके निष्काळजी होतो का की माझ्या गरीब आजारी बायकोला अशा कल्पनांनी पछाडावं? मी तुम्हाला गंभीरपणे सांगतो की तो आपला दोष नव्हता. तो तिच्या स्वतःच्या बुद्धीचा चित्तक्षोभ होता ज्याने तिला बेबंद मार्गस्खलनाकडे ओढत नेले.

क्रॉल: काहीही झाले तरीही मी तुम्हाला सांगू शकतो, आणि ते हे की त्या गरीब बिचाऱ्या तणावग्रस्त,

यातनामय बीटाने तिच्या जीवनाचा शेवट केला जेणेकरून तुम्ही आनंदाने जगावं, मुक्त जगावं जसं तुम्हाला अपेक्षित होतं.

रोझमर: (त्याच्या खुर्चीवरून अर्धवट उठत) तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ काय?

क्रॉल: माझं शांतपणे ऐकून घ्या, रोझमर. कारण आता मी त्याबाबत बोलू शकतो. तिच्या मृत्यूआधी शेवटच्या बारा महिन्यांत ती मला दोनदा भेटायला आली होती. तेव्हा तिने तिच्या यातना आणि आशाभंगाच्या भावनांचा श्रोत ओतला.

रोझमर: कशाबद्दल तुम्ही आत्ताच म्हणालात?

क्रॉल: नाही. पहिल्या वेळी ती आली तेव्हा तुम्ही धर्मत्यागाच्या बेतात आहात हे सांगितले- तुमच्या वडिलांच्या श्रद्धेपासून मुक्त होण्याची योजना करताहेत हे सांगितले.

रोझमर: (उत्सुकतेने) जे तुम्ही म्हणालात ते अशक्य आहे, क्रॉल. निखालसपणे अशक्य! तुम्ही चुकीचा अर्थच लावताहात.

- क्रॉल: आणि का?
- रोझमर: कारण जेव्हा बीटा जिवंत होती तेव्हा मी स्तब्धपणे माझ्या स्वतःच्या साशंकतेशी झुंजत होतो. ही झुंज मी एकटाच लढत होतो निखालस गुप्तपणे. मला रिबेकावर सुद्धा विश्वास बसत नव्हता...
- क्रॉल: रिबेका?
- रोझमर: ओह, ठीक- मिस वेस्ट. मी तिला स्वतःच्या सोयीनुसार रिबेका म्हणतो.
- क्रॉल: माझ्या लक्षात आलय ते.
- रोझमर: म्हणून हे मला विश्वसनीय वाटते की बीटाला ती कल्पना कशी मिळाली आणि माझ्याशी त्याबद्दल ती का बोलली नव्हती. पण तिने ते कधीच केले नाही. एका शब्दानेही नाही.
- क्रॉल: गरीब बिचारी- तुमच्याशी बोलण्यासाठी तिने याचना आणि विनवणी केली.
- रोझमर: मग का केले नाही तुम्ही?

क्रॉल: क्षणभर तरी मला कसा संशय वाटावा की ती त्यावेळी मानसिकदृष्ट्या आजारी आहे? अशा प्रकारचा दोषारोप तुमच्यासारख्या माणसाविरूद्ध! आणि मग ती पुन्हा आली, जवळ जवळ एक महिन्यानंतर. बाह्यतः ती अधिक शांत वाटत होती; पण जशी ती जाऊ लागली तेव्हा म्हणाली, 'ते लवकरच रोझमर्सहोल्ममध्ये श्वेताश्वाची अपेक्षा पुन्हा करू शकतील.'

रोझमर: होय, होय. श्वेताश्व- ती नेहमी त्याबद्दल बोलत होती.

क्रॉल: आणि जेव्हा मी तिचे लक्ष या विकृत कल्पनांपासून दूर नेण्याचा प्रयत्न करत असे तेव्हा ती लगेच उत्तर देत असे, 'माझ्याकडे फारसा वेळ उरलेला नाही. कारण आता जोहान्सने रिबेकाशी लगेचच विवाह करायलाच हवा.'

रोझमर: (जवळजवळ निःशब्द) काय म्हणालात तुम्ही? मी... विवाह...!

- क्रॉल: ती गुरूवारची दुपार होती. शनिवारच्या सायंकाळी तिने स्वतःला पुलावरून खाली गिरणीच्या प्रवाहात झोकून दिले.
- रोझमर: आणि तुम्ही आम्हाला हे आगाऊ कळवले नाही!
- क्रॉल: तुम्हाला चांगलंच ठाऊक आहे की ती वारंवार असं म्हणायची की तिला असं वाटत होतं की तिचा शेवट जवळ आलाय.
- रोझमर: होय, ठाऊक आहे मला. पण तथापि तुम्ही आम्हाला आगाऊ सूचना द्यायलाच हवी होती!
- क्रॉल: मी तसा विचार केला होता. पण मग खूप उशीर झाला होता.
- रोझमर: पण नंतर, का नाही तुम्ही? काहीच का नाही सांगितलंत तुम्ही याबाबतीत सारं?
- क्रॉल: येथे येऊन आणि तुम्हाला अजूनही मानसिक यातना देण्यात काय हशील होतं? अर्थातच तिच्या मेंदूतील बिघाड ही केवळ कल्पित गोष्ट आहे असं मी मानलं. काल सायंकाळपर्यंत.

- रोझमर: आणि आता तुम्ही भिन्न प्रकारे विचार करताहात?
- क्रॉल: बीटाच्या पूर्ण स्पष्टपणे दृष्टीस पडले नव्हते का जेव्हा तिने स्पष्ट आणि गंभीर शब्दात सांगितले की तुम्ही तुमच्या वडिलांच्या धर्मश्रद्धेचा परित्याग केलात?
- रोझमर: (आसमंतात टक लावून बघत) होय, ते मी समजू शकत नाही. हे सर्व माझ्या आकलनाच्या आवाक्याबाहेर आहे.
- क्रॉल: अनाकलनीय किंवा नाही- ही वस्तुस्थिती आहे- आणि आता मी तुम्हाला विचारतो, रोझमर- तिच्या दुसऱ्या दोषारोपात किती सत्य आहे? शेवटच्या, मला म्हणायचंय?
- रोझमर: दोषारोप? तो दोषारोप होता?
- क्रॉल: कदाचित तुमच्या लक्षात आले नसेल तिने शब्दात कसे व्यक्त केले ते. तिला जायचे होते. ती म्हणाली... का?
- रोझमर: जेणेकरून मी रिबेकाशी लग्न करावे....

- क्रॉल: हे तिचे तंतोतंत शब्द नव्हते. बीटाने निराळ्याच अभिव्यक्तीचा उपयोग केला. ती म्हणाली, 'मला फार काळ जगायचं नाही, कारण जोहान्सने रिबेकाशी ताबडतोब विवाह करायलाच हवा.'
- रोझमर: (क्षणभर त्याच्याकडे बघतो, मग उठतो) आता मी तुम्हाला ओळखलं, क्रॉल.
- क्रॉल: ठीक, मग? काय तुमचं उत्तर?
- रोझमर: (अजूनही शांत व स्वतःवर ताबा ठेवीत) काही अपमानास्पद गोष्ट? तुम्हाला दरवाजा दाखविणे हेच एक उत्तर असेल.
- क्रॉल: (उभा राहत) जसं तुम्ही म्हणालात.
- रोझमर: (त्याच्या समोर उभा राहत) ऐका माझं. एक वर्षाहून अधिक- तेव्हापासून- बीटा वारली- रिबेका वेस्ट आणि मी रोझमरहोल्ममध्ये एकटेच राहत आहोत. या सर्व दरम्यानच्या काळात आमच्या विरुद्ध असलेल्या बीटाच्या दोषारोपाबद्दल तुम्हाला ठाऊक आहे. पण

रिबेकाने माझ्या घरी राहण्याबद्दल तुम्ही काही क्षणापुरतीही नापसंती दर्शवली नाही.

क्रॉल: काल सायंकाळपर्यंत मला हा धर्मभ्रष्टतेचा प्रश्न आहे हे ठाऊक नव्हते... एक बंधविमोचन झालेली स्त्री एकाच छताखाली राहतेय.

रोझमर: ओह...! मग मनाची शुचिता अशा अश्रद्धाळूमध्येही असू शकते यावर तुमचा विश्वास नाही? तुमचा यावर विश्वास नाही का की नीतिमत्ता ही सहज प्रवृत्ती म्हणून निसर्गाचा नियम आहे!

क्रॉल: मी कुठल्याही प्रकारच्या नीतिमत्तेवर विश्वास ठेवू शकत नाही जी चर्चच्या धर्मश्रद्धेत पक्की रोवली गेलेली नाही.

रोझमर: आणि तुम्ही रिबेका आणि माझाही त्यात समावेश करता? माझा रिबेकाशी संबंध...!

क्रॉल: तुमच्या दोघांसाठी मी माझ्या मताचा त्याग करणार नाही- कारण त्यात मुक्त विचार आणि... हं- ह्यात खरोखर विस्तीर्ण दरी नाही.

- रोझमर: आणि काय-?
- क्रॉल: आणि... अनिर्बंध प्रेम, जर तुम्ही आग्रह धरला त्याचा.
- रोझमर: (खालच्या आवाजात) आणि तुम्हाला मला हे सांगण्यात काहीच शरम वाटत नाही. तुम्ही, तेच आहात जे मला मी लहान होतो तेव्हापासून ओळखता.
- क्रॉल: अगदी बरोबर, ह्याच कारणाने. मला ठाऊक आहे, तुमच्या सोबत असलेल्या तुमच्या सोबत्यांचा तुमच्यावर अगदी सहजगत्या कसा प्रभाव पडला ते. आणि ही तुमची रिबेका- ओह, खूप छान, मिस वेस्ट- आम्हाला तिच्याबद्दल खरोखर फारसं काहीच ठाऊक नाही. मी सरळसरळ तुम्हाला सांगतो रोझमर, मी सोडणार नाही तुम्हाला. आणि वेळेच्या आत तुम्ही स्वतःला वाचवायचा प्रयत्न करायलाच हवा.
- रोझमर: स्वतःला वाचवायचा? कसे?

(मॅडम हेल्सेथ डाव्या बाजूच्या दरवाज्यातून हळूच डोकावते.)

रोझमर: काय हवंय तुम्हाला?

सौ.हेल्सेथ: मला मिस वेस्टना विचारायचे होते त्या माझ्याबरोबर खाली येणार का म्हणून.

रोझमर: मिस वेस्ट येथे वर नाहीत.

सौ.हेल्सेथ: त्या नाहीत येथे (सभोवती बघत) आश्चर्यकारक आहे. (ती जाते.)

रोझमर: तुम्ही म्हणत होता.

क्रॉल: माझं ऐकून घ्या, मी काही बीटाच्या जीवनात येथे काय घडत होते त्याच्या गुप्त इतिहासाचा लक्षपूर्वक तपास करणार नाहीये. –आणि अजूनही काय घडले आहे त्याचा. मला ठाऊक आहे तुमचे वैवाहिक जीवन कितीतरी अधिक दुःखाचे होते आणि ते चांगलेही असेल, त्याने तुम्हाला मुक्त करण्यास सहाय्य केले.

रोझमर: ओह, किती किंचित ठाऊक आहे माझ्याबद्दल तुम्हाला?

क्रॉल: मध्येच मला व्यत्यय आणू नका. मला असं म्हणावंसं वाटतं, जर तुम्हाला मिस वेस्ट बरोबर रहायचंच असेल तर मग तुमच्या हृदयात पूर्णपणे बदल होणं आवश्यक आहे- त्याने दडपून ठेवलेय. बोलू द्या मला! बोलू द्या मला! मला जे काही म्हणायचंय ते असं की हे खूळ असंच चाललयं तर परमेश्वर कृपेने पुढेच जात राहा आणि तुम्हाला आवडेल तसा विचार करा... जगातील कोणत्याही बाबतीत. पण फक्त तुमची मतं तुमच्या जवळच ठेवा, काहीही झाले तरीही. ही पूर्णपणे तुमची वैयक्तिक बाब आहे. घराच्या छपरावरून आरडाओरड करून साऱ्या दुनियेला सांगण्याची काहीही आवश्यकता नाही.

रोझमर: पण मला स्वतःला ह्या अवैध संदिग्ध अवस्थेतून मुक्त करणे अत्यंत आवश्यक आहे.

क्रॉल: पण लक्षात असू द्या तुम्हाला तुमच्या कुटुंबाच्या रुढी, परंपरांबाबत काही कर्तव्य आहे; रोझमर.

अति प्राचीन काळापासून रोझमर्सहोल्म, सुव्यवस्था आणि उच्च विराचांचा बालेकिल्ला आहे... मानसन्मान, आदर, स्वीकृत कृतज्ञता ह्या समस्त गोष्टींना समाजातील सर्वोत्कृष्ट लोकांनी मान्यता दिलेल्या तुम्ही स्वतः त्याग केला ज्याला तुम्ही रोझमर्स रुढी परंपरांचा असा लोकप्रवाद पसरला तर अनर्थकारक, कधी न भरून येणाऱ्या संभ्रमावस्थेकडे तुम्हाला ते नेईल.

रोझमरः माय डिअर क्रॉल, मी त्या गोष्टीकडे तशा पद्धतीने बघू शकत नाही. मला वाटतं हे माझं तातडीचं कर्तव्य आहे ते म्हणजे तेथे प्रकाश आणि आनंद आणणं, जेथे रोझमरच्या वंशाने खिन्नता आणि जाचकता निर्माण केली आहे खूप खूप काळापासून...

क्रॉलः (कठोरपणे त्याच्याकडे बघत) होय, तो खरोखरच अंगीकृत कार्य करणाऱ्या योग्यतेचा माणूस असावा: जो त्याच्या वंशातील अखेरचा असेल! रोझमर, हे काम तुमच्या योग्यतेचे नाही. तुम्ही उपजतच शांत विद्यार्थी आहात.

- रोझमर: होय, कदाचित ते खरं आहे. पण आता मला जीवनाच्या लढ्यात भाग घेण्याची इच्छा आहे.
- क्रॉल: जीवनाचा लढा... तुम्हाला ठाऊक आहे, तुमच्यासाठी त्याचा अर्थ काय असेल ते? ह्याचा अर्थ तुमच्या मित्रांशी जीवन-मृत्यूचा झगडा असेल.
- रोझमर: (शांतपणे) मला नाही वाटत तुमच्यासारखे ते धर्मवेडे दुराग्रही असतील असे.
- क्रॉल: तुम्ही भोळसट प्राणी आहात, रोझमर. अजाण, अननुभवी, तेच काय ते तुम्ही आहात. तुम्हाला त्या वादळाच्या प्रकोपाबद्दल कल्पना नाही जे तुमच्यावर अनपेक्षितपणे कोसळेल.
- सौ.हेल्सेथ: (डाव्या दरवाजाआडून बघते) मिस वेस्टला तुमच्याशी...
- रोझमर: काय ते?
- सौ.हेल्सेथ: खाली तळमजल्यावर एक माणूस असून त्याला धर्मगुरूंशी दोन शब्द बोलायचे आहेत.

- रोझमर: हा तोच माणूस आहे का जो काल सायंकाळी येथे आला होता?
- सौ.हेल्सेथ: नाही, ते मॉर्टेन्सगार्ड आहेत.
- रोझमर: मॉर्टेन्सगार्ड?
- क्रॉल: आहा! म्हणजे तो आला तर! आधीच?
- रोझमर: काय काम आहे त्याचं माझ्यापाशी? त्याला तुम्ही माघारी का पाठवलं नाही?
- सौ.हेल्सेथ: मिस वेस्ट म्हणाल्या त्यांना विचारा तो वर आला तर.
- रोझमर: सांगा त्याला की येथे कुणीतरी...
- क्रॉल: (मॅडम हेल्सेथला) येऊ दे त्याला वर, कृपया. (मॅडम हेल्सेथ बाहेर जाते. तो त्याची हॅट घेतो) मी काही काळापुरते मैदान सोडतो. पण मुख्य लढाई अजून लढायची आहे.
- रोझमर: मी शपथपूर्वक सांगतो मॉर्टेन्सगार्डशी माझं काहीही देणं घेणं नाही.

क्रॉल: माझा तुमच्यावर विश्वास नाही. कुठल्याच बाबतीत नाही. ह्यानंतर माझ्या बाबतीत काहीही झाले तरी आता हे युद्ध होणार. आम्हाला हे बघायचंच आहे की आम्ही तुम्हाला निर्धोक अवस्थेत नेऊ शकणार नाही.

रोझमर: ओह, क्रॉल, इतके किती नैतिक अधःपात झालेले आहात तुम्ही?

क्रॉल: मी? तुम्ही बोलावे! बीटाची आठवण ठेवा!

रोझमर: अजूनही वारंवार तेच तेच रडगाणे गाताहात?

क्रॉल: नाही. तुम्हाला त्या पवनचक्की फिरवणाऱ्या वेगवान पाण्याच्या ओघाचे गूढ रहस्य तुमच्या सद्सद्बुद्धीअन्वये उकलायलाच हवे... जर तुमच्याकडे अजूनही तशा प्रकारचं काही शिल्लक असेल तर.

(पीटर मॉर्टेन्सगारड हळूच आणि मूकपणे डाव्या दरवाजातून आत येतो, सडसडीत बांध्याचा-त्याचे केस व दाढी लाल आहे.

क्रॉल: (तिरस्कारयुक्त नजरेने बघत) ओह येथे आलाय, 'दीपस्तंभ' रोझमर्सहोल्ममध्ये जळत असणारा! (त्याच्या कोटाची बटणे काढतो) ठीक, आता मी त्या मार्गाने वळून जायला फार काळ कां कू करणार नाही.

मॉर्टेन्सगार्ड: (शांतपणे) दीपस्तंभ मिस्टर क्रॉल होमला मार्गदर्शन करण्यासाठी सतत जळत राहिल.

क्रॉल: अनेक पुराव्यांनिशी तुम्ही तुमचा सद्हेतू सिद्ध करून दाखवलाय. प्रत्यक्षपणे, ईश्वरी आज्ञापैकी एक आम्हाला सांगते की आमच्या शेजाऱ्याविरूद्ध खोटी साक्ष आम्ही सहन करू शकणार नाही...

मॉर्टेन्सगार्ड: तुम्ही आम्हाला ईश्वरी आज्ञेबाबत शिकवू नका, मिस्टर क्रॉल.

क्रॉल: सातव्याबद्दल सुद्धा नको?

रोझमर: क्रॉल!

मॉर्टेन्सगार्ड: जर मला काही आदेशाची गरज वाटली तर ते धर्मगुरूचं काम असणार.

- क्रॉल: (दबलेल्या तिरस्काराने) धर्मगुरू? होय, धर्मगुरू रोझमर, निर्विवादपणे तेच योग्य आहेत यासाठी. गुडलक तुमच्या परिषदेला सभ्य गृहस्थहो! (बाहेर जातो आणि दरवाजा धाडकन बंद करतो.)
- रोझमर: (टक लावून स्थिरपणे दरवाजाकडे बघतो, आणि स्वतःशीच बोलतो) ठीक, ठीक... असे आहे तर मग. (वळतो) आता तुम्ही सांगाल का मला, मिस्टर मॉर्टेन्सगार्ड, मला येथे येऊन भेटायला यायचे काय कारण?
- मॉर्टेन्सगार्ड: खरं म्हणजे, मी मिस वेस्टनाच शोधीत होतो. काल त्यांच्यापासून मिळालेल्या पत्राबद्दल मला त्यांचे आभार मानायचे होते.
- रोझमर: तिने तुम्हाला लिहिल्याचे मला ठाऊक आहे. तुम्ही तिच्याशी बोललात का?
- मॉर्टेन्सगार्ड: होय, एका मिनिटासाठी. (किंचित स्मित करीत) मी ऐकतो की काही निश्चित कल्पना येथे रोझमर्सहोल्ममध्ये बदललेल्या आहेत.

- रोझमर: अनेक संपूर्ण गोष्टींबाबत माझं मत बदललंय. बहुधा मी असं म्हणेन... प्रत्येक बाबतीत.
- मॉर्टेन्सगार्ड: तेच काय मिस वेस्ट म्हणाल्या. आणि ह्यामुळेच तिला वाटलं की मी वर यावं आणि तुमच्याशी थोडंसं काही निश्चित अशा गोष्टींबाबत बोलावं.
- रोझमर: कोणत्या गोष्टींबाबत, मिस्टर मॉर्टेन्सगार्ड?
- मॉर्टेन्सगार्ड: तुमच्या ह्या मतपरिवर्तनाबाबत 'दीपस्तंभात' लिहू शकतो का? ...ज्या तुमच्या मूलगामी धोरणाला तुम्ही पाठिंबा देताहात?
- रोझमर: तुमची इच्छा असेल तर निश्चितच करा तसं. वस्तुतः मी तुम्हाला ते प्रसिद्ध करायला विनंती करतो.
- मॉर्टेन्सगार्ड: तर मग उद्याच्या पेपरमध्येच तुम्हाला ते प्रसिद्ध झालेले दिसेल. ही मोठी आणि महत्त्वाची बातमी असेल की धर्मगुरू रोझमर्सहोल्मचे रोझमर यांनी विचार मांडले आहेत की अज्ञान नष्ट करण्याच्या कारणास्तव व त्या अर्थाने ते लढा देणार आहेत.

- रोझमर: मी पूर्णपणे समजलो नाही.
- मॉर्टेन्सगार्ड: मला असं म्हणायचंय की जेव्हा जेव्हा आपल्याला ख्रिस्ती धर्माचे मूलभूत तत्त्व असलेला, तळमळीचा निष्ठावंत अनुयायी प्राप्त होईल तेव्हा तेव्हा त्यामुळे आपल्या पक्षाचा नैतिक दृष्टिकोन अतिशय मजबूत होईल.
- रोझमर: (काहीशा आश्चर्यासह) मग तुम्हाला ठाऊक नाही—? मिस वेस्टने तुम्हाला हे सुद्धा सांगितलं नाही?
- मॉर्टेन्सगार्ड: काय, धर्मगुरू साहेब? मिस वेस्ट खूपच घाईत होती. ती म्हणाली, तुम्ही वर आलेले उत्तम आणि बाकीचं तुमच्या स्वतःकडून ऐकेल.
- रोझमर: ठीक, त्याबाबतीत पूर्णपणे आणि समस्त बाजूंनी स्वतःला बंधमुक्त केले आहे. मी चर्चच्या धर्माची शिकवण मोडून टाकली आहे. येथून पुढे माझ्यासाठी त्याची कवडी किंमत आहे.
- मॉर्टेन्सगार्ड: (आत्यंतिक आश्चर्याने त्याच्याकडे बघतो) नाही! चंद्र आकाशातून खाली पडला मी राहणार

नाही—! धर्मगुरू स्वतः त्याग करताहेत! जाहीर करताहेत!

रोझमर: होय, आता मी ठाम भूमिका घेतलीय जी तुम्ही अनेक वर्षांपूर्वी घेतलेली आहे. तीसुद्धा तुम्ही उद्याच्या 'दीपस्तंभात' जाहीर करा.

मॉर्टेन्सगार्ड: तेसुद्धा? नाही, माझे प्रिय धर्मगुरू. मला क्षमा करा, पण उल्लेख करण्याइतक्या महत्त्वाच्या बाबीची ही घटना नव्हे.

रोझमर: उल्लेख करणार नाही?

मॉर्टेन्सगार्ड: सध्या तरी नको, असं म्हणायचंय मला.

रोझमर: मला कळत नाही—

मॉर्टेन्सगार्ड: ठीक असं बघा, धर्मगुरू रोझमर, बहुधा ह्या गोष्टींची बारीकसारिक तंतोतंत माहिती जेवढी मला आहे तेवढी तुम्हाला नाही. पण जर तुम्ही उदारमतवादी पक्षाकडे आलात आणि मिस वेस्टच्या म्हणण्याप्रमाणे तुमची इच्छा असेल- ह्या आंदोलनात भाग घेण्याची, मग मला अंदाज

वाटतो की जेवढी शक्य असेल तेवढी मदत तुम्ही करू शकाल.

रोझमर: होय, मी निश्चितच जास्तीत जास्त प्रमाणात करीन.

मॉर्टेन्सगार्ड: छान. पण मला हे तुम्हाला सांगायलाच हवं, धर्मगुरू रोझमर, जर तुम्ही उघडपणे चर्चचा त्याग केल्याचे जाहीर केले, तर तुम्ही तुमचे स्वतःचे हात बांधून घ्यायला सुरूवात केली असेच होईल.

रोझमर: तुम्हाला तसं वाटतं?

मॉर्टेन्सगार्ड: होय, विश्वास ठेवा माझ्यावर की येथे जवळपास यशस्वीपणे काहीही तडीस नेऊ शकणार नाहीत आणि शिवाय- वस्तुतः आपल्याला स्वतंत्र विचारसरणीच्या व्यक्ती उपलब्ध आहेत. मी जवळ जवळ सांगितले की आपण सारे सुद्धा समाजातील उच्च वर्गातील लोकांपैकीच आहोत. ख्रिस्ती धर्माच्या घटकात- असे काहीतरी असावे की आपल्या प्रत्येकाने आदर

करावा अशी पक्षाची त्यातील मागणी आहे. आणि त्याचाच आपल्याला अतिशय तुटवडा आहे. माझा उत्तम सल्ला तुम्हाला आहे की ज्या गोष्टींचा लोकांशी संबंध नाही त्याबाबत तोंडाला कुलूप लावावे. कमीत कमी माझे एवढे मत आहे.

रोझमर: असे का? म्हणजे जर मी उघडपणे स्वधर्मत्यागाची कबुली दिली तर तुम्ही त्यात गुंतण्याचा धोका पत्करू शकत नाहीत.

मॉर्टेन्सगार्ड: (मान हलवत) मी धोका पत्करू शकत नाही, धर्मगुरू. अलिकडेच मी एक नियम बनवला आहे, ज्यांचं चर्चशी भांडण आहे त्या कोणत्याही गोष्टीला किंवा कोणालाही कधीच पाठिंबा द्यायचा नाही.

रोझमर: तुम्ही स्वतः, मग, अलिकडेच चर्चकडे परतत आहात का?

मॉर्टेन्सगार्ड: ती वेगळी गोष्ट आहे.

रोझमर: म्हणून हे असं आहे तर. होय, आता तुम्ही कळलात मला.

मॉर्टेन्सगार्ड: मिस्टर रोझमर, तुम्हाला हे समजायलाच हवे की खूप मोठ्या प्रमाणात माझ्या कृतीस्वातंत्र्यावर अंकुश आहे.

रोझमर: कसला अंकुश?

मॉर्टेन्सगार्ड: वस्तुतः मी इतरांपासून अलग माणूस आहे.

रोझमर: ओह, ते खरे आहे.

मॉर्टेन्सगार्ड: इतरांपासून अलग माणूस, धर्मगुरू. हे सर्वात महत्त्वाचे तुम्ही लक्षात ठेवायला हवे. कारण प्रामुख्याने तुम्हीच माझा दर्जा निश्चित केलाय.

रोझमर: जर मी तेथे उभा राहिलेला असतो जेथे आत्ता उभा आहे, तर मी हे तुमचे बेकायदेशीर कृत्य अधिक हळुवारपणे हाताळले असते.

मॉर्टेन्सगार्ड: त्याबाबत मी साशंक नाही. पण आता त्याला फार उशीर झालाय. तुम्ही मला निर्वाणीची मोहर लावून दिलीत. जन्मभराचा शिक्कामोर्तब

केलाय. त्या शब्दांचा पूर्ण अर्थ तुमच्या लक्षात आलेला नाहीये. पण आता कदाचित लवकरच त्या यातना तुम्हाला स्वतःला कळतील, धर्मगुरू रोझमर.

रोझमर: मला?

मॉर्टेन्सगार्ड: होय. तुम्ही अशी कल्पना करू नका की क्रॉल आणि त्याचा जमाव तुमच्यासारखं पक्षांतर केव्हातरी क्षमा करतील. मी ऐकतोय की, The Country News अतिशय क्रूर व निर्दय होत चालली आहे. तुम्ही स्वतःसुद्धा सहजगत्या पूर्णपणे वेगळी व्यक्ती होऊ शकाल.

रोझमर: वैयक्तिक बाबीत, मिस्टर मॉर्टेन्सगार्ड मी स्वतः हल्ल्यापासून निर्धास्त आहे. माझं जीवन निर्भत्सनेच्या पलिकडे आहे.

मॉर्टेन्सगार्ड: (लपवलेल्या स्मितासह) असं म्हणणं म्हणजे निलाजरेपणाची गोष्ट आहे, धर्मगुरू रोझमर.

रोझमर: कदाचित, पण त्याचा उपयोग करणे माझा हक्क आहे.

मॉर्टेन्सगार्डः एकदा तुम्ही जशी माझ्या वर्तणुकीची काळजीपूर्वक छाननी केली होती तशी तुम्ही तुमच्या वर्तणुकीबाबत काळजीपूर्वक छाननी करा.

रोझमरः तुमचा आवाज खूपच चमत्कारिक आहे. तुम्ही अप्रत्यक्षपणे काही सुचवत आहात का? काहीतरी असंदिग्ध?

मॉर्टेन्सगार्डः होय, काहीतरी असंदिग्ध. फक्त एकच गोष्ट. पण घाणेरड्या प्रवृत्तीच्या विरोधी पक्षाला त्याचा सुगावा लागला तर ते आक्षेपार्ह होईल.

रोझमरः तुम्ही सहानुभूतीपूर्वक सांगाल का की काय आहे ते?

मॉर्टेन्सगार्डः तुम्ही स्वतः अनुमान करू शकत नाही का, धर्मगुरू?

रोझमरः नाही, खात्रीने नाही. मला किंचितही कल्पना नाही.

मॉर्टेन्सगार्डः ठीक, ठीक, माझा अदमास आहे की ते माझ्यापुढे उघड व्हावं. माझ्याजवळ एक विचित्र पत्र आहे; रोझमरशोल्मकडून.

रोझमरः मिस वेस्टचे पत्र, असं तुम्हाला म्हणायचंय? जे इतकं विचित्र आहे?

मॉर्टेन्सगार्डः नाही, त्यात काही त्याविषयी विचित्र नाही. पण दुसरं पत्र ह्या घरातून मिळालं तर

रोझमरः मिस वेस्टकडूनच ते सुद्धा.

मॉर्टेन्सगार्डः दिवंगत सौ. रोझमरकडून.

रोझमरः माझ्या बायकोकडून? माझ्या बायकोकडून तुम्हाला पत्र मिळालं?

मॉर्टेन्सगार्डः होय, त्यांच्याकडूनच मिळालंय.

रोझमरः केव्हा?

मॉर्टेन्सगार्डः ती मेल्याआधी फार काळ नाही. ते बहुतेक अठरा महिन्यांपूर्वी. आणि ते पत्र विचित्र आहे.

रोझमर: तुम्हाला अदमास असेल असं मला वाटतं की त्या वेळी माझ्या बायकोच्या मेंदूवर परिणाम झालेला होता.

मॉर्टेन्सगार्ड: होय, मला ठाऊक आहे. अनेक लोकं तसा विचार करीत होते. पण मला नाही वाटत की त्या पत्रातून असं काही दिसलं ते. मी ते विचित्र म्हणतो, ते मला निराळ्या अर्थाने म्हणायचंय.

रोझमर: आणि माझ्या गरीब असं काय डोक्यात घातलं होतं की तुम्हाला त्याबाबतीत लिहावं?

मॉर्टेन्सगार्ड: माझ्याजवळ घरी ते पत्र आहे. तिने काहीतरी अशीच सुरूवात केली होती, की ती चिंता आणि भीतीत जीवन व्यतीत करीत आहे; येथे जवळपास खूप दुष्ट लोक राहतात, ती लिहिते. ते त्रास देणे व इजा करण्यास कारणीभूत होतील.

रोझमर: मला?

मॉर्टेन्सगार्ड: होय, असं ती म्हणते. आणि नंतर सर्वाधिक खूप मोठी चमत्कारिक गोष्ट घडली. सांगू का मी, मिस्टर रोझमर?

रोझमर: खात्रीने! सर्वकाही सांगा मला, काहीही राखून ठेवू नका.

मॉर्टेन्सगार्ड: नंतर तिने याचना केली, निकडीची मागणी केली की तुम्ही मोठ्या मनाचे व्हा. ती म्हणाली की तिला ठाऊक होते की तिच्या नवऱ्याने तिला तिच्या शिक्षकाच्या नोकरीवरून बडतर्फ केले होते. म्हणून तिने तळमळीने गयावया केली की ह्या गोष्टीचा सूड घेऊ नका.

रोझमर: असा कसा तिने विचार केला की तुम्ही सूड घेऊ शकाल?

मॉर्टेन्सगार्ड: पत्राप्रमाणे, जर माझ्या कानावर आले की रोझमरशोल्ममध्ये निंद्य प्रकार घडल्याच्या अफवा पसरल्यात, तर मी त्यावर विश्वास ठेवणार नाही; कारण हे कृत्य तुम्हाला दुःख देण्यासाठी सूडबुद्धीच्या लोकांनी केलेले असावे.

रोझमर: हे पत्रात आहे?

मॉर्टेन्सगार्ड: तुम्ही स्वतः ते तुमच्या सोयीनुसार वाचा.

रोझमरः पण मला हे समजत नाही-! कुठल्या दुष्टबुद्धीच्या अफवांची ती कल्पना करीत होती?

मॉर्टेन्सगार्डः पहिलं म्हणजे तुझं बालपणाच्या विश्वासाचं नाकारणं. तिने त्याचा मोठ्या ठामपणे अव्हेर केला- नंतर. आणि-

रोझमरः दुसरं- हं-

मॉर्टेन्सगार्डः पुढचं? ठीक, दुसरं म्हणजे ती लिहिते- आणि येथे थोडासा गोंधळ उडालेला आहे- की तिला ठाऊक नाही रोझमरशोल्ममधील निशिद्ध संबंधाबद्दल: की ती कोणत्याही मार्गाने कधीच अवैध वागली नाही आणि जर या अफवांचा प्रसार झाला तर तिने विनंती केली की हा वृत्तांत दीपस्तंभात छापू नये.

रोझमरः कोणाच्याही नावाचा उल्लेख नव्हता?

मॉर्टेन्सगार्डः नाही.

रोझमरः कुणी आणून दिलं होतं हे पत्र तुम्हाला?

मॉर्टेन्सगार्डः मी न सांगण्याचं वचन दिलंय. ते हातात पोहचवलं गेलं, एके सायंकाळी, अंधार पडताना.

रोझमरः जर तुम्ही त्यावेळी चौकशी करण्याची तसदी घेतली असती तर तुम्हाला कळलं असतं की माझी गरीब बिचारी बायको मनाने तंतोतंतपणे निकोप नव्हती.

मॉर्टेन्सगार्डः मी चौकशी केली होती, धर्मगुरू रोझमर. पण मला हे सांगावसंच वाटतं की मला नक्की कल्पनाच आली नव्हती.

रोझमरः नाही?- पण मग असं नेमकं कोणतं कारण होतं की ज्यामुळे आताच तुम्ही मला ह्या जुन्या अनाकलनीय पत्राबद्दल सांगताहात?

मॉर्टेन्सगार्डः तुमच्यासाठी धोक्याची सूचना, अतिशय सावध रहावे म्हणून, धर्मगुरू रोझमर.

रोझमरः माझ्या वैयक्तिक बाबीत, तुम्हाला म्हणायचंय?

मॉर्टेन्सगार्डः होय. तुम्हाला हे लक्षात ठेवायलाच हवं की भविष्यात तुम्ही सुरक्षित राहू शकणार नाहीत.

रोझमर: तुम्ही पूर्णपणे निश्चय केला आहे का की मी काहीतरी लपवून ठेवायलाच हवे म्हणून?

मॉर्टेन्सगार्ड: मला हे कळत नाही की एखादा बंधमुक्त माणूस त्याचं संपूर्ण जीवन शक्य तेवढे व्यतीत करू का शकत नाही ह्याचे काहीच कारण कळत नाही. पण मी सांगितलं होतं, की ह्यापुढे काळजी घ्या. जर कशाविषयी अफवा पसरली किंवा लोकांच्या पूर्वग्रहातून तर खात्री बाळगा की उदारमतवादी चळवळीला ते भोगावे लागेल- गुडबाय धर्मगुरू रोझमर.

रोझमर: गुडबाय.

मॉर्टेन्सगार्ड: मी सरळ छापखान्यात जातो आणि दीपस्तंभात ही मोठी बातमी टाकतो.

रोझमर: सारं काही टाका त्यात.

मॉर्टेन्सगार्ड: काहीही वगळणार नाही. जनतेला ज्या ज्या गोष्टींची माहिती करून घ्यायची निकड आहे त्या साऱ्या. (तो वाकून अभिवादन करतो आणि बाहेर जातो. जेव्हा तो खाली तळमजल्यावर

जातो तेव्हा रोझमर दाराच्या उंबरठ्यावर उभा असतो, बाहेरचा दरवाजा बंद केल्याचा आवाज येतो.)

रोझमर: (दाराच्या उंबरठ्यावरून, हळूच हाक मारतो)
रिबेका! रि—हं (मोठ्याने) मॅडम हेल्सेथ--, मिस वेस्ट तेथे नाही का?

मॅडम हेल्सेथ: (हॉलमधून) नाही, धर्मगुरू रोझमर, ती येथे नाहीये. (खोलीचा पडदा मागच्या बाजूस ओढलेला आहे)

रिबेका: रोझमर!

रोझमर: (वळतो) काय! तू खोलीत होती? माय डियर काय करीत होतीस तू तेथे?

रिबेका: (त्याच्याजवळ जाते) मी ऐकत होते.

रोझमर: ओ, रिबेका, असं कसं करू शकलीस तू?

रिबेका: माझ्याकडनं राहवलं गेलं नाही. माझ्या सकाळच्या झग्याबद्दल ते तिरस्काराने बोलत होते—

- रोझमर: मग तू तेथेच होतीस जेव्हा क्रॉल--?
- रिबेका: होय, त्यांच्या मनात काय दडून बसलंय हे मला जाणून घ्यायची इच्छा होती.
- रोझमर: मी तुला सांगितलं असतं.
- रिबेका: तुम्ही जेमतेमच सारं सांगितलं असतं. आणि निश्चितच त्यांच्या स्वतःच्या शब्दात नव्हे.
- रोझमर: तू सारं काही ऐकलं का मग?
- रिबेका: जवळजवळ प्रत्येक गोष्ट, मला वाटतं. मी क्षणभर तळमजल्यावर जात होते तेव्हा मॉर्टेन्सगार्ड आले.
- रोझमर: मग तू परत आलीस पुन्हा?
- रिबेका: मला त्रस्त करू नकोस, प्रिय मित्रा!
- रोझमर: कर तुला काय योग्य वाटतंय ते. तू तुझ्या लढ्याची मालकीण आहेस. पण या सर्व गोष्टींसंबंधी काय रिबेका? ओह, मला नाही वाटत ह्यापूर्वी मला तुझी खूपच गरज होती म्हणून.

रिबेका: ठीक, काही दिवसांत आपल्याला कशाला सामोरे जावे लागेल ह्यासाठी तयारी करावी लागेल.

रोझमर: नाही, नाही- त्या कारणासाठी नाही.

रिबेका: त्यासाठी नव्हे?

रोझमर: मला बऱ्यापैकी ठाऊक आहे की कधी ना कधीतरी आपल्या सुंदर पवित्र मैत्रीचा चुकीचा अर्थ लावला जाऊन ते मातीमोल होईल. क्रॉलकडून नव्हे—मी त्याच्या अशा गोष्टींवर कधीच विश्वास ठेवू शकलो नसतो- पण हे गावंढळ वृत्तीचे लोक त्यांची अनभिज्ञ दृष्टी- ओह दृष्टी आपली दृढ मैत्री मत्सराने गुप्त ठेवलेली आहे. हे कारण पुरेसं आहे मला. ते अतिशय धोकादायक गुपित होतं.

रिबेका: ओह, ते सर्व लोक काय विचार करतात ह्याची आपण काळजी कशाला करायला हवी? आपल्या स्वतःच्या मनालाच ठाऊक आहे की आपण निर्दोष आहोत म्हणून.

रोझमर: निर्दोष? मी? होय, मी विचार केला होता तसा- आजपर्यंत. पण आता- आता, रिबेका-?

रिबेका: ठीक, आता काय?

रोझमर: बीटाचा भयंकर दोषारोप मी कसा वर्णन करून सांगू?

रिबेका: (आवेशाने) ओह, बीटाबद्दल काहीही बोलू नका! तिच्याबद्दल! बीटाबद्दल काहीही अधिक विचार करू नका! तुम्ही आता येथे तिच्यापासून अखेरचे मुक्त झालात. कारण ती मृत्यू पावली आहे.

रोझमर: जेव्हापासून मी हे सारं ऐकलं, ती प्रेतकळा आल्यासारखी, पुन्हा जिवंत झाल्यासारखी वाटते पुन्हा.

रिबेका: ओह, नाही तसं, रोझमर नाही ते!

रोझमर: होय, मी सांगतो तुला. आपण ह्याच्या तळाशी जायचा प्रयत्न करायलाच हवे. कशी काय ती अनिष्ट संभ्रमात भरकटली?

रिबेका: खात्रीने तुम्ही असा संशय घ्यायला सुरूवात तर नाही करित ना की ती विवेकभ्रष्टतेच्या बेतात होती?

रोझमर: होय- हे अगदी बरोबर की मला खात्री नाही की काहीशा प्रमाणात मला तसे वाटते. आणि शिवाय- जरी ती होती-

रिबेका: जर ती होती? होय, मग काय?

रोझमर: मला असं म्हणायचंय की- मग आपल्याला निरंतर असं कारण कसं गवसेल की ज्यामुळे तिच्या दूषित मनाला वेडेपणाच्या सीमारेषेवर ढकलले?

रिबेका: ओह कशाला तुम्ही कुढत बसता अशा समस्यांवर ज्यांची उकल कुणीच करू शकणार नाही?

रोझमर: मला ते शक्य नाही, रिबेका. मला डाचत असलेल्या ह्या संशयाकडे मी दुर्लक्ष करू शकत नाही, किती तिकडे लक्ष न घ्यायला मला आवडले तरी.

रिबेका: पण हे धोकादायक बनू शकते- ह्या तापदायक विषयात सतत मग्न राहणे.

रोझमर: (बेचैनपणे विचारात येरझारा घालीत) मी स्वतः ह्या मार्गाने किंवा दुसऱ्या मार्गाने विश्वासघात केलेला असणारच. जेव्हा तू येथे यायला आलीस तेव्हा मी किती आनंदित झालो होतो हे तिच्या लक्षात आलेलेच असणार.

रिबेका: होय पण, डियर, तरीही तिने असं केलं—?

रोझमर: आपण तीच पुस्तके वाचत आहोत ह्या गोष्टीपासून तिची सुटका नव्हती त्याबद्दल तू खात्री बाळग- की नव्या कल्पना, आपण एकत्रित चर्चा करण्याची आवड ह्यामुळे आपल्याला एकमेकांविषयी वाटणारी ओढ. तरीही मला कळू शकत नाही! तिला वाचवण्यासाठी जेव्हा मी मागे बघतो, मला वाटतं की आम्हाला ज्या गोष्टींची आवड आहे त्या कोणत्याही गोष्टींपासून तिला दूर ठेवण्याची मी पराकाष्ठा करतो. केलं नाही का तसं मी रिबेका?

- रिबेका: होय, होय! तुम्ही निश्चितच तसं केलंय.
- रोझमर: आणि तू सुद्धा... आणि तरीही! ओह, ह्याविषयी विचार करणं किळसवाणं आहे! ती पूर्ण विकृत वासनेत दंग असायलाच हवी—एकही शब्द न उच्चारता- आपलं निरीक्षण करीत- प्रत्येक गोष्ट नाही- आणि प्रत्येक गोष्टीचा चुकीचा अर्थ लावीत.
- रिबेका: (त्याचे दोन्ही हात एकत्र दाबते) मी कधीही रोझमर्सहोल्ममध्ये यायला नको होतं.
- रोझमर: कल्पना कर मुकावस्थेत हे सारं काही तिला सोसावंच लागलं. तिच्या अस्वस्थ मेंदूला आपल्या भोवती हे ओंगळ चित्र उभे करावे लागले! धोक्याची सूचना देण्यासाठी म्हणून ती कधीच काही बोलली नाही?
- रिबेका: (जणूकाही धक्का बसल्याप्रमाणे) मला! तुम्हाला असं वाटतं का की मी खूप दीर्घ काळ येथे होते?

रोझमर: नाही, नाही, खचितच नाही. ओह, काय युद्ध करावं लागलं तिला. आणि एकट्यानेच ती लढली. नैराश्यात आणि पूर्णपणे एकाकी. आणि मग, अखेरीस, तिचा विजय... सारोप, हृदयविदारक—पाणचक्कीच्या पाण्याच्या बेफाम वेगात. (स्वतःला लिहिण्याच्या डेस्कजवळील खुर्चीत झोकून देतो. त्याचे हाताचे कोपर टेबलावर असतात आणि त्याचा चेहरा त्याच्या हातात असतो)

रिबेका: (त्याच्या जवळ सावधपणे मागून जाते.) ऐका रोझमर, बीटाला परत बोलवायचे जर तुमच्या अखत्यारीत असते- तुमच्याकडे तर- रोझमर्सहोल्मकडे- तर तुम्ही तसं केलं असतं?

रोझमर: ओह, मला कसं ठाऊक असणार मी काय केलं असतं आणि काय नाही ते? मी काहीच विचार करू शकत नाही पण ही एक गोष्ट जी परत आणता येणं शक्य नाही.

रिबेका: तुम्हाला आता जीवन जगायला सुरुवात करायला हवी, रोझमर. तुम्ही तशी सुरुवात

केलेली आहेच. तुम्ही स्वतःला मुक्त केले आहे,
-प्रत्येक बाजूने- तुम्हाला आता चैतन्यपूर्ण आणि
उत्साहपूर्ण वाटत होतं-

रोझमर: ओह, होय- खरोखरच- नक्कीच, आणि आता
हा चिरडून टाकणारा दुःखाचा धक्का
कोसळतोय माझ्यावर.

रिबेका: (त्याच्या मागे असलेल्या खुर्चीच्या मागे बाहू
रेलते) किती सुंदर होतं ते जेव्हा आपण
तळमजल्यावरील हॉलमध्ये तिन्हीसांजेच्या
वेळी बसायचो. नव्याने जीवन जगण्यासाठी
आपण एकत्रित योजना आखत होतो. तू
खंबीरपणे काम करायचं निश्चित केलं होतं- ह्या
जगात- ह्या औत्सुक्यपूर्ण जगात- चालू युगात,
जसं तुम्ही म्हणाला होतात. मुक्ततेच्या
संदेशवाहकासारखे घरोघरी जाऊन माणसांच्या
इच्छा आणि मने तुम्हाला जिंकायची इच्छा
होती, नूतन उदात्ततेची नवनिर्मिती.

रोझमर: उल्हसित, उदात्त माणसे.

- रिबेका: होय, उल्हसित.
- रोझमर: कारण तो आनंद, उल्हास जे मनाची उदात्तता ते घेऊन येईल, रिबेका.
- रिबेका: तुम्ही असं म्हणायला नको का- शिवाय दुःख? खूप खूप मोठं दुःख!
- रोझमर: होय... जोवर मी आजारातून उठत नाही... मानसिक धक्क्यातून मुक्त होत नाही... त्यापासून दूर जात नाही.
- रिबेका: तेच तुम्हाला करायलाच हवे.
- रोझमर: (दुःखाने डोके हलवितो) ह्या मानसिक धक्क्यातून मी कधीच मुक्त होणार नाही- पूर्णपणे. तेथे साशंकता आणि सवाल उरतोच. मला भवितव्यात कधीही कळणार नाही की एखाद्या गोष्टीचा आनंद जीवनाला जगण्यासाठी उत्कृष्टपणे आत्म्याचा विलास माधुर्य बहाल करू शकतो!

रिबेका: (त्याच्या खुर्चीवर मागे अधिक ओणवे होऊन अधिक हळुवारपणे) तुमच्या ह्या बोलण्याचा काय अर्थ, रोझमर?

रोझमर: (तिच्याकडे वर बघत) शांतीपूर्ण, निरागस आनंदी.

रिबेका: (एक पाऊल मागे सरत) होय, निरागस. (थोडा विराम)

रोझमर: (त्याचे हाताचे कोपर टेबलावर, हातात डोके, आणि सरळ पुढे बघतो) किती अलौकिक कुशाग्र बुद्धी तिने दाखवली! किती व्यवस्थितपणे तिने साऱ्या गोष्टी एकत्रित केल्या! सुरूवातीला तिने माझ्या कर्मठपणावर संशय घ्यायला प्रारंभ केला.- तिच्या बाबतीत हे कसं घडलं? पण हे तिच्या बाबतीत घडलंय; आणि नंतर निश्चिततेकडे स्थित्यंतर झाले. आणि मग- होय, नंतर खचितच तिला उर्वरित गोष्टींबद्दल विचार करणं शक्य झालं. (त्याच्या खुर्चीत बसून त्याच्या केसांतून हात फिरवतो) ओह अशा भीषण कल्पना करणे किती भीषण! मी त्यापासून

कधीच माझी सुटका करून घेऊ शकणार नाही. मला जाणीव होती तशी. मला ठाऊक आहे. कुठल्याही क्षणाला ते माझ्याकडे धावून येऊन माझ्यावर हल्ला करतील, आणि मला मृत्यूच्या विचाराकडे मागे खेचतील.

रिबेका: रोझमरशोल्मच्या श्वेताश्वासारखं.

रोझमर: होय, तसंच. काळोखात- नीरवतेत वेगाने मुसंडी मारणारा.

रिबेका: म्हणून तुम्ही वास्तव जीवनाला दृढतापूर्वक धरून ठेवण्याच्या प्रयत्नाला सुरुवात केली होती ती विकृत विलक्षण कल्पनांमुळे.

रोझमर: तुझं बरोबर आहे, हे कठीण आहे. कठीण, रिबेका. पण माझ्याकडे पर्याय नाही. कसं संभवनीय आहे ह्यावर मला करू शकणं?

रिबेका: (खुर्ची मागून) नव्या संबंधात भाग घेऊन.

रोझमर: (आश्चर्यचकित, वर बघतो) नवे संबंध?

रिबेका: होय, बाह्य जगताशी नवे संबंध. जगत, काम करीत, काही गोष्टी करीत. चिंतेत बुडून अनाकलनीय कोडे सोडविण्यासाठी धडपड करीत येथे बसू नका.

रोझमर: नवे संबंध? (रूममध्ये चालतो, दरवाजाजवळ जातो आणि परत मागे येतो) एक प्रश्न माझ्या मनात येतो. तुझ्या मनातही तो येत नाही का, रिबेका?

रिबेका: (मोठ्या कष्टाने श्वास घेत) ऐकू द्या मला- काय आहे ते?

रोझमर: आजनंतर आपले संबंध कसे असतील असं तुला वाटतं?

रिबेका: मला अजूनही वाटतं की आपले संबंध मुकाट्याने सहन करू शकते... जे काही घडेल.

रोझमर: होय, पण मला नेमकं तसं म्हणायचं नव्हतं. गोष्ट अशी आहे की जिने प्रथमतः आपल्याला एकत्र कसे आणले, आणि तिने आपला मिलाफ अगदी जवळचा केला- आपली निर्मळ

सोबतीतली सामाईक श्रद्धा स्त्री आणि पुरुष
यांच्यामधली-

रिबेका: होय, होय- त्याचं काय?

रोझमर: मला म्हणायचंय की अशाप्रकारचा संबंध- जसा
आपला आहे- निश्चल, आनंदी, शांततापूर्ण
जीवन ध्वनित करते काय?

रिबेका: काय मग?

रोझमर: पण अशाप्रकारचे जीवन माझ्या पुढ्यात
विकासासाठी खुले झालेय. संघर्ष आणि
अस्वस्थतेपैकी एक तीव्र उत्कट भावनांचा
उद्रेक. कारण मी माझं जीवन जगेन, रिबेका!
भीषण संभाव्यतेकडून मी जमीनदोस्त होणार
नाही. माझ्या जीवनाच्या मार्गावर कुठलीही
शक्ती जुलूम करू शकणार नाही; ना हयात
असलेल्या व्यक्तीकडून ना कुणाहीकडून.

रिबेका: नाही, नाही-नको त्यांना तसं करू देऊ नकोस!
पूर्णपणे मुक्त माणूस व्हा, रोझमर!

रोझमर: पण माझ्या मनात काय आहे ह्याचा तू अंदाज करू शकत नाहीस का? तुला ठाऊक नाही? तू बघतेस का नाही, की किती उत्तमरित्या मी साऱ्या सतत सलणाऱ्या आठवणींपासून स्वतःची सुटका करू शकलो-सारा दुःखी अतीत.

रिबेका: कसे?

रोझमर: त्याच्या विरोधी नवीन, सजीव वास्तवतेकडून.

रिबेका: (मागे खुर्चीला चाचपडत) सजीव-काय म्हणायचंय तुम्हाला?

रोझमर: (अधिक जवळ येत) रिबेका, जर मी तुला असं विचारलं असतं की, तू माझी दुसरी पत्नी होशील?

रिबेका: (काही क्षणासाठी निःशब्द नंतर आनंदाने किंचाळते) तुमची पत्नी! तुमची-! मी!

रोझमर: चल; ते साध्य करण्यासाठी प्रयत्न करू या. दोघं एक होतील. मृतांची जागा फार काळ त्याच अवस्थेत रिक्त राहायला नको.

- रिबेका: मी-बीटाच्या जागेत—!
- रोझमर: मग ती शौर्यकथेतून बाहेर पडेल, पूर्णपणे-सदासर्वकाळ.
- रिबेका: (हळूवारपणे थरकाप करीत) तुमचा विश्वास आहे यावर, रोझमर?
- रोझमर: तसं व्हायलाच हवं! तसं होणारच! संपूर्ण जीवनभर मी पाठीवर कलेवर घेऊन वावरणार नाही. ते दूरवर फेकून देण्यासाठी मला मदत कर, रिबेका. सान्या स्मृतींना, स्वातंत्र्य, आनंद आणि उत्कट भावनांमध्ये दडपून टाकूया. माझ्यासाठी तू फक्त एक पत्नी म्हणून राहशील, सदा सर्वकाळ.
- रिबेका: (स्वतःवर ताबा ठेवीत) असं काही बोलू नकोस पुन्हा कधी. मी तुझी पत्नी होऊ शकत नाही, कधीही.
- रोझमर: काय? कधीही नाही? तू असा विचार करीत नाहीस का तू माझ्यावर प्रेम करू शकण्यासाठी

आली होतीस? आपल्या मैत्रीत अधिक प्रेमाची पुसटशी झलक नव्हती का?

रिबेका: (जणूकाही भीतीमुळे ती कानावर हात ठेवते) तू असं काही बोलायलाच नको, जोहान्स! असं काही म्हणायलाच नको!

रोझमर: (तिचा हात पकडतो) होय, होय. तेथे काही आणाभाकात काही भावना आहेत एकमेकांच्या. आहे, जेव्हा मी तुझ्याकडे बघतो, मला जाणवतं की तुलाही माझ्यासारखंच वाटत असावं. वाटतं ना तुला तसं रिबेका?

रिबेका: (पुन्हा एकदा दृढनिश्चयी आणि शांत) ऐका माझं, मी सांगते तुम्हाला—जर तुम्ही ह्या गोष्टींना चिकटून राहिलात तर मी रोझमर्सहोल्मपासून दूर निघून जाणार.

रोझमर: सोडून! तू! तू नाही जाऊ शकत. हे अशक्य आहे.

रिबेका: त्याहूनही अशक्य म्हणजे तुमची पत्नी होणं. मी कदापिही तुमच्याशी विवाह करू शकत नाही.

रोझमर: (तिच्याकडे आश्चर्याने बघत) तू म्हणतेस, “शक्य” आणि तू ते विचित्रपणे म्हणतेस. का शक्य नाही तुला?

रिबेका: (त्याचे दोन्ही हात तिच्या हातात घेते) डियर फ्रेंड....तुमच्या करिता.... त्याचप्रमाणे माझ्यासाठी... मला विचारू नका का? (त्याचे हात तसेच राहू देत) नाही, जोहान्स. (ती डाव्या बाजूच्या दाराकडे जाते.)

रोझमर: येथून पुढे मी कसलाही विचार करणार नाही. पण ह्या प्रश्नाचा-का?

रिबेका: (वळते आणि त्याच्याकडे बघते) मग तो शेवट असेल.

रोझमर: तुझ्या आणि माझ्यातला?

रिबेका: होय.

रोझमर: आपल्या दोघात कदापि शेवट होणार नाही. तू कधीही रोझमर्सहोल्म सोडून जाणार नाहीये.

- रिबेका: (दाराच्या कडीवर तिचे हात आहेत) नाही, कदाचित मी नाही. पण जर तुम्ही कधी मला विचारले पुन्हा...सगळं संपलं.
- रोझमर: सारं संपलं? कसं--?
- रिबेका: होय, कारण मग बीटा ज्या मार्गाने गेली त्या मार्गाने मी जाते. आता जॉन्सन, तुम्हाला कळलं.
- रोझमर: रिबेका.....!
- रिबेका: (दारात, हळूच मान डोलावते) आता तुम्हाला कळलं. (ती जाते.)
- रोझमर: (गोंधळून शून्य दृष्टीने दाराकडे बघतो आणि स्वतःशीच म्हणतो) काय—आहे—हे?

अंक तिसरा

रोझमरशोल्म येथील दिवाणखाना. खिडकी आणि प्रवेशद्वार उघडे आहे. बाहेर सूर्य प्रकाशतोय. मध्यान्हपूर्व.

रिबेका वेस्ट पहिल्या अंकातल्या प्रमाणेच कपडे घातलेत; खिडकीत उभी राहून रोपांना पाणी घालते आहे व फुले व्यवस्थित लावतेय. तिचे विणकामाचे सामान आरामखुर्चीवर पडले आहे. सौ. हेल्सेथ पिसांच्या कुंचल्याने फर्निचरवरील धूळ झटकत फिरतेय.

रिबेका: (एक-दोन क्षणांच्या स्तब्धतेनंतर) धर्मगुरू आज वरच्या माळ्यावर खूप वेळपर्यंत थांबलेत हे विलक्षण आहे.

सौ.हेल्सेथ: ते नेहमीच तसं करतात. पण ते लवकरच खाली येतील असं मला वाटतं.

रिबेका: त्यांना काहीतरी करताना तू बघितलंस का?

सौ.हेल्सेथ: फक्त एका मिनिटासाठी. जेव्हा मी त्यांच्यासाठी कॉफी घेऊन गेले तेव्हा ते बेडरूममध्ये कपडे बदलत होते.

रिबेका: मी ह्या कारणामुळे विचारले की काल त्यांना पूर्णपणे बरं वाटत नव्हतं.

सौ.हेल्सेथ: होय, त्यांना बरं वाटत नसावं असे ते दिसत होते. मला आश्चर्य वाटत होते की त्यांच्या मेहुण्यामध्ये आणि त्यांच्यात काहीतरी बिनसले असावे.

रिबेका: काय बिनसले असेल असे तुम्हाला वाटते?

सौ.हेल्सेथ: मी सांगू शकत नाही. कदाचित त्या मॉट्रेन्सगार्डनेच त्यांना एकमेकांविरुद्ध उभे केले असावे.

रिबेका: ते नेहमीच शक्य आहे. तुम्हाला पीटर मॉट्रेन्सगार्डबद्दल काही ठाऊक आहे?

सौ.हेल्सेथ: खरंच नाही. असा कसा विचार करताय तुम्ही, मिस? त्यासारख्या प्राण्याचा!

रिबेका: तो कमी दर्जाच्या वर्तमानपत्राचं संपादन करतो ह्या कारणानं तू म्हणतेस का?

सौ.हेल्सेथ: ओह, फक्त तेवढ्याकरिताच नाही.—तुम्ही ते ऐकलंच असावं की त्याला एका विवाहित बाईकडून मूल झाले होते ज्या बाईने तिच्या नवऱ्याला टाकून घातले होते?

रिबेका: होय, मी ऐकलेलं आहे ते. पण मी येथे येण्यापूर्वी फार दिवसांपूर्वीची गोष्ट आहे ती.

सौ.हेल्सेथ: होय, खरंच तेव्हा ते अगदीच तरूण होते. तिला त्यांच्यापेक्षा उत्तम विवेक होता. आणि ते सारं काही तसं असलं तरी त्याला तिच्याशी विवाह सुद्धा करायचा होता, पण त्याला तशी परवानगी मिळाली नाही. पण त्याला त्याची नक्कीच किंमत मोजावी लागली. पण माझा शब्द, तेव्हापासून तो मॉट्रेन्सगार्ड त्याच्या पायावर उभा राहिला आणि लोक त्याच्यामागे पळू लागले.

रिबेका: होय, बहुधा गरीब लोक जेव्हा ते अडचणीत असायचे तेव्हा ते त्यांच्या भानगडी त्याच्यापुढे मांडायचे.

सौ.हेल्सेथ: ओह, आणि इतर सुद्धा, कदाचित गरीब लोकांव्यतिरिक्त सुद्धा—

रिबेका: (तिच्याकडे चोरून बघत) खरंच

सौ.हेल्सेथ: (सोप्याजवळ, जोमदारपणे धूळ झटकत) कदाचित जे विश्वसनीय लोक होते त्याबद्दल तुम्ही विचार करताहात, मिस.

रिबेका: (फुलं लावण्यात गर्क) हा तुमचा केवळ समज आहे, सौ. हेल्सेथ. तुम्ही काय बोलता ह्याची तुम्हालाच खात्री नाही.

सौ.हेल्सेथ: म्हणजे तुम्ही असा विचार करता की मला काहीच कळू शकत नाही, मिस? पण मी तुम्हाला सांगू शकते की मला ठाऊक आहे. का-जर तुम्हाला ते ठाऊक आहे ते—मी एकदा मॉर्टेन्सगार्डकडे स्वतः पत्र नेऊन दिले होते.

रिबेका: (वळते) कदापि नाही! तू नेऊन दिलं होतं?

सौ.हेल्सेथ: होय, मी केलं ते. आणि आणखी म्हणजे ते पत्र येथे रोझमरशोल्ममध्ये लिहिले गेले होते.

रिबेका: खरंच, सौ. हेल्सेथ?

सौ.हेल्सेथ: होय, तेच ते. ते एका सुरेख कागदावर होते आणि त्यावर सुंदर लाल मोहर लावलेली होती.

रिबेका: आणि ते तुझ्याजवळ पोचविण्यासाठी दिलं गेलेलं होतं. सौ. हेल्सेथ, मग ते कुणी लिहिलं होतं त्याचा अंदाज घेणं अवघड नाही.

सौ.हेल्सेथ: बहुधा?

रिबेका: हे उघड आहे की ते बिचान्या मिसेस रोझमरच्या आजारपणात लिहिले गेले असावे.

सौ.हेल्सेथ: हे तुम्ही आहेत, जे तुम्ही म्हणता, मी नाही.

रिबेका: पण त्या पत्रात काय होते? नाही, खचितच...तुला माहित असायचा काय संभव?

सौ.हेल्सेथ: हं, कदाचित मला ठाऊक असावे, तरीसुद्धा.

रिबेका: तिने तुला सांगितलं का की ते पत्र कशाबद्दल होतं ते?

सौ.हेल्सेथ: नाही, अगदी तसंच नाही. पण जेव्हा तो माणूस मॉर्टेन्सगार्डने माझ्यावर प्रश्नांची सरबत्ती सुरू केली तेव्हा मला अदमास आला की त्यात काय असावे.

रिबेका: मग तुला काय वाटतं त्यात काय असावं ते? ओह, डियर कार्डिंड सौ. हेल्सेथ, सांग ना मला!

सौ.हेल्सेथ: ओह, नाही, मिस कशाविषयीही काहीही नाही.

रिबेका: ओह, खात्रीने तू मला सांगू शकतेस. तू आणि मी आपण दोघी चांगल्या मैत्रीणी नव्हेत का?

सौ.हेल्सेथ: तुम्हाला तसे सांगण्यास देव मला अडवो, मिस. ह्या व्यतिरिक्त अधिक मी तुम्हाला काहीही सांगू शकत नाही. काहीतरी भयानक, ते गेले आणि त्या गरीब बिचान्या आजारी बाईला विश्वास ठेवायला लावला त्यांनी.

रिबेका: कुणी तिच्यावर विश्वास ठेवायला लावला?

सौ.हेल्सेथ: नीच लोकांनी, मिस वेस्ट, नीच लोकांनी.

रिबेका: नीच...?

सौ.हेल्सेथ: होय, मी पुन्हा म्हणते, निखालस नीचच असावेत ते.

रिबेका: आणि ते कोण असावेत असे तुला वाटते?

सौ.हेल्सेथ: ओह, मला स्वतःलाच संशय आहे, पण देव जाणे, मी ह्या विषयावर अवाक्षरही बोलणार नाही. जरी असे असले तरी शहरात एक खात्रीपूर्वक बाई आहे खरी...हं!

रिबेका: मी समजू शकते तुला सौ. क्रॉल असं म्हणायचंय?

सौ.हेल्सेथ: होय, ती सुरेख आहे. ती माझ्यासाठी अत्यंत प्रिय महिला होती. आणि तिला तुम्ही कधीही आवडला नाहीत.

रिबेका: तुम्हाला असं वाटतं का की तिने जेव्हा मॉर्टेन्सगार्डला पत्र लिहिले तेव्हा तिची मनःस्थिती उत्तम होती?

सौ.हेल्सेथ: मन ही एक विलक्षण गोष्ट असते, मिस. पण मला नाही वाटत ती अगदीच भान हरपलेली होती असं.

रिबेका: पण असं दिसत होतं की ती भांबावलेली दिसत होती, जेव्हा तिला कळले की ती ह्यापुढे वांझोटीच राहिल. हेच, हेच ते कारण तिचं मन अस्वस्थ करायचं.

सौ.हेल्सेथ: होय, गरीब बिचारी, तिच्यासाठी हा भयंकर दारूण दुःखाचा धक्का होता.

रिबेका: (तिच्या विणकामाचे सामान घेते आणि खिडकीजवळील खुर्चीत बसते.) पण काहीही झाले तरीही ही धर्मगुरूसाठी चांगली गोष्ट होती, सौ. हेल्सेथ?

सौ.हेल्सेथ: काय, मिस?

रिबेका: हेच की मुलं नव्हती. तुम्हाला तसं वाटत नाही का?

सौ.हेल्सेथ: हं, मला खरोखरच त्यावर काय बोलावं समजत नाही.

रिबेका: होय, तेच होतं, माझ्यावर विश्वास ठेव. ते त्याच्यासाठी उत्तम होतं. रोझमर हा असा माणूस

नाही की ज्याला घरात लहान, आरडाओरडा करणारी मुलं आवडतील.

सौ.हेल्सेथ: ओह, मिस लहान मुलं रोझमर्सहोल्ममध्ये रडत नाहीत की आरडाओरडा करीत नाहीत.

रिबेका: (तिच्याकडे बघते) रडत नाहीत?

सौ.हेल्सेथ: नाही. जोपर्यंत लोकांना आठवतं, तोपर्यंत ह्या घरात मुलं रडल्याचे त्यांना कधीही ठाऊक नव्हते.

रिबेका: खूपच चमत्कारिक आहे ते.

सौ.हेल्सेथ: होय, हे चमत्कारिक नव्हे का? पण हे त्या कुटुंबात चालू होतं. आणि अजून एक चमत्कारिक गोष्ट म्हणजे, जेव्हा ती मोठी झाली तेव्हा ती कदापिही हसली नाही. कधीच हसली नाहीत जोपर्यंत ते जिवंत होते.

रिबेका: का, कसं अलौकीक आहे—

सौ.हेल्सेथ: तुम्ही कधी धर्मगुरूंना हसताना पाहिलं किंवा ऐकलंय का, मिस?

रिबेका: नाही, आता मी विचार करायला लागले की, मी बहुधा तुमच्यावर विश्वास ठेवते की तुम्ही बरोबर आहात. पण मग मला नाही असं वाटत की ह्या प्रदेशातील भागात कुणी जास्त हसत असेल.

सौ. हेल्सेथ: नाही, ते हसत नाहीत. ते म्हणतात ह्याचा प्रारंभ रोझमरशोल्मपासून झाला आणि मग मला वाटतं, की ही एक प्रकारची संसर्गाने फैलाव होणारी गोष्ट आहे.

रिबेका: तुम्ही खूप समजूतदार बाई आहात, सौ. हेल्सेथ.

सौ. हेल्सेथ: ओह, मिस, तेथे बसून तुम्ही माझी चेष्टा करू नका. (कानोसा घेते) गप्प बसा, धर्मगुरू खाली येतातहेत. त्यांना धूळ झटकत राहणं आवडत नाही. (ती उजवीकडून बाहेर जाते. जोहान्स रोझमर हातातील काठी आणि हॅटसह हॉलमधून प्रवेश करतो.)

रोझमर: गुड मॉर्निंग, रिबेका.

रिबेका: गुड मॉर्निंग माय डियर. (ती विणकाम करतेय त्यात थोडा विराम.) तुम्ही बाहेर चाललात का?

- रोझमर: होय.
- रिबेका: बाहेर खूपच उत्कृष्ट वातावरण आहे.
- रोझमर: आज सकाळी तू मला बघायला आली नाहीस?
- रिबेका: नाही, नाही आले मी आज.
- रोझमर: ह्यापुढेही तुझा तसाच बेत असणार?
- रिबेका: ओह, अद्याप तरी तसं मला ठाऊक नाही.
- रोझमर: माझ्यासाठी काही आलंय का?
- रिबेका: द कॉउंटी हेराल्ड पेपर आला.
- रोझमर: द कॉउंटी हेराल्ड!
- रिबेका: टेबलावर आहे तो.
- रोझमर: (हॅट आणि काठी खाली ठेवतो) काही आहे का त्यात?
- रिबेका: होय.
- रोझमर: आणि तरीही तू तो वर पाठविला नाहीस.
- रिबेका: तुम्ही ते लवकरच वाचाल की.

रोझमर: असं का? (पेपर घेतो आणि टेबलाजवळ उभं राहून वाचतो. काय! ...अशा भेकड पळपुट्या सैनिकाला ताकीद देणं खूपच अशक्य... (तिच्याकडे बघत) ... ते मला पळपुट्या म्हणतात, रिबेका.

रिबेका: त्यांनी नावांचा उल्लेख केलेला नाहीये.

रोझमर: त्याने काय फरक पडतो? (पुढे वाचत) “...गुप्त विश्वासघातकी- चांगल्या कारणाकरिता... मग्न विश्वासघातकी ज्याने त्याचा स्वधर्मत्याग उघड केला संधी मिळाली तेव्हा... आणि लाभदायक क्षण आला तेव्हा त्याचे नाव उच्चकुलीन कुटुंबातील... स्वैरपणे अपवित्र केले... अशा अपेक्षेने की विद्यमान अधिकारात जे आहेत त्यांनी खात्रीने अनुरूप बक्षीसाची तरतूद करावी.” (पेपर टेबलावर ठेवीत) आणि तेच ते त्यांनी माझ्या बाबतीत छाप्याचे ते छापले. जे लोक मला बऱ्याच काळापासून चांगलेच ओळखतात ते ह्यावर विश्वास ठेवणार नाहीत.

ह्यापैकी एकही शब्द खरा नाही- आणि त्यांना हे ठाऊक आहे- आणि तरीही ते लिहितात.

रिबेका: अजूनही काही अधिक यायचे आहे.

रोझमर: (पेपर घेतो पुन्हा) 'अनुभव आणि निर्णयक्षमतेचा अभाव...' अनिष्टकारक परिणाम. –संभवतः एखादा विद्यमान विषय लांबविणे, लोकांच्या विषयाचा उहापोह करणे किंवा त्यांच्यावर दोषारोप करणे. (तिच्याकडे बघतो) काय हे?

रिबेका: हे शरसंधान सरळ माझ्याकडे आहे.

रोझमर: (पेपर खाली ठेवीत) रिबेका... हे नीतिभ्रष्ट लोकांचे काम आहे.

रिबेका: होय, मला नाही वाटत त्यांना मॉर्टेन्सगार्डबद्दल बोलायची आवश्यकता असेल.

रोझमर: (खोलीभर येरझान्या घालतो) तेथे हे पापमुक्ततेचे काम आहे. मानवी स्वभावात जे काही चांगलं आहे त्याचा विध्वंस होईल... हे असंच चालू राहायला मान्यता दिली तर! पण हे असंच चालू राहणार नाहीये! ओह, मला किती अपार आनंद

होईल जर मला ह्या ओंगळवाण्या काळोखात थोडासा प्रकाश आणू दिला तर.

रिबेका: (उभी राहते) ओह, येस रोझमर. हे काहीतरी उच्च आणि वैभवशाली आहे जीवन जगण्यासाठी, तुम्हाला उद्दिष्ट आहे.

रोझमर: फक्त विचार कर, ते काय आहे ते पाहण्यासाठी मी त्यांना तयार केलं शरम आणि पश्चात्ताप ही किती स्वभाववैशिष्ट्ये आहेत. परस्परात मनावरील ताबा आणि संयम- प्रेमात, तर रिबेका!

रिबेका: त्याच्यामध्ये तुमची समस्त शक्ती पणाला लावा, आणि तुम्ही यशस्वी व्हायलाच हवे.

रोझमर: मला वाटतं यश हे शक्य असायलाच हवं. ओह, मग जीवन जगण्यात किती आनंद. नाही? अधिक द्वेषाने धुमसणारी खेळीमेळीची चढाओढ... सर्व डोळे एकाच उद्देशाकडे स्थिर झालेत. प्रत्येक मन, प्रत्येक इच्छा, वर... वर... पुढे पुढे झुंजत आहे. त्याच्या प्रकृतीप्रमाणे

विहित मार्गाने जात आहे. सर्वांसाठी सौख्य...
त्यांनीच निर्माण केले... (खिडकीतून बाहेर
सहजगत्या बघतो, दचकतो आणि दुःखाने
म्हणतो) ओह, माझ्यामुळे नव्हे.

रिबेका: नाही... तुमच्याकडून नाही?

रोझमर: ना माझ्यासाठी.

रिबेका: ओह, रोझमर, अशा प्रकारच्या संशयात तुम्ही
स्वतःला घेरून घेऊ नका.

रोझमर: सौख्य... डियर रिबेका... सौख्य- अविचलता,
निरागसतेची निश्चितता, ह्यापेक्षाही सर्वात
महत्त्वाचे आहे.

रिबेका: (नाकासमोर बघत) होय, निरागसता-

रोझमर: अपराधीपणाची मनाला लागलेली टोचणी
म्हणजे काय ते तुला ठाऊक असू शकत नाही.
पण मी—

रिबेका: एवढे तरी किमान तुम्हाला ठाऊक आहे.

रोझमर: (खिडकीच्या बाहेर त्याचे लक्ष जाते)
पवनचक्की फिरवणारा वेगवान पाण्याचा ओघ.

रिबेका: ओह, रोझमर—! (सौ. हेल्सेथ दारातून आत बघते)

सौ. हेल्सेथ: मिस वेस्ट!

रिबेका: नंतर, नंतर, आता नको.

सौ. हेल्सेथ: फक्त एख शब्द, मिस. (रिबेका दाराजवळ जाते.
सौ. हेल्सेथ तिला काहीतरी सांगते. त्या काही
क्षण कुजबुजत राहतात. सौ. हेल्सेथ मान
डोलावते व बाहेर जाते.)

रोझमर: (अस्वस्थपणे) माझ्यासाठी काही होतं का?

रिबेका: नाही, फक्त घरातील गृहोपयोगी वस्तूंबाबत...
तुम्ही आत्ता मोकळ्या आल्हाददायक हवेत
बाहेर जायलाच हवे, डियर रोझमर. तुम्ही लांब
फिरायला जायला हवे.

रोझमर: (त्याची हॅट उचलतो) होय, चल आपण दोघेही
जाऊ या.

रिबेका: नाही, डियर, आत्ता लगेचच मला शक्य नाही. तुम्हाला एकट्यालाच जावं लागेल. पण ह्या साऱ्या निराशाजनक विचारांना झटकून टाका. तसं वचन द्या मला.

रोझमर: त्यांना झटकून टाकण्याची माझ्यात कधीच शक्ती येणार नाही. मला खूप भीती वाटते.

रिबेका: ओह, का तुम्ही अशा निरर्थक भीतींना तुमच्यावर सत्ता गाजवू देता?

रोझमर: आय ऍम सॉरी, पण ते इतके निरर्थक नाहीत जेवढे तुला वाटते, रिबेका. मी त्यावर वारंवार विचार करित संपूर्ण रात्रभर जागा राहतो. कदाचित बीटाने हे काहीही झाले तरी पाहिले होते.

रिबेका: तुम्हाला वाटतं तसं?

रोझमर: (टेबलावर हॅट ठेवीत) एक प्रश्न माझ्या मनाला सारखा पछाडतोय. सदासर्वकाळ आपण आपल्या स्वतःला फसवत तर नाही- जेव्हा आपण आपल्या संबंधाला मैत्री म्हणतो?

रिबेका: तुम्हाला म्हणायचंय, कदाचित, हे अजून दुसरं काही म्हणायला पाहिजे-?

रोझमर: प्रेम. होय, माय डियर, तेच काय ते मला म्हणायचं होतं. जेव्हा बीटा जिवंत होती तेव्हासुद्धा माझे सारे विचार तुझ्याविषयीचेच असाचे- आणि मी तुझीच अभिलाषा करीत होतो. तुझ्या समवेत मला निश्चल चैतन्य पूर्ण आनंद लाभला होता जो समस्त अभिलाषांच्या वर व क्षितिजापलिकडे होता. जर तू ह्यावर विचार केलास रिबेका- आपण आपलं जीवन एकत्रित सुरू केलं. लहान मुलं जशी गुप्तपणे मोहक गोडव्याने प्रेमात पडतात. कुठलीही मागणी न घालता, कुठलंही स्वप्न न बघता. तुलाही तसंच जाणवलं नव्हतं का त्याविषयी? सांग मला?

रिबेका: (स्वतःशीच झगडत) ओह... मला ठाऊक नाही काय उत्तर द्यावं.

रोझमर: आणि जे दाट सौख्याचे जीवन होते, आपल्या दोघांतले, दोघांसाठी असलेले, आपण त्याला

मैत्री म्हणून चाललो. नाही, रिबेका, आपलं जीवन आध्यात्मिक वैवाहिक जीवन म्हणून राहिलं... कदाचित प्रत्यक्ष प्रथम दिवसापासून. म्हणूनच तो अपराध माझा होता. आणि त्या सौख्यावर माझा काहीही अधिकार नव्हता—ते बीटाविरुद्ध पाप होतं.

रिबेका: तुम्हाला आनंदाने राहण्याचा अधिकार नाही? तुमचा विश्वास आहे ह्यावर रोझमर?

रोझमर: तिच्या प्रेमभरीत डोळ्यांनी ती आपल्या मैत्रीकडे बघत होती. तिच्या स्वाभाविक प्रेमातून ती आपल्या मैत्रीविषयीचे मत बनवत होती. अन्यथा ती इतर कोणतेच मत बनवू शकत नव्हती.

रिबेका: पण तुम्ही बीटाच्या स्वैरकल्पनेसाठी स्वतःची का निर्भत्सना करून घेताय?

रोझमर: माझ्या प्रेमाखातर—एक प्रकारचे तिचे प्रेम....ज्याने तिला पाणचक्की फिरविणाऱ्या पाण्याच्या शक्तीमान प्रचंड ओघात झोकायला

लावलं. ती अपरिवर्तनीय वस्तुस्थिती आहे. रिबेका, आणि म्हणून मी त्या मानसिक धक्क्यातून मुक्त होऊ शकत नाही. कधीच नाही.

रिबेका: ओह, काहीच विचार करू नका. पण उच्च, भव्य, देदीप्यमान असे तुम्हाला नेमून दिलेल्या कामासाठी तुम्ही स्वतःच्या जीवनाला समर्पित केलेले आहे.

रोझमर: (डोके हलवतो) ज्याची मला भीती वाटते ते कधीच केले जाऊ शकत नाही. माय डियर, माझ्याकडून नाही. ते मला कळल्यानंतरही नाही.

रिबेका: तुझ्याकडून का नको?

रोझमर: कारण कुठल्याही कारणासाठी विजयाचे कारण लागत नाही ज्याची मुळं अपराधात रुतलेली असतात.

रिबेका: (आवेशाने) ही पूर्वजपरंपरेची साशंकता आहे- पूर्वजपरंपरेची धास्ती आहे- पूर्वजपरंपरेचा विकल्प. ते म्हणतात, भरधाव वेगाने धावणाऱ्या श्वेताश्याच्या आकारात रोझमरशोल्ममध्ये परत

येतात. मला वाटतं ही अशाच प्रकारची गोष्ट आहे.

रोझमर: असेलही कदाचित, पण मी आता त्यांच्यापासून स्वतःचा बचाव करू शकत नाही; पण त्यांचं काय, ह्या अटीवर की मी त्या भावनांपासून माझी स्वतःची सुटका करून घेऊ शकत नाही? आणि विश्वास ठेव माझ्यावर, रिबेका, हे असंच आहे जे मी म्हटलं. ध्येय जे अडचणींवर मात करून दीर्घकाळ टिकणारा विजय, प्रसन्न आणि निरागस व्यक्तीकडूनच टिकवून धरला जातो.

रिबेका: संतोष तुमच्यासाठी अनिवार्य आहे का, जॉन?

रोझमर: संतोष? होय, माय डियर, आहे तो.

रिबेका: तुमच्यासाठी, जो कधीही हसू शकत नाही?

रोझमर: होय, असे असूनही. विश्वास ठेव माझ्यावर. संतोषासाठी माझ्याकडे मोठी आकलनक्षमता आहे.

रिबेका: आता तुम्ही जायलाच हवं, माय डियर. खूप दूरवर- खरंच खूप दूरवर. ऐकलंत का? बघा, तेथे तुमची हॅट आहे आणि तेथे तुमची काठी.

रोझमर: (दोन्ही वस्तू घेत) थॅक्स, आणि तू येणार नाहीस माझ्याबरोबर?

रिबेका: नाही, नाही, मी आता येऊ शकत नाही.

रोझमर: खूप छान. माझ्या दृष्टीने सगळे सारखेच. (तो हॉलच्या दारातून बाहेर जातो. काही क्षणांनंतर रिबेका मागच्या दरवाजातून डोकावून त्याला बघते, नंतर ती उजव्या बाजूच्या दाराने जाते.)

रिबेका: (दार उघडते आणि हळू आवाजात बोलते) सौ. हेल्सेथ, आता तुम्ही त्यांना आत येऊ देऊ शकता. (खिडकीकडे जाते. काही क्षणांनंतर डॉक्टर क्रॉल उजवीकडून आत येतो. तो हळूच शिष्टाचारानुसार अभिवादन करतो आणि त्याची हॅट हातात घेतो.)

क्रॉल: ते बाहेर गेलेले आहेत ना?

रिबेका: होय.

- क्रॉल: ते नेहमीच बाहेर जास्त वेळ राहतात का?
- रिबेका: होय, राहतात ते. पण आज तसं काही त्यांचं सांगता येणार नाही. आणि जर तुम्हाला त्यांना भेटायचं नसेल-
- क्रॉल: नाही, नाही. मला फक्त तुमच्याशीच बोलायचंय. फक्त तुमच्या एकटीशीच.
- रिबेका: मग आपण वेळ वाया घालविता कामा नये. धर्मगुरू बसा तुम्ही. (ती खिडकीजवळील आरामखुर्चीवर बसते. धर्मगुरू क्रॉल तिच्या बाजूला खुर्चीवर बसतो.)
- क्रॉल: मिस वेस्ट, तुम्हाला जेमतेमच कल्पना करता येईल की खोलवरपणे आणि दुःखपूर्णतेने माझ्या अंतःकरणाला किती त्रास झाला ते. ह्या जॉन रोझमरच्या परिवर्तनाचा.
- रिबेका: प्रथमतः हे असं होईल ह्याची आम्हाला अपेक्षा होतीच.
- क्रॉल: फक्त प्रथमतः?

- रिबेका: रोझमरला असा आत्मविश्वास होता की कधी ना कधी तुम्ही त्यांना जाऊन मिळणार.
- क्रॉल: मी?
- रिबेका: तुम्ही आणि त्यांचे इतर समस्त मित्र.
- क्रॉल: बघ आता तूच, लोकं आणि त्यांच्या भानगडीपर्यंत आल्यावर त्याची निर्णयक्षमता किती कमकुवत आहे हे दिसून येते.
- रिबेका: काहीही झाले तरी— जेव्हापासून त्यांना वाटते की सर्व बाजूंनी स्वतःचे दास्यविमोचन अनिवार्य आहे—
- क्रॉल: होय पण थांबा- तेच ते की ज्यावर माझा काहीही विश्वास नाही.
- रिबेका: मग तुमचा कशावर विश्वास आहे?
- क्रॉल: मला वाटतं ह्या समस्त गोष्टीमागे जर कोणी असेल तर ती तू.
- रिबेका: ती तुमची बायकोच आहे जिने अशी कल्पना तुमच्या डोक्यात भरलीय.

- क्रॉल: माझ्या डोक्यात कोणी भरली हे महत्त्वाचं नाही. निश्चित असं आहे की मला दाट संशय येतोय... अत्यंत दाट संशय असं मी म्हणेन- जेव्हा मी ह्या गोष्टींवर विचार करतो, तू येथे आल्यापासून.
- रिबेका: (त्याच्याकडे बघते) मला असं वाटतं की त्यावेळी माझ्यावर तुमचा भक्कम विश्वास होता असं तुम्हाला आता आठवतंय, माय डियर क्रॉल. सौहार्दपूर्ण विश्वास, असंच मी बहुधा म्हणेन.
- क्रॉल: (सौम्य आवाजात) कोण आहे असा तेथे ज्याला तुम्ही भुरळ पाडू शकला नव्हता... जर तुम्ही प्रयत्न केला असता...
- रिबेका: मी प्रयत्न केला-?
- क्रॉल: होय, तू केलास. मी काही इतका मूर्ख नाही हे कळायला की तू जो हा खेळ खेळलास त्यात काही भावनांचा समावेश असेल. तुला फक्त रोझमर्सहोल्ममध्ये तुझे पाय रोवायचे होते. तुला येथे भरभक्कमपणे स्थिर व्हायचे होते. आणि

तुला मी सोबत देऊ शकलो. मला ते आता कळून चुकले.

रिबेका: तुम्ही हे विसरलाच असाल की बीटाने माझी विनवणी केली आणि गोड बोलून माझे मन वळविले—येथे यावे आणि राहावे म्हणून.

क्रॉल: होय, त्यानंतर तू तिच्यावर चांगलीच भुरळ घातलीस. किंवा तू त्याला मैत्रीचं नाव दिलंस-काय वाटलं असेल तिला तुझ्याबद्दल? त्यामुळे आंधळ्या पूज्य भावाकडे तिचं मन वळलं आणि त्याने ती अधःपतित झाली- काय सांगू शकतो मी? एक प्रकारच्या घोर कामार्ततेने. होय, त्याला हाच वाक्प्रचार योग्य आहे.

रिबेका: तुम्ही कृपया माझ्या बहिणीची अवस्था कशी होती, ते आठवाच. मला नाही वाटत मी काहीही झाले तरी स्वतःला तणावग्रस्त म्हणवून घेईन असं.

क्रॉल: नाही, तू नाहीस. पण ज्या लोकांवर तुला सत्ता गाजवायची आहे त्यांना तू अधिक धोकादायक

बनविलेस. ह्या गोष्टी हेतूपुरस्सर करणं तुझ्यासाठी फार सोपं आहे. आणि त्याचा काटेकोर अंदाज करणं कारण फक्त तुझं हृदय भावनाशून्य आहे.

रिबेका: भावनाशून्य? तुमची तशी खात्री आहे?

क्रॉल: मला आता तर पूर्ण खात्री वाटतेय. नाहीतर वर्षानंतर वर्ष न गांगरता तुझ्या उद्दिष्टाचा पाठपुरावा केला नसता. ठीक, ठीक, तुला काय हवं होतं ते तू प्राप्त केलंस. तू त्याला मिळवलंस आणि सारं काही तुझ्या अखत्यारीत आणलंस. पण हे करताना तू बिनदिक्कतपणे त्यांना दुःखी बनवलंस.

रिबेका: ते खरं नाही. ती मी नव्हे. ते तुम्ही स्वतःच आहात ज्याने त्यांना दुःखी बनवलं.

क्रॉल: मी खरोखर?

रिबेका: होय, जेव्हा तुम्ही त्यांना कल्पना करायचा मार्ग दाखविलात की तेच बीटाच्या भयंकर शेवटाला कारणीभूत आहेत.

- क्रॉल: त्यांना त्याची खोलवर जाणीव झाली का? मग?
- रिबेका: तुम्हाला हे ठाऊक असायला हवं. त्यांचं मन किती हळवं आहे—
- क्रॉल: मला वाटलं असा मुक्त माणूस, ज्याला म्हणतात ह्या सर्व विकल्पांच्या बाहेर असावा. —पण येथे वेगळा. ओह, ठीक- माझी अपेक्षा, माझा असा अंदाज होता की मला खोलवर पुरेसे ठाऊक आहे. ह्या माणसांचे वंशज आमचा तिरस्कार करतात... एका पिढीतून दुसऱ्या पिढीला वारसाहक्काने अखंडितपणे मिळणाऱ्या गोष्टींपासून तो सहजासहजी स्वतःची सुटका करून घेऊ शकणार नाही.
- रिबेका: (विचारपूर्वक खाली बघत) रोझमरला त्याच्या पूर्वजपरंपरेची पाळेमुळे खोल गेलेली आहेत. आणि हे निर्विवाद सत्य आहे.
- क्रॉल: होय, आणि तुझा असा समज आहे की तुला त्यांच्याबद्दल खरीखुरी अनुकंपा आहे. पण माझा

अंदाज आहे की ह्या भावना तुझ्या आवाक्याबाहेर आहेत.

रिबेका: काय पार्श्वभूमी आहे असं तुम्हाला वाटतं?

क्रॉल: तुझी कौटुंबिक पार्श्वभूमी. तुझी वंशावळ मिस वेस्ट.

रिबेका: अस्सं का, ठीक, हे तंतोतंत खरं आहे—मी हलक्या दर्जाच्या घराण्यातून आली आहे. —पण तरीही-

क्रॉल: मी सामाजिक दर्जा किंवा स्थितीबद्दल विचार करित नाहीये. माझा निर्देश तुझ्या पूर्वी घडलेल्या नैतिक गोष्टींकडे आहे.

रिबेका: नैतिक-? कोणत्या अर्थाने?

क्रॉल: तुझ्या जन्माच्या घटना.

रिबेका: काय तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ?

क्रॉल: मी फक्त हे म्हणतो कारण ते तुझी संपूर्ण वर्तणूक स्पष्ट करते.

- रिबेका: मला हे काही समजत नाही. तुम्ही मला ते स्पष्ट करून सांगायलाच हवं.
- क्रॉल: मला खरोखर असं वाटत नाही की तुला स्पर्धीकरणाची काही गरज आहे. नाहीतर ते तुला विचित्र वाटेल की तू स्वतःच डॉक्टर वेस्टला दत्तक म्हणून गेलीस.
- रिबेका: (उभी राहते) ओह! आता मला समजलं!
- क्रॉल: -आणि त्यांचं नाव लावल्यावर. तुझ्या आईचं नाव होतं गॅमविक.
- रिबेका: (खोलीत चालत) माझ्या वडिलांचं नाव गॅमविक होतं, डॉक्टर क्रॉल.
- क्रॉल: तुझ्या आईचा व्यवसाय शासकीय वैद्यकीय जिल्हा अधिकाऱ्याशी वारंवार संपर्क आणून देत असत.
- रिबेका: ते अगदी बरोबर.
- क्रॉल: आणि मग, तुझी आई दिवंगत झाल्यानंतर- त्याने तुला त्याच्या घरात नेले. त्याने तुला निष्ठुरपणे

वागविले; आणि तरीही तू त्याच्या सोबत राहिलीस. तुला ठाऊक होतं तो तुझ्यासाठी एक कपर्दिकही सोडून जाणार नव्हता. वस्तुतः तुला सर्वस्वी काय मिळाले- तर पुस्तकांनी भरलेला लाकडी खोका. तरीही तू त्याच्या सोबत राहिलीस. तरीही तू त्याच्या बरोबर राहून सहन केलेस. त्याची काळजी घेतलीस. अगदी अखेरपर्यंत.

रिबेका: (टेबलाजवळ, त्याच्याकडे तिरस्कारपूर्ण बघत) आणि हे सारं काही मी जे केलं त्याच्यासाठी त्याचं स्पष्टीकरण तुम्ही अनैतिकत्व—काहीतरी लाजिरवाणं माझ्या जन्माबद्दल?

क्रॉल: मातापित्याबद्दलची निष्ठा तुझ्या अंतःप्रेरणेत होती म्हणून तू अनिच्छेने का होईना त्यांची सेवा केली त्याचे श्रेय मी तुला देतोच. खरोखर तुझ्या जन्मामुळे ते निर्धारित झाले.

रिबेका: (आवेशाने) तुम्ही जे काही बोलता त्यातील एकाही शब्दात खरेपणा नाही! आणि ते मी सिद्ध

करू शकते. माझ्या जन्मापूर्वी डॉक्टर वेस्ट फिनमार्कला राहतच नव्हते मुळी.

क्रॉल: माफ कर मला, मिस वेस्ट. ते वर्षाआधीच स्थायिक झाले होते. मला स्वतःला त्याबद्दल खात्री आहे.

रिबेका: चुकता आहात तुम्ही मी म्हणते! निखालसपणे चुकताहात तुम्ही.

क्रॉल: एकदोन दिवसांपूर्वी तूच म्हणाली होतीस ना की तू एकोणतीस वर्षांची होती. जवळ जवळ तीस.

रिबेका: ओह? असं म्हणाले होते का मी?

क्रॉल: होय, असंच म्हणाली होतीस तू. आणि त्याच आधारावर मी हिशेब केला होता.

रिबेका: थांबा! तुम्हाला हिशेब करायची गरज नाही. तेसुद्धा मी तुम्हाला लगेच सांगू शकते, मी प्रतिपादन केले त्यापेक्षा मी एका वर्षांनी मोठी होते.

- क्रॉल: (अविश्वासाचे स्मित करीत) खरंच! आश्चर्य वाटतंय मला! काय कारण असू शकतं ह्याचं?
- रिबेका: जेव्हा मी पंचविशी ओलांडली- आणि तरीही मी अविवाहित होते- मला वाटायचं की मी फक्त वयाने वाढतेय. म्हणून मी माझं वय लपवायला सुरुवात केली.
- क्रॉल: तू? एक बंधनमुक्त स्त्री! तू विवाहयोग्य वयाच्या दूषित पूर्वग्रहाचे संवर्धन करीत आहेस काय?
- रिबेका: होय, तो माझा मूर्खपणा होता- मूर्खपणा आणि तर्कविसंगतपणा. पण काही वेडगळ किंवा दुसऱ्या समजुती आपल्याला बिलगून राहतात, त्यांच्यापासून आपण सुटका करून घेऊ शकत नाही. आपण सारे तसेच आहोत.
- क्रॉल: कदाचित, पण माझी गणना बिनचूक असेल, काहीही झाले तरीही. डॉक्टर वेस्ट हे त्याच जिल्ह्यात प्रॅक्टिस सुरू करण्यापूर्वी थोड्या काळासाठी मुक्काम ठोकून होते.
- रिबेका: (आक्रोशाने) ते खरे नाही!

- क्रॉल: खरे नाही?
- रिबेका: नाही. माझी आई ह्या भेटीविषयी कधीच बोलली नव्हती.
- क्रॉल: नाही बोलली ती?
- रिबेका: नाही, कधीच नाही. ना डॉक्टर वेस्ट काही बोलले, त्याविषयी एक शब्दही नाही.
- क्रॉल: नसेलही कदाचित कारण त्या दोघांना वर्ष टाळण्याचे हे चांगले कारण होते? जसे तू केलेस, मिस वेस्ट. कदाचित कौटुंबिक विशेष गुणधर्म असावेत.
- रिबेका: (हात पिरगळीत चालत) हे अशक्य आहे. हे असं काहीतरी आहे की ज्यावर मी विश्वास ठेवावा अशी तुझी इच्छा आहे. जगात काहीच सत्यता नाही. हे खरं असू शकत नाही! कधी कधीच नाही...!
- क्रॉल: (उभा राहतो) पण माय डियर मिस वेस्ट... अरे देवा तू इतकी भयंकर का प्रक्षोभित झालीस? तू

तर मला घाबरवूनच टाकलं होतंस. मी काय विचार करावा अशी तुझी अपेक्षा आहे—?

रिबेका: काहीच नाही. तुम्हाला काहीच विचार करायची गरज नाही.

क्रॉल: मग तू निश्चितच मला स्पष्टीकरण करून सांगायलाच हवंस की तू काही वस्तुस्थिती शोधून काढलीस? किंवा शक्यता- इतकी मनःशांती बिघडविणारी.

रिबेका: (स्वतःवर ताबा ठेवीत) हे पूर्णपणे साधं आहे डॉक्टर क्रॉल, अनौरस मूल म्हणून राहण्याची माझी इच्छा नव्हती.

क्रॉल: खरंच! ठीक, ठीक, ह्या स्पष्टीकरणावर आपण समाधान मानूया... तात्पुरत्या वेळेसाठी. पण असं दिसतं की तुझासुद्धा निश्चितच... ह्या मुद्द्यावर दूषित पूर्वग्रह आहे.

रिबेका: होय, मी असं गृहित धरून चालते आहे माझा दूषित पूर्वग्रह आहे.

क्रॉल: ठीक, मी कल्पना करू शकतो तू ज्याला 'बंधविमोचन' म्हणतेस त्यात आणि ह्यात खूपच साम्य आहे. तू नव्या कल्पना आणि मतांबद्दल बरचसं वाचलंयस. तू अशा तुटपुंज्या विभिन्न कल्पना आणि सिद्धांत संपादन केले आहेस. सिद्धांत ज्यांनी प्रमाणभूत तत्वांना उलथून पाडले ज्यांना आपण कठीण आणि ताठ समजायचो पण ते सारे तुझ्यासह बौद्धिक विचाराच्या पातळीवर उरलेय मिस वेस्ट. ते तुझ्या रक्तात कधीच प्रवेशले नाही.

रिबेका: (विचारमग्नतेने) कदाचित तुम्ही बरोबर आहात.

क्रॉल: होय, फक्त तू स्वतः तुझ्या मनात डोकावून बघ आणि तू बघशील. आणि हे तुझ्यासाह कसं संगनमत होतं आणि रोझमर बरोबरही हेच घडले ह्याची अटकळ तू बांधू शकतेस. हा निर्मळ, निखालस वेडेपणा आहे. अविचाराने मुसंडी मारून अनर्थात घुसल्यासारखे आहे— त्यांच्यासाठी ते उघडपणे बाहेर पडून पुढे येऊन आणि स्वतः गुन्हा कबूल करणे की ते धर्मभ्रष्ट

आहेत! कल्पना कर- तो कठोरपणे नाकारलेल्या... छळवणूक झालेल्या त्याच वर्तुळातून- ज्या वर्तुळाचा तो अगोदर घटक होता. समाजातील उत्तम लोकांकडून कठोर हल्ला झालेला उघडा पडलेला. ते नाही- हे सारे मुकाटपणे सहन करणारा माणूस ते कधीही होऊ शकणार नाहीत.

रिबेका: त्यांना ते मुकाट्याने सहन करणं भाग आहे. त्यांना आता माघार घ्यायला खूप उशीर झालाय.

क्रॉल: उशीर मुळीच झालेला नाही. कुठल्याही साधनाने नाही. काय घडलंय ते अंधारात ठेवलं जाऊ शकतं... किंवा कमीत कमी त्याचे स्पष्टीकरण पूर्णपणे क्षणिक असणे जरी ते खेदजनक व नीतिभ्रष्टतेचे असले... पण तेथे वस्तुतः एक प्रमाण जे निःसंशयपणे तातडीचे आहे.

रिबेका: आणि काय आहे ते?

- क्रॉल: तुला त्याचा दर्जा कायदेशीर मिळविणे आवश्यक आहे, मिस वेस्ट.
- रिबेका: माझ्याशी असलेला त्यांचा संबंध?
- क्रॉल: होय. ते काय करतात हे तुला बघणं भाग आहे.
- रिबेका: तुम्ही सहजासहजी ह्या कल्पनेपासून स्वतःची सुटका करून घेऊन शकत नाही, मग, तो आमचा नातेसंबंध हा कायदेशीर व्हायला हवा जसं तुम्ही म्हणता?
- क्रॉल: ह्याबाबतीत मी स्वतःला अधिक गुंतवून घेऊ इच्छित नाही. पण मी निश्चितच विचार करतो मी निरीक्षण केले आहे की जेथे असा मुद्दा येतो तेथे तथाकथित दूषित पूर्वग्रह निघून जातात- ते त्याच्यात आहे का—
- रिबेका: हे पुरुष आणि स्त्री यांच्या संबंधात आहे, असा तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ होतो काय?
- क्रॉल: होय, स्पष्ट रितीने सांगायचे तर, मला वाटतं तेच.

- रिबेका: (रूममध्ये फिरत आणि खिडकीतून बाहेर बघत)
जवळ जवळ मी म्हटले- जर फक्त तुम्ही बरोबर
असाल, डॉक्टर क्रॉल.
- क्रॉल: काय तुझ्या त्या म्हणण्याचा अर्थ? तू ते
विचित्रपणे म्हणतेस.
- रिबेका: ओह, तसं काही वाईट वाटून घेऊ नकोस! त्यावर
अजून अधिक काही बोलायला नको. ओह,
आले ते इकडे.
- क्रॉल: एवढ्यातच! मी जातो, मग.
- रिबेका: (त्याच्याकडे वळून) नाही... कृपया थांबा. कारण
आत्ता तुम्ही काहीतरी ऐकणार आहात.
- क्रॉल: आत्ताच नको. मला नाही वाटत त्यांना पाहणं मी
सहन करू शकेन.
- रिबेका: मी विनवणी करते- थांबा. त्यानंतर तुम्हाला दुःख
वाटो ना वाटो.
- क्रॉल: (तिच्याकडे आश्चर्याने बघत आणि हॅट खाली
ठेवीत) छान, मिस वेस्ट, जशी तुझी इच्छा.

(काही क्षणांपुरती शांतता. मग रोझमर हॉलमधून आत येतो.)

रोझमर: (क्रॉलला बघतो व उंबरठ्यावरच थांबतो) काय! तुम्ही येथे!

रिबेका: रोझमर, डियर, तुम्हाला भेटण्याचा त्यांचा हेतू नव्हता.

क्रॉल: (नाखुशीने) 'डियर'?

रिबेका: होय, डॉक्टर क्रॉल. जॉन आणि मी आम्ही प्रेमळपणाचे हेच शब्द वापरतो. हेच आमचे 'भावनिक नाते' आहे.

क्रॉल: हेच मला, तुला ऐकवायची इच्छा होती का?

रिबेका: ते—आणि काही थोडक्या गोष्टी.

रोझमर: (त्याच्याजवळ जात) आज का तुम्ही आलात येथे?

क्रॉल: मला पुन्हा एकदा तुम्हाला थांबवून हातून गेलेले तुम्ही परत मिळविण्याचा प्रयत्न करण्याची इच्छा होती.

- रोझमरः (वर्तमानपत्राकडे निर्देश करून) त्या वर्तमानपत्रात प्रकाशित झाल्यानंतरही?
- क्रॉलः मी नव्हते लिहिले ते.
- रोझमरः लोकांपुढे प्रसिद्ध झालेल्या ह्या गोष्टीला प्रतिबंध घालायचा तम्ही थोडा तरी प्रयास केला का?
- क्रॉलः माझ्या स्वतःच्या पक्षात असली लुडबूड कणं असमर्थनीय झालं असतं. शिवाय ते माझ्या आवाक्याबाहेरचं होतं.
- रिबेकाः (वर्तमानपत्र फाडते, त्या तुकड्यांचा चोळामोळा करून मागे शेगडीत फेकते) बघा! आता दृष्टीआड झाले ते. आता त्याला विस्मृत सुद्धा करूया. कारण जॉन आता पुन्हा ही गोष्ट अस्तित्वात येणे नाही.
- क्रॉलः ओह, जर तुला त्याबद्दल खात्री असली तर.
- रिबेकाः चला आता खाली बसू या डियर. आपण सारे तिघं! आणि मग मी तुम्हाला सारं सांगेन.

- रोझमर: (काहीही विचार न करता खाली बसत) काय घडलंय रिबेका? ह्या अनिष्ट सूचक शांततेत-काय आहे ते?
- रिबेका: ही निवाड्याची शांतता आहे. (बसते) तुम्हीही बसा डॉक्टर क्रॉल.
- क्रॉल: (सोप्यावर स्थानापन्न होतो.)
- रोझमर: निवाडा, तू म्हणतेस. कसला निवाडा?
- रिबेका: जीवनासाठी जे काही आवश्यक असते ते मी पुन्हा तुम्हाला देईन परत, तुम्हाला तुमची आनंदी निरागसता मी परत देते, माय डियर.
- रोझमर: पण हे सारं काय आहे?
- रिबेका: मला तुम्हाला आता फक्त काहीतरी सांगायची इच्छा आहे. ते पुरेसं होईल.
- रोझमर: असं!
- रिबेका: जेव्हा मी फिन्मार्कवरून येथे आले- डॉक्टर वेस्ट ह्यांच्याबरोबर- मला वाटले की उच्च दर्जाचे विस्तीर्ण जगच माझ्यापुढे खुले झाले. डॉक्टरांनी

मला सर्व प्रकारच्या गोष्टी शिकविल्या-
जीवनाच्या ज्ञानाचे तुकडे तुकडे जे मला
त्यादिवसात भावले. (झगडत जेमतेम ऐकू येईल
अशा आवाजात) आणि मग...

क्रॉल: आणि मग?

रोझमर: पण रिबेका... मला ठाऊक आहे ते सारं.

रिबेका: (स्वतःवर ताबा ठेवीत) होय, होय- तुमचं बरोबर
आहे. तुम्हाला त्याविषयी पुरेसं ठाऊक आहे.

क्रॉल: (तिच्याकडे कठोरपणे बघत) कदाचित, मी जाणं
उत्तम.

रिबेका: नाही, कृपया तुम्ही जेथे आहात तेथेच थांबा,
माय डियर रेक्टर. (रोझमरला) होय, असंच ते
होतं, बघा तुम्ही... मला नव्या युगाच्या उदयात
राहिलेल्या प्रत्येक गोष्टीत राहायची इच्छा आहे,
समस्त नूतन कल्पना. एके दिवशी मला मिस्टर
क्रॉल यांनी सांगितले की अल्विक ब्रँडलचा
एकदा तुमच्यावर खूप प्रभाव पडला होता, जेव्हा
तुम्ही मुलगे होते. मी विचार केला की मला

खात्रीपूर्वक शक्यता वाटते की त्यांचं कार्य मला करावं लागणार.

रोझमर: तू येथे काही अंतःस्थ हेतू घेऊन आलीस का...!

रिबेका: आपण दोघं, मी विचार केला स्वातंत्र्यात शेजारी शेजारी राहून पुढे पुढे कूच करायचे आहे. सदैव पुढे पुढे. दूर दूर आघाडीवर. पण तुम्ही आणि परिपूर्ण मुक्तीमध्ये खिन्नता आणि अनुल्लंघनीय अडथळ्याचा उदय झालाय.

रोझमर: कुठला अडथळा तुला म्हणायचंय?

रिबेका: मला हे म्हणायचंय रोझमर, तुम्हाला वाढायचं आहे स्वातंत्र्यात फक्त निर्मळ, ताज्या सूर्यप्रकाशात. येथे तुम्ही एकाच जागी खिळून बसला होता अशा प्रकारच्या उद्वेगजनक, विषण्णतेच्या विवाहात.

रोझमर: विवाहासंदर्भात तू अशा आवाजात माझ्याशी कधीच बोलली नव्हतीस.

रिबेका: नाही, मला तसलं धाडस झालं नव्हतं, कारण कदाचित मी तुम्हाला भीती घातली असती.

- क्रॉल: (रोझमरकडे बघून मान हलवतो) ऐकलंत का तुम्ही ते?
- रिबेका: (पुढे बोलते) पण मला चांगल्याच पद्धतीने ठाऊक होते तुमचा मोक्ष कुठे आहे ते. आणि मग मी कामाला गेले.
- रोझमर: कामाला गेलीस? कोणत्या पद्धतीने?
- क्रॉल: तसा तुमचा अर्थ होता काय?
- रिबेका: होय, रोझमर- (उठते) शांत बसा. तुम्हीसुद्धा, रेक्टर क्रॉल. आता ते सांगितलं गेलंच पाहिजे. ते तुम्ही नव्हता, जॉन. तुम्ही निष्पाप आहात. मीच तुम्हाला प्रलोभन दाखविलं... बीटाला त्या मार्गात वळविण्यात ह्या प्रलोभनाचा शेवट झाला...
- रोझमर: (उसळी मारत) रिबेका!
- क्रॉल: (सोप्यावरून उभे राहत) ... वळणाचा मार्ग!

- रिबेका: तो मार्ग... जो पवनचक्की फिरविणारा पाण्याचा झोत... काय म्हणतेय ती... मला एक शब्दही समजत नाही-!
- क्रॉल: ओह, होय, रोझमर, मला आता कळायला सुरूवात झालीये.
- रोझमर: पण नंतर काय केलं तू? काय सांगू शकणार होतीस तू तिला? काहीच नव्हतं तेथे. मुळीच नव्हते.
- रिबेका: तिला असं कळलं की तुम्ही स्वतः दूषित पूर्वग्रहांपासून दूर जाण्याचं काम करताहात.
- रोझमर: होय, पण त्यावेळी नाही...
- रिबेका: मला ठाऊक होतं तसं लवकरच होईल.
- क्रॉल: (रोझमरकडे पाहून मान डोलवत) आहा!
- रोझमर: आणि मग? काय आणखी? मला सारं काही आता कळायला हवं.

रिबेका: काही वेळानंतर- मी याचना केली आणि गयावया केली की मला रोझमरपासून दूर जाऊ दे.

रोझमर: का तुझी तशी इच्छा होती मग?

रिबेका: मला जायचं नव्हतं, मला येथेच राहायचं होतं जेथे मी होते. पण मी तिला सांगितलं की हे सर्वांसाठी उत्तम होईल- की मी त्या काळी दूर जावे. मी तिची समजूत घातली की मी जर अजून जास्त काळ थांबले तर मी- मी सांगू शकत नाही काय घडेल ते.

रोझमर: मला हे तू म्हणालीस आणि तसेच केलेस!

रिबेका: होय, रोझमर.

रोझमर: ह्यालाच तू 'कृती' म्हणतेस?

रिबेका: (अडखळत) मला काय म्हणायचं होतं, होय.

रोझमर: (थोड्या विरामानंतर) तू आता सर्व गोष्टींची कबुली दिलीस का रिबेका?

रिबेका: होय...

- क्रॉल: पूर्णपणे नाही.
- रिबेका: (घाबरून त्याच्याकडे बघत) अजून काय आहे?
- क्रॉल: बीटाला तू समजावले नाही का की ते आवश्यक होते म्हणून- जे अतिशय शहाणपणाचं फक्त होते- दोघांसाठी रोझमर आणि तुझ्या स्वतःसाठी, की तू कुठेतरी दूर जायला हवे- जितक्या लवकर शक्य होईल तितके? ठीक?
- रिबेका: (हळू आणि अस्पष्टपणे) कदाचित मी असंच काहीतरी म्हटलं असावं.
- रोझमर: (खिडकीजवळच्या आरामखुर्चीत) आणि त्या गरीब बिचाऱ्या आजारी जीवाने विश्वास ठेवला आणि ती ह्या खोटेपणा आणि फसवणुकीच्या जाळ्यात गेली. त्याच्या प्रत्येक शब्दावर विश्वास ठेवीत... निर्विवादपणे. (वर रिबेकाकडे बघतो) आणि ती माझ्याकडे मदतीसाठी कधीच वळली नाही. ओह, रिबेका मी तुझ्या चेहऱ्याकडे बघून सांगू शकतो... कारण की तू त्यापासून तिला परावृत्त केले.

- रिबेका: तिने तिच्या मनात पूर्णपणे रुजवून घेतलं होतं की अपत्यहीन बायकोला येथे राहण्याचा काहीही अधिकार नाही. म्हणून तिने स्वतःचं मन वळविलं की दुसऱ्या मार्गाने जाणं हे तिचं कर्तव्य होतं.
- रोझमर: आणि तू... ही कल्पना काढून टाकण्यासाठी तू काही तरी केलंस का?
- रिबेका: नाही.
- क्रॉल: कदाचित तू तिला त्यात अधिक मजबूत केलंस! नाही का तू? उत्तर दे!
- रिबेका: मला खात्री आहे कदाचित तिने मला समजून घेतले असावे.
- रोझमर: होय, होय- प्रत्येक गोष्टीत तुझ्या इच्छाशक्तीपुढे तू तिला नमायला लावलंस. आणि तिने स्वतःला नाहीसे करून टाकले! (उसळी मारतो) कशी तू—असा भयानक खेळ खेळू शकलीस!
- रिबेका: मला वाटलं ती दोघांच्या जीवनातली निवड आहे, जॉन.

क्रॉल: (कठोरपणे खडसावून) तू ती निवड करणं तुझं काम नव्हतं.

रिबेका: (आवेशाने) तुम्ही असा विचार करता का की मी हे सर्व करताना माझ्या नसांत बर्फ होता? मी तिला हेतूपूर्वक प्रवृत्त केले? त्या वेळेला आत्तापेक्षा मी वेगळीच स्त्री होते, येथे उभे राहून मी त्याबद्दल सांगतेय! कोणत्याही मार्गाने मला वाटते की एखाद्या व्यक्तीला कशाबद्दल तरी दोन इच्छाशक्ती असतात. आणि शिवाय, मला असं वाटतं की त्या व्यक्तीला दोन्ही मार्गांनी त्या गोष्टी हव्या असतात. मला बीटापासून सुटका करून घ्यायची होती, ह्या मार्गाने किंवा त्या मार्गाने. पण मला कल्पनाही नव्हती खरोखर असं काही कधी होईल म्हणून. प्रत्येक छोट्या पावलागणिक प्रत्येक लटपटणारी आगेकूच. मला माझ्यातच आक्रोश ऐकू येत होता. पुढे नको, पुढचं पाऊल नको आत्ताच! आणि तरीही मी थांबू शकले नाही. पुढे मला धाडसच झालं नाही. अगदी थोडंसं पुढे. आणि मग आणखी थोडंसं...

नेहमीच थोडंसं अधिक पुढे. आणि मग ते घडलं.
अशा पद्धतीने हे सारं घडलं.

(थोडा विराम.)

रोझमर: (रिबेकाला) आणि तू असा कसा विचार करू
शकतेस की तुझ्या भावी काळावर ह्या गोष्टींचा
परिणाम होईल? ह्यानंतर

रिबेका: ह्या गोष्टी जशा आहेत तशा त्या मी स्विकारेन. ते
आता काही महत्वाचे नाही.

क्रॉल: पश्चात्तापाचा लवलेशही नाही. कदाचित
तुम्हालाही तसं वाटत नसेल.

रिबेका: (निर्विकारपणे अलिप्त) माफ करा मला, मिस्टर
क्रॉल... ह्या गोष्टींशी फक्त माझा संबंध आहे
दुसऱ्या कोणाचाही नाही. मला स्वतःलाच ते
निस्तरायला हवे.

क्रॉल: (रोझमरला) आणि ही आहे ती स्त्री जिच्याबरोबर
तुम्ही राहताय एकाच छपराखाली- मैत्रीच्या
नात्याने. (फोटोंकडे बघत) ओह, जे निघून गेले
आहेत ते जर आपल्याला पाहू शकले असते
आता!

- रोझमर: तुम्ही शहरात जाताहात का?
- क्रॉल: (हॅट घेत) जेवढ्या लवकर शक्य होईल तेवढ्या लवकर.
- रोझमर: (क्रॉलप्रमाणे हॅट उचलीत) मग मी येईन तुमच्याबरोबर.
- क्रॉल: या तुम्ही, मला खात्री होती आपण एकमेकांपासून दूर गेलेलो नाही.
- रोझमर: चला तर मग, क्रॉल, चला माझ्या बरोबर मग. (ते रिबेकाकडे लक्ष न देता हॉलमधून बाहेर जातात. काही वेळानंतर रिबेका सावधपणे खिडकीकडे जाते आणि फुलांमधून बाहेर डोकावते.)
- रिबेका: (अर्धवट मोठ्याने स्वतःशी) आजसुद्धा ते पूल ओलांडून जात नाहीयेत. उंच रस्त्यावरून पाणचक्की फिरविणाऱ्या पाण्याच्या ओघाच्या आसपास सुद्धा नाही. कधीच नाही. (ती ओलांडून पुढे जाते व घंटीची दोरी ओढते. सौ. हेल्सेथ थोड्या वेळाने उजवीकडून आत प्रवेश करते.)

सौ. हेल्सेथ: काय आहे, मिस?

रिबेका: सौ. हेल्सेथ, कृपया माळ्यावरून माझी प्रवासी पेटी आणून देणार का खाली?

सौ. हेल्सेथ: तुमची प्रवासी पेटी?

रिबेका: होय, बदामी रंगाची, सील प्राण्याच्या मऊ केसाळ कातड्याची प्रवासी पेटी, तुम्हाला ठाऊक आहेच.

सौ. हेल्सेथ: होय, होय. पण, अरे देवा, मिस तुम्ही सोडून तर जात नाहीत ना?

रिबेका: होय, सौ. हेल्सेथ, मी सोडून जातेय आता.

सौ. हेल्सेथ: आणि लगेच!

रिबेका: बांधाबांध झाल्यावर लगेच.

सौ. हेल्सेथ: मी असं कधीच ऐकलं नव्हतं! पण तुम्ही लवकरच परत येणार, नाही का मिस?

रिबेका: मी कधीही परत येणार नाही.

सौ. हेल्सेथ: कधीच नाही? अरे देवा! काय होईल रोझमर्सहोल्ममध्ये जर तुम्ही कधीच येथे नसणार, मिस? आणि गरीब बिचारे धर्मगुरू

आताशाच कोठे आनंदी आणि समाधानी राहायला लागले होते.

रिबेका: होय, पण मला आज धास्ती वाटत होती, सौ. हेल्सेथ.

सौ. हेल्सेथ: धास्ती! अरे देवा... कशाची?

रिबेका: मला वाटले होते की काहीतरी श्वेताश्वांसारख्याची झलक मला दिसली होती.

सौ. हेल्सेथ: श्वेताश्व! भरदिवसा!

रिबेका: ते सदासर्वकाळ बाहेरच पडलेले असतात... रोझमर्सहोल्मचे श्वेताश्व (आवाज बदलून) ठीक, प्रवासी पेटीविषयी, सौ. हेल्सेथ.

सौ. हेल्सेथ: होय, होय. प्रवासी पेटी (उजवीकडून दोघीही बाहेर जातात.)

अंक चौथा

रोझमर्सहोल्म येथील दिवाणखाना. नुकतीच होऊन गेलेली सायंकाळ. आच्छादनाने झाकलेला दिवा टेबलावर जळतोय. रिबेका वेस्ट टेबलाजवळ उभी राहून सटरफटर वस्तूंची बांधाबांध करून प्रवासी बॅगेत भरत असते. तिचा कोट, हॅट आणि विणकाम केलेली पांढरी शाल सोफ्यामागे पडलेली असते. सौ. हेल्सेथ उजवीकडून आत येते.

सौ. हेल्सेथ: (दबल्या आवाजात आणि सावधपणे) तुमच्या सगळ्या वस्तू खाली आणल्या गेल्या आता, मिस. त्या किचनच्या पॅसेजमध्ये आहेत.

रिबेका: छान, गाडी मागवली का?

सौ. हेल्सेथ: होय. तो विचारतोय की त्याने किती वाजता गाडी आणावी.

रिबेका: मला वाटते जवळजवळ अकरा वाजता. जहाज मध्यरात्री निघते.

सौ. हेल्सेथ: (थोडीशी कां-कूं करीत) धर्मगुरूंचे काय? समजा त्या वेळेपर्यंत ते आलेच नाहीत तर?

रिबेका: मी लगेच निघेन. जर त्यांची न् माझी भेट झाली नाही, तर तुम्ही त्यांना सांगू शकता मी त्यांना लिहिन म्हणून. एक लांबलचक पत्र. त्यांना सांग तसं.

सौ. हेल्सेथ: होय, मला वाटतं ते. हरकत नाही... त्यांना लिहिणं, पण... गरीब बिचाऱ्या मिस वेस्ट... मला वाटतं, आणखी एकदा तरी तुम्ही त्यांच्याशी बोलायचा प्रयत्न करायला हवा.

रिबेका: कदाचित तुमचं बरोबर असेल, कदाचित नाही.

सौ. हेल्सेथ: ओह... मी हे बघायला जिवंत असायला हवं होतं! मी कधीच तसा विचार केलेला नाही.

रिबेका: का, काय विचार करता तुम्ही, सौ. हेल्सेथ?

सौ. हेल्सेथ: ठीक, मी निश्चितच असा विचार करते की मिस्टर रोझमर यापेक्षा अधिक काहीतरी व्यक्ती आहेत.

रिबेका: अधिक काहीतरी?

सौ. हेल्सेथ: होय, तेच मी म्हणतेय.

रिबेका: का, माय डियर मॅडम हेल्सेथ, काय तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ?

सौ. हेल्सेथ: माझ्या म्हणण्याचा अर्थ काय बरोबर आणि सत्य आहे, मिस. अशा पद्धतीने ह्याबाहेर त्यांनी जाऊ नये, जाऊ नये त्यांनी.

रिबेका: (तिच्याकडे बघत) आता बघा इकडे, सौ. हेल्सेथ, सांगा मला प्रामाणिक आणि सरळसरळ- सांगा की मी दूर निघून जाण्यामागचं कारण काय असावं?

सौ. हेल्सेथ: देव आपलं रक्षण करो, मला वाटतं ते गरजेचं असावं, मिस. ठीक, ठीक, ठीक! पण मला नाही वाटत की ते धर्मगुरूंसाठी चांगलं असेल. मॉर्टेन्सगार्ड, त्यांनी क्षमा मागितली कारण तिचा नवरा अजून जिवंत आहे. म्हणून त्यांनी दोघांनी लग्न केले नाही जरी त्यांची इच्छा होती. पण धर्मगुरूंसाठी- हं!

रिबेका: (मंदस्मित करीत) धर्मगुरू आणि माझ्याविषयी तुम्हाला खरंच विश्वास वाटतो का?

सौ. हेल्सेथ: नाही, कधीच नाही! मला म्हणायचंय- आजच्या आधी नव्हता.

रिबेका: पण आज-?

सौ. हेल्सेथ: तुम्हाला ठाऊक आहे, काहीही झाले तरीही त्या सर्व भयंकर गोष्टी त्यांनी सांगितल्या ज्या वर्तमानपत्रात होत्या, रेक्टरविषयी, का-

रिबेका: आहा!

सौ. हेल्सेथ: माझं मत असं आहे की, कोणताही माणूस पक्ष बदलून मॉर्टेन्सगार्डच्या धर्मात जाऊ शकतो- अरे देवा, मी शपथेवर सांगते तो कुठलीही गोष्ट करू शकतो.

रिबेका: ओह, येस. मला अंदाज आहे तसा. पण माझ्याविषयी काय? माझ्याविषयी काय म्हणायचंय तुम्हाला?

सौ. हेल्सेथ: देव जाणे- मला तसं काही दिसत नाही- तुमच्या विरोधात काही सांगण्यासारखं आहे असं. मला वाटतं- म्हणजे मला म्हणायचंय एखाद्या एकट्या स्त्रीला फारसं सोपं नाही. आपण मानव प्राणी आहोत- आपण सारे, मिसू वेस्ट.

रिबेका: ते अगदी खरं आहे, सौ. हेल्सेथ. आपण सारे मानव प्राणी आहोत. काय ऐकू शकता तुम्ही?

सौ. हेल्सेथ: (खालच्या आवाजात) अरे देवा! मला वाटतं ते येताहेत.

रिबेका: (दचकून) काहीही झाले तरीही...! (खंबीरपणे) ठीक, मग आपण त्याला तोंड देऊ.

रोझमर: (हॉलमधून आत येतो, प्रवासी बॅग बघतो, रिबेकाकडे बघून विचारतो) ह्याचा अर्थ काय?

रिबेका: मी सोडून जात आहे.

रोझमर: आत्ता?

रिबेका: होय, (सौ. हेल्सेथना) अकरा वाजता सांगा त्यांना.

- सौ. हेल्सेथः खूप छान, मिसू. (बाहेर उजवीकडून जातात.)
- रोझमरः (थोड्या विरामानंतर) कुठे जाते आहेस तू रिबेका?
- रिबेकाः उत्तरेकडे, जहाजाने.
- रोझमरः उत्तरेकडे? उत्तरेकडे का?
- रिबेकाः तेथेच, जेथून मी आले होते.
- रोझमरः पण आता तेथे तुझ्यासाठी काहीच नाही.
- रिबेकाः येथे खालीसुद्धा काही नाही.
- रोझमरः काय योजना आहेत तुझ्या?
- रिबेकाः मला ठाऊक नाही. मला फक्त या सर्वांचा शेवट करायचा आहे.
- रोझमरः ह्याचा शेवट?
- रिबेकाः रोझमर्लहोल्मने पार मोडून टाकलंय मला.
- रोझमरः (अचानकपणे एकाग्र चित्ताने) काय ते म्हणतेस तू?

रिबेका: पूर्ण, निखालसपणे. जेव्हा मी पहिल्यांदा येथे आले, माझ्यात काही चैतन्य होते, मला कशाचीही भीती वाटायची नाही. मी ह्या विसंगत नियमांनी थकून गेले आहे. आजपासून पुढे, मला वाटतं कशासाठीही ह्या जगात धाडस उरले नाही.

रोझमर: का नाही? कोणत्या नियमाबद्दल तू बोलतेस?

रिबेका: डियर, आपण आताच त्याविषयी बोलायला नको- जे काही धर्मगुरू आणि तुमच्यामध्ये घडलंय?

रोझमर: आम्ही शांतता बनवली.

रिबेका: ओह, येस, म्हणून तो शेवट होता.

रोझमर: त्यांनी त्यांच्या घरात सर्व जुन्या मित्रांना एकत्रित बोलवलं. त्यांनी माझ्यासमोर स्पष्ट केले की त्यांचे काम लोकांची मने उदात्त करणे- ते माझ्यासाठी नव्हे. —आणि शिवाय, ते निराशाजनक आहे, रिबेका, मी ते सोडतोय.

रिबेका: होय, होय- कदाचित ते खूप उत्तम आहे.

- रोझमर: हेच का ते, जे काही तू आत्ता म्हणतेस? तू असा विचार करतेस का?
- रिबेका: असा विचार मी गेल्या काही दिवसांपासून करतेय.
- रोझमर: तू खोटं बोलतेस, रिबेका.
- रिबेका: खोटं!
- रोझमर: होय, तू खोटं बोलत आहेस. तू माझ्यावर कधीच विश्वास ठेवला नाहीस. तू विश्वास ठेवला नाहीस की मी असा माणूस आहे जो विजयाकडे कूच करेल, यशस्वीपणे सिद्धीस नेईन.
- रिबेका: माझा विश्वास होता की आपण दोघे एकत्रित त्याची व्यवस्था करू.
- रोझमर: ते खरं नव्हे! तू विचार केला की तू स्वतः तुझ्या जीवनाबद्दल काहीतरी मोठं करू शकशील आणि त्यात अखेरपर्यंत तू माझा उपयोग करून घेतलास. म्हणजे तुझा हेतू मी सफल करू शकेन. हेच ते की ज्यात तुझा विश्वास होता.

रिबेका: जॉन, ऐक-

रोझमर: (त्रासून सोफ्यावर खाली बसत) ओह, काय उपयोग! मला आता अथपासून इतिपर्यंत कळतेय. मी आत्तापर्यंत तुझ्या हातातील मेण झालोय.

रिबेका: माझं ऐका, जोन्स. आता आपण संपूर्ण गोष्ट बघूया, अगदी तळापर्यंत. (स्वतः सोफ्याजवळील खुर्चीवर बसते) एकदा मी विचार केला होता सर्व गोष्टींबाबत मी तुम्हाला लिहून कळवावं- जेव्हा मी उत्तरेकडे पुन्हा पोहचेल. पण तुम्हाला ते आत्ताच ऐकवणं उत्तम आहे.

रोझमर: तुला अजूनही काही कबूल करायचंय?

रिबेका: होय, प्रत्येक गोष्टीतली मेख.

रोझमर: मेख—?

रिबेका: असे ज्याचा तुम्ही कधीच संशय घेतला नाही. जे उर्वरित भागावर छायाप्रकाश टाकील.

- रोझमरः (मान डोलावतो) ह्यातील एकही शब्द कळला नाही.
- रिबेकाः हे पूर्णपणे सत्य आहे की रोझमर्सहोल्ममध्ये पाय घट्ट रोवण्यासाठी डाव रचला होता. मला वाटलं होतं की आगेकूच करण्यात मी यशस्वी व्हावे. ह्या मार्गाने वा त्या मार्गाने, समजलं तुम्हाला?
- रोझमरः आणि तू यशस्वी झालीस. तुला काय हवं होतं ते तू प्राप्त केलंस.
- रिबेकाः मला असा विश्वास होता की मी जगातील काहीही तडीस नेऊ शकते—त्यावेळी. माझ्याकडे अजूनही अनिर्बंध निर्भय इच्छाशक्ती होती. दुसरा विचारच मला ठाऊक नव्हता. मला कुणीही थांबवू शकत नव्हतं. नंतर सुरूवात झाली- त्या गोष्टींनी माझ्या इच्छाशक्ती चिरडून टाकल्या अखेरीस- आणि निकृष्ट दर्जाच्या भीतीने माझं जीवन भरून गेलं.
- रोझमरः कसली सुरूवात? स्पष्ट बोल म्हणजे मला समजेल.

- रिबेका: मला समजून चुकलं- ह्या बेफाम, बेताल, उत्कट भावना—. ओह, रोझमर—!
- रोझमर: उत्कट भावना? तुझ्या—! कशासाठी?
- रिबेका: तुमच्यासाठी.
- रओझमर: (उसळी मारण्याचा प्रयत्न करीत) काय हे?
- रिबेका: (त्याला थांबवते) शांत बसा, डियर; अजूनही काही अधिक सांगायचंय.
- रोझमर: आणि तुझ्या म्हणण्याचा अर्थ- की तू माझ्यावर प्रेम करतेस- अशा रितीने!
- रिबेका: मला वाटलं होतं ह्याला प्रेम म्हणावं- मग मी विचार केला. होय, ते प्रेम होतं. पण ते नव्हतं. ते तसं होतं जे मी म्हणाले. ती होती बेफाम, बेताल, उत्कट भावना.
- रोझमर: (अवघडून) रिबेका, ही खरोखर तू आहेस का?— तू स्वतः- जे तू हे बोलत आहेस?
- रिबेका: होय, तुम्ही विश्वास ठेवाल त्यावर, रोझमर?

- रोझमर: आणि त्याचा परिणाम होता... ह्या प्रभावाखाली... ज्याला तू 'कृती' म्हणवून घेतले होतेस.
- रिबेका: सागरावरील झंझावाती वादळासारखं मला फरफटून नेलं. उत्तरेकडील काही वेळा उठलेल्या हिवाळ्यातील वादळासारखं. ज्याने तुमच्यावर ताबा मिळविला आणि गरगर फिरायला लावलं-वाटेल तेथे त्याच्या इच्छेप्रमाणे. त्याला कुठलाही प्रतिकार नव्हता.
- रोझमर: आणि म्हणून त्या दुःखी बीटाला पाणचक्की फिरवणाऱ्या प्रचंड झोतात सोडून दिलं.
- रिबेका: होय, कारण तो बीटा आणि माझ्यात जीवन मृत्यूचा झगडा होता त्यावेळी.
- रोझमर: निःसंशयपणे तू अतिशय सामर्थ्यशाली होतीस रोझमर्सहोल्ममध्ये. माझ्या आणि बीटापेक्षाही सामर्थ्यशाली.
- रिबेका: मला ठाऊक होतं तुम्हाला ते पुरेसं माहित होतं ते. तुम्ही मुक्त झाल्याशिवाय तुमच्यापर्यंत

पोहचण्याचा मार्ग नव्हता... ना मनात ना प्रत्यक्ष कृतीत.

रोझमर: पण मला तुझं हे समजत नाही, रिबेका, तू स्वतः... आणि ज्या पद्धतीने तू वागतेस... माझ्यासाठी गोष्टी पूर्णपणे गूढ झाल्यात. आता मी मुक्त आहे... दोन्ही बाबतीत. तू आता योग्य जागी उभी आहेस, सुरूवातीपासून तू जे ठरविले होते त्या ध्येयाप्रत तू पोहचली आहेस, आणि तरी...

रिबेका: आत्तापेक्षा मी कधीच माझ्या ध्येयापुढे गेले नाही.

रोझमर: आणि तरीही- जेव्हा मी तुला काल विचारलं- माझी पत्नी हो म्हणून तुझी विनवणी केली- तू किंचाळलीस, जणू काही तुला खूप भीती वाटली, की असं कधीच शक्य नव्हतं.

रिबेका: मी किंचाळले ते नैराश्यात, रोझमर.

रोझमर: का?

रिबेका: कारण रोझमर्सहोल्मने माझ्या जोम चैतन्याचा
 ऱ्हास केला होता. माझ्या जुन्या निडर
 इच्छाशक्तीचे पंख येथे छाटले गेले होते. ती
 पांगळी झालीय! जगात काहीही करण्याचं मला
 धैर्य होतं, तो काळ आता निघून गेलाय. कृती
 करण्याचं सामर्थ्य मी गमावून बसलेय, रोझमर.

रोझमर: सांग मला हे कसं घडलंय.

रिबेका: ते घडलंय तुमच्यासोबत जीवन व्यतीत करीत
 असताना.

रोझमर: पण कसं? कसं?

रिबेका: जेव्हा मला तुमच्यासोबत येथे एकटं सोडलं गेलं,
 -आणि जेव्हा तुम्ही स्वतः पुन्हा आलात...

रोझमर: होय, होय?

रिबेका: ...कारण तम्ही तुमचे स्वतःचे पूर्ण कधीच नव्हता
 जोपर्यंत बीटा जिवंत होती...

रोझमर: तू बरोबर आहेस, दुर्दैवाने.

रिबेका: पण जेव्हा मी तुमच्यासोबत राहायला सुरूवात केली... शांततेत... एकांतवासात... तेव्हा... तुम्ही कुठल्याही प्रकारचा संकोच न ठेवता मनमोकळेपणे तुमच्या विचारात मला सहभागी करून घेतले... साऱ्या भावना जशा जशा तुमच्या मनात आल्या, खूप नाजूक आणि सुरेख... मग मला वाटायला लागलं की काही तरी परिवर्तन घडून येतेय. हळूहळू तुम्हाला ते कळलं. बहुधा सूक्ष्मपणे... पण अखेरीस भारावलेला, आणि थेट माझ्या अंतःकरणात खोलवर.

रोझमर: ओह, खरं आहे का हे, रिबेका?

रिबेका: आणि तशाच प्रकारच्या इतर साऱ्या गोष्टी... ती भयंकर वैषयिक अभिलाषेची तीव्र भावना निश्चलतेत, निःस्तब्धतेत शमली, विरून गेली. उर्वरित माझ्या आत्म्यावर उतरली. मध्यरात्रीतल्या सूर्याखाली असलेल्या पर्वताच्या सुळक्यावरील निरवतेसारखी.

- रोझमर: सांग मला अधिक काही. सांग तुला शक्य असे तेवढे सर्व.
- रिबेका: ह्यापेक्षा अधिक काही नाही डियर. फक्त हेच—
ते प्रेम होतं ज्याने माझ्यात जन्म घेतला. प्रचंड निराभिलाषेचं प्रेम, जीवनातील तृप्तता, जसे आपण दोघे एकत्र जगलो.
- रोझमर: ओह, जर मला ह्या सर्वांची पुसटशी कल्पना किंवा शंका तरी आली असती!
- रिबेका: जसं आहे तसं उत्तम आहे ते, काल तुम्ही मला विचारलं की तू माझी बायको होशील का- मी आनंदाच्या भरात किंचाळले—
- रोझमर: होय, तू किंचाळली नाहीस का रिबेका? मला वाटलं होतं की तो तुझा आक्रोश करण्याचा प्रकार होता.
- रिबेका: एका क्षणापुरतं, होय. मी स्वतःलाच विसरून गेले होते. ती माझ्या हलक्या फुलक्या आनंदाची अभिलाषा होती जी मुक्त होण्यासाठी धडपडत होती. तो जोम ते चैतन्य आता शिल्लक राहिलं

नाही. मुकाट्याने सोसण्याचं सामर्थ्य राहिलं नाही.

रोझमर: काय घडलं होतं तुझ्या बाबतीत तू कसं स्पष्ट करू शकतेस?

रिबेका: हा रोझमर्सचा जीवनाकडे बघण्याचा दृष्टिकोन आहे- किंवा कमीत कमी तुमच्या जीवनाकडे बघण्याचा दृष्टिकोन- ज्याने माझ्या इच्छाशक्तीला बाधा पोहचवली.

रोझमर: बाधा पोहचवली?

रिबेका: मला मानसिकदृष्ट्या अस्वस्थ केले. त्या नियमांचा गुलाम बनवले ज्यांचा पूर्वी माझ्यावर कधीच प्रभाव पडला नव्हता. तुम्ही- तुमच्यासोबतचे जीवन- माझ्या मनाला उदात्त बनविले.

रोझमर: ओह, त्यावर मी विश्वास ठेवू शकतो!

रिबेका: तुम्ही ठामपणे विश्वास ठेवू शकता. पण (मान हलवित) पण-पण

- रोझमरः पण—? बरं?
- रिबेकाः —पण ते सौख्य नष्ट करते.
- रोझमरः तुला तसं वाटतं, रिबेका?
- रिबेकाः माझं सौख्य, काहीही झाले तरी.
- रोझमरः होय, पण तुम्हाला त्याबद्दल खात्री आहे? जर मी तुला पुन्हा आत्ता विचारले—? तुझी विनवणी केली—
- रिबेकाः ओह, माय डियर, पुन्हा त्याबद्दल कधीही विचारू नका. ही असंभवनियता आहे. होय, कारण तुम्हाला काहीतरी ते कळायलाच हवं, जॉन—माझ्या मागे—माझा अतित आहे.
- रोझमरः जे मला तू सांगितलंस त्यापेक्षा अधिक काही?
- रिबेकाः होय, काहीतरी आणि काहीतरी अधिक.
- रोझमरः (मंद स्मित करीत) हे विलक्षण नाही का, रिबेका? अशा काही कल्पना अधूनमधून माझ्या मनात ओलांडून जातात.

रिबेका: त्या येतात, आणि असे असूनही-? तुमच्या दृष्टीने सारे सारखेच—?

रोझमर: माझा कधीही विश्वास बसत नव्हता. मी फक्त त्याच्याशी खेळत होतो—फक्त माझ्या विचारात, तुला कळतंय?

रिबेका: जर तुमची इच्छा असेल, तर मी सारं काही पटकन सांगते.

रोझमर: (निषेध करीत) नाही! नाही! एक शब्दही बोलू नकोस. जे काही असेल ते विसरून जाऊ दे मला त्याविषयी.

रिबेका: पण मी विसरू शकत नाही.

रोझमर: ओह, रिबेका...!

रिबेका: होय, जॉन ती भयंकर गोष्ट आहे... आत्ता जेव्हा मला मोकळ्या अंतःकरणाने जीवनाचा समस्त आनंद देऊ केला गेला- माझं अंतःकरण बदललं आणि माझ्या स्वतःच्या अतिताने मला त्यापासून वेगळे केले.

- रोझमर: तुझा अतित निर्जीव झालाय, रिबेका. ह्यापुढे तुझ्यावर आता माझा ताबा राहिलेला नाही... तुझ्याशी काही नातं राहिलेलं नाही. तू आता वेगळ्या प्रकारची व्यक्ती झालीयेस... जशी तू आता आहेस.
- रिबेका: ओह माय डिअरेस्ट, ती फक्त निरर्थक वाक्ये आहेत, ठाऊक आहे तुम्हाला. निष्पापपणाबद्दल काय? कोठे मिळेल तो मला?
- रोझमर: (दुःखाने) होय,... निष्पापपणा.
- रिबेका: होय, निष्पापपणा जेथे सौख्य आणि तृप्ती गवसेल तुम्ही जी आगामी 'सुखी उच्चकुलीन' लोकांच्या पिढीत रुजवणार होते...?
- रोझमर: ओह, नको आठवण करून देऊस मला त्याची. ते एका भंगलेल्या स्वप्नाशिवाय काही नाही. ती एक आततायी कल्पना होती ज्यावर माझा पुढे कधीही विश्वास बसणार नाही; लोकांना बाह्यतः उदात्त करता येणे शक्य नाही, रिबेका.

रिबेका: (शांतपणे) सौम्य वात्सल्याने सुद्धा नाही, विचार करा, रोझमर.

रोझमर: (विचारपूर्वक) होय, —ती फार मोठी गोष्ट होईल. जीवनात अतिशय वैभवशाली, मी विचार करावा... जर फक्त ते तसं असतं तर (अस्वस्थपणे) मी कसा निश्चिंत असू शकतो मला कशी खात्री पटेल स्वतःला?

रिबेका: रोझमर, तुमचा माझ्यावर विश्वास नाही?

रोझमर: ओह, रिबेका- मी कसा विश्वास ठेवू शकतो, पूर्णपणे तुझ्यावर? आणि आता तुम्ही नूतन कल्पना घेऊन आलेत. त्या पाठीमागे काही असेल तर कृपया सांगा मला सरळसरळ. जर तुला काही हवे असेल तर मी सारं काही तुला आनंदाने देईन.

रिबेका: (स्वतःचे हात पिळवटत) ओह, हा ठार करणारा संशय... जॉन... जॉन...!

रोझमर: होय, हे भयंकर आहे, रिबेका. पण मी त्यासाठी काहीही करू शकत नाही. मी कधीच ह्या

संशयापासून मुक्त होऊ शकणार नाही. मी स्वतः-
तुझं प्रेम हार्दिक आणि सत्य आहे.

रिबेका: पण तुमच्यात असं खोलवर काहीतरी आहे
बदलाचे ज्याने माझ्यात जागा घेतलीय! आणि
ते परिवर्तन हे तुमचंच काम आहे... तुमचं
एकट्याचं.

रोझमर: ओह, रिबेका—लोकांमध्ये परिवर्तन घडवून
आणण्याच्या विश्वासाचं सामर्थ्य मी गमावून
बसलोय. माझा माझ्यावरच विश्वास नाहीये. मी
तुझ्यावरही विश्वास ठेवत नाही आणि माझ्या
स्वतःवरही नाही.

रिबेका: (भीतीदायकपणे त्याच्याकडे बघत) मग तुम्ही
तुमचं जीवन कसं जगू शकाल?

रोझमर: ते मला ठाऊक नाही. मी कल्पनाच करू शकत
नाही कसं ते. मी जगू शकेन अशी मला खात्री
नाही. आणि मला खरोखर ठाऊक नाही की
जगण्यासाठी काय योग्य आहे.

रिबेका: ओह, पण- जीवन स्वतःच नवचैतन्य आणते. आपण त्याला घट्ट पकडून धरू जॉन. आपण लवकरच त्यापासून सुटका करून घेऊ.

रोझमर: (बेचैनीने उभे राहत) मग दे मला माझा विश्वास परत पुन्हा! तुझ्यात असलेला माझा विश्वास, रिबेका! तुझ्या प्रेमातील विश्वास! पुरावा! मला पुरावा हवा आहे!

रिबेका: पुरावा? मी कसा देऊ शकते तुम्हाला पुरावा-!

रोझमर: तुला द्यावाच लागेल. (खोलीत चालत) ही उदासीनता मी सहन करू शकत नाही. ही भयंकर शून्यता... ही... ही... (हॉलच्या दारावर जोरात ठोठावण्याचा आवाज येतो.)

रिबेका: (तिच्या खुर्चीतच दचकते) ओह, तू ऐकलंस का ते?

(दरवाजा उघडला जातो आणि अल्ट्रिक ब्रँडल आत येतो. काळ्या कोटाखाली त्याने पांढरा शर्ट घातलाय आणि छान बुटांचा जोड, चुणीखाली

तो झाकला गेलाय. ह्या गोष्टी सोडल्यास त्याचा वेष पहिल्या अंकातल्यासारखा आहे.)

रोझमर: ओह, ते तुम्ही आहात का मिस्टर ब्रँडल?

ब्रँडल: जोहान्स माय बॉय- अभिवादन आणि निरोप घेतो.

रोझमर: इतक्या उशिरा तुम्ही कोठे जाताय?

ब्रँडल: खाली.

रोझमर: काय...?

ब्रँडल: घराची तीव्र ओढ लागलीय. करमत नाही घरावाचून.

रोझमर: काही घडलंय का तुमच्या बाबतीत मिस्टर ब्रँडल! काय झालंय?

ब्रँडल: परिवर्तन तुमच्या निरीक्षणात आलंय तर. होय पूर्णपणे. जेव्हा मी या कलादालनात पाऊल ठेवले उपजीविकेचे साधन शोधत, मी माझा खिसा चाचपडत होतो.

रोझमर: खरंच! पण मला पूर्णपणे समजलं नाही.

- ब्रँडल: पण जे काही तुम्ही बघताहात आज रात्री मी एखाद्या पदच्युत राजासारखा पण जळून खाक झालेल्या राजवाड्याच्या राखेमध्ये उभा आहे.
- रोझमर: मी काही मदत करू शकतो का तुम्हाला?
- ब्रँडल: तुझं हृदय अजूनही लहान मुलाच्या हृदयासारखं आहे; जॉन. तू मला थोडेसे पैसे कर्जाऊ देऊ शकतोस?
- रोझमर: होय, खचितच, मी आनंदाने देईन.
- ब्रँडल: मला एक किंवा दोन आदर्शांची व्यवस्था करू शकणार का?
- रोझमर: काय म्हणालात तुम्ही?
- ब्रँडल: एक किंवा दोन बहिष्कृत आदर्श. धर्मादाय कार्यासाठी ते वापरता येईल. कारण मी पुरता उध्वस्त झालोय. मोडकळीस येऊन भिकेला लागलोय.
- रिबेका: तुम्ही भाषण दिलं नाही का?

- ब्रँडल: नाही, मोहक ललना, काय वाटतंय तुला? लगेचच मी उभा, तयार आहे समृद्धी, रेचलेच गमावण्यासाठी. मी दिवाळखोर झालोय ह्याचा दुःखद शोध मी लावलाय.
- रिबेका: पण तुमच्या त्या साऱ्या अलिखित कलाकृतीबद्दल काय?
- ब्रँडल: पंचवीस वर्षांपासून मी दुहेरी कुलूप लावलेल्या त्या खजिन्याच्या पेटीवर एखाद्या कृपणासारखा बसलोय. आणि मग काल- जेव्हा मी ती उघडली आणि खजिना दाखविण्याचा प्रयत्न केला- तेथे काहीच नव्हतं! काळाच्या चक्कीत भरडून त्याची धूळ झाली. काहीही काहीही उरलेले नाही.
- रोझमर: तुम्हाला पूर्णपणे खात्री आहे?
- ब्रँडल: शंका घ्यायला काही जागाच नाही, माझ्या प्रिय पोराने. संस्थेच्या अध्यक्षाने माझी खात्री पटवली.
- रोझमर: अध्यक्ष?

- ब्रँडल: ठीक, ठीक- ते सन्माननीय मग. इच्छेच्या पूर्णपणे नंतरचे.
- रोझमर: कोण म्हणताय तुम्ही?
- ब्रँडल: पीटर मॉर्टेन्सगार्ड, खचितच.
- रोझमर: काय?
- ब्रँडल: (गूढपणे) गप्प बसा, गप्प बसा! पीटर मॉर्टेन्सगार्ड उमराव आणि उद्याचे नेते आहेत. ते काय करू शकतात ह्यापेक्षा त्यांना कधीच कशाची अपेक्षा नाही. ते आदर्शविना पूर्णपणे कार्यक्षम आहेत. या दोन माणसांसमोर मी कधीच गेलो नाही. त्यांच्यात सर्वव्यापकतेची वैशिष्ट्ये आहेत. ते त्यांना वाटेल ते करू शकतात.
- रोझमर: माझा विश्वास नाही.
- ब्रँडल: होय माझ्या पोरा! कारण पीटर मॉर्टेन्सगार्डना कधीच अधिक नकोय जे काही ते करू शकतात. पीटर मॉर्टेन्सगार्ड हे आदर्शाविना जीवनासाठी पूर्णपणे कार्यक्षम आहेत आणि ते, बघ ते यशस्वी

लढाईसाठी तत्त्वतः मोठी अनिवार्य गोष्ट आहे.
हा ऐहिक सुजाणतेचा मतितार्थ आहे. बस!

रोझमरः (शांतपणे) मला समजलं आता... की तुम्ही
निराशेत निघून जाताहात.

ब्रँडलः ठीक! तुझ्या जुन्या शिक्षकाचं उदाहरण घे. तुझ्या
मनावर एकदा जे काही बिंबवले आहे ते पुसून
टाक! हलक्या वाळूवर तुझं घर बांधू नकोस.
आणि सावध रहा, काळजी घे ज्याने तुझ्या
जीवनात गोडी रुजवली आहे त्याआधी.

रिबेकाः तुम्हाला म्हणायचंय मी?

ब्रँडलः होय, माझी मोहक जलपरी.

रिबेकाः आणि माझ्यावर का कुणी विसंबून राहू नये?

ब्रँडलः (एक पाऊल पुढे जात) माझी अशी कल्पना आहे
की माझ्या भूतपूर्व विद्यार्थ्यांने जीवितकार्य
यशस्वी करण्यासाठी पुढे वाटचाल करावी.

रिबेकाः आणि मग काय—!

ब्रँडल: (तिचे मनगट पकडून) तीच ती स्त्री जी ह्यावर प्रेम करते आनंदाने स्वयंपाकघरात जाईल आणि तिची गुलाबी आणि गोरी छोटी छोटी बोटे कापून टाकील अगदी मधल्या सांध्यासह शिवाय पूर्वोक्त म्हटल्याप्रमाणे प्रेमात पडलेली स्त्री... सारखीच आनंदाने अप्रतिम आकार असलेला डावा कान (तिला जाऊ देतो व रोझमरकडे वळून) नमस्कार निरोप घेतो जिंकणाऱ्या जॉन्स.

रोझमर: तुम्ही आत्ताच जाणार? या अंधाऱ्या रात्री?

ब्रँडल: अंधारी रात्र उत्तम. शांतता राखा.

(तो जातो. रूममध्ये क्षणभर शांतता.)

रिबेका: (खिन्न अंतःकरणाने श्वास घेत) ओह, ही हवा-! गुदमरायला होतंय येथे. (ती खिडकीकडे जाते व तेथेच उभी राहते.)

रोझमर: (आरामखुर्चीत, शोगडीजवळ बसतो) आसपास काहीच मार्ग दिसत नाही रिबेका. मी पाहू शकतो ते तुला येथून सोडून जायलाच हवे.

रिबेका: होय, याला काहीच पर्याय दिसत नाही.

- रोझमरः आपल्याजवळ असलेल्या थोड्याशा वेळेचा उपयोग करून घेऊ, येथे ये आणि माझ्याजवळ बैस.
- रिबेकाः (पलिकडे जाऊन सोप्यावर बसते) काय इच्छा आहे तुमची जोन्स?
- रोझमरः पहिली गोष्ट म्हणजे, मला तुला असं सांगायचंय की तुझ्या भवितव्याबद्दल काहीच चिंता करू नकोस
- रिबेकाः (स्मित करीत) हं, माझं भवितव्य.
- रोझमरः मी तुझ्या आकस्मिक खर्चाची आधीच व्यवस्था करून ठेवलीय, पूर्वीच. जे काही घडेल, त्याची तुला काळजी घेता येईल.
- रिबेकाः ते सुद्धा माय डियर?
- रोझमरः तू अपेक्षेप्रमाणे गृहीत धरून ठेवू शकत होतीस.
- रिबेकाः खूप दिवसांपूर्वी मी ह्या गोष्टींचा विचार केला होता.

- रोझमर: होय होय... तुला बहुधा ठाऊक असेलच की असे विचार जसे होते तसेच आपल्यामध्ये होते.
- रिबेका: होय, तोच विचार मी करतेय.
- रोझमर: तसाच मीही. पण जर मी त्या भोवती—
- रिबेका: ओह, जॉन तुम्ही माझ्यापेक्षा अधिक जगणार आहात.
- रोझमर: या मी निवडलेल्या धिक्कार जीवनाचा शेवट करणे माझ्या सामर्थ्यात आहे.
- रिबेका: काय म्हणायचंय तुम्हाला? तुम्ही तसा विचार करीत नाही—!
- रोझमर: तुला असं वाटतं का की हे विचित्र होईल? ह्या दुःखदायक, शोचनीय अपयशानंतर! मी, विजयप्राप्तीसाठी मोठ्या तीव्र यातना सहन केल्या! आणि आता संपूर्ण गोष्टीचा मी त्याग केला... संग्राम सुरू होण्याआधीच सोडलेले.
- रिबेका: तुमचा संग्राम पुढे चालू ठेवा, जोन्स! जर तुम्ही फक्त प्रयत्न केलात... तुम्ही बघाल तुम्ही

जिंकाल. शेकडो मनांत उदात्तता आणत...
हजारो... जर फक्त तुम्ही प्रयत्न केला!

रोझमर: ओह, रिबेका... जेव्हा मी माझ्या ध्येयावरच

रिबेका: पण तुमच्या ध्येयाने आधीच ते सिद्ध करून
दाखवलंय. एखाद्या व्यक्तीला तरी तुम्ही उदात्त
केलंय हे नक्की... मला, जोपर्यंत मी जिवंत
आहे.

रोझमर: होय... जर मी तुझ्यावर विश्वास ठेवू शकलो
असतो.

रिबेका: (हात पिळवटीत) ओह, पण जॉन... दुसरा काही
विचारच करू शकत नाही का तुम्ही?
...काहीतरी ज्यामुळे माझ्यावर तुमचा विश्वास
बसेल?

रोझमर: (दचकतो, जशी काही त्याला भीती वाटली)
नको! तू मला ह्याबाबतीत विचारायलाच नको.
तुला असा काही विचार करता येत नाही का की
ज्यामुळे तुझा संशय पुसला जाईल? कृपया पुढे

जाऊ नकोस. अजून दुसरा एकही शब्द बोलू नकोस.

रिबेका: होय, अगदी बरोबर. ज्याविषयी आपल्याला बोलायचंच आहे! तुम्हाला असं काही माहित आहे ज्यामुळे तुमचा संशय नष्ट होईल? कारण मला काहीच ठाऊक नाही.

रोझमर: हे तुझ्यासाठी चांगलं आहे की तुला ठाऊक नाही. हे दोघांसाठी चांगलं आहे.

रिबेका: नाही, नाही, नाही.—अशा मार्गाने मी ते पुढे ढकलणार नाही! जर तुम्हाला काही माहित आहे त्याने मी तुमच्या नजरेतून दोषमुक्त होईन, मग हे सांगितलं जावं हे सांगण्याचा मला हक्क आहे.

रोझमर: (जणू काही इच्छेच्या विरोधात बोलण्यास भाग पडलेला) मग बघूया तू म्हणतेस तुझे प्रेम खूप श्रेष्ठ आहे, तू म्हणतेस ज्यातून तू मनाची उदात्तता मिळवण्यात यशस्वी झालेली आहेस. तुझा हिशेब योग्य आहे का रिबेका? ही बेरीज बरोबर

आहे की नाही हे सिद्ध करायचे का आपण?
सांग?

रिबेका: मी तयार आहे.

रोझमर: कुठल्याही वेळी?

रिबेका: जेव्हा तुम्हाला आवडेल. शक्य तितक्या लवकर.

रोझमर: मग मला पाहू दे, रिबेका... जर तू...
माझ्याकरिता... ह्याच रात्री... (अकस्मात थांबून)
ओह, नाही, नाही, नाही!

रिबेका: होय, जोन्स. होय, होय! सांगा मला, मग तुम्ही
बघाल.

रोझमर: ...जर तुम्हाला धाडस आहे... आनंदाने, जसे
अल्विक ब्रँडल म्हणालेत... माझ्याकरिता,
रात्री... आनंदाने... त्याच मार्गाने जाण्यासाठी...
ज्या मार्गाने बीटा गेली?

रिबेका: (सोप्यावरून हळू हळू उठते आणि बहुधा ऐकू न
येणाऱ्या आवाजात) जोन्स...!

रोझमर: होय, रिबेका.. तोच तो प्रश्न जो मला पछाडेल... तू गेल्यानंतर... दिवसाचा प्रत्येक तास ते माझ्याकडे परतेल. मला वाटते माझ्या मनःचक्षुंसमोर तू मला स्पष्ट दिसतेस... तू बाहेर पाय-पुलावर बरोबर मध्यावर उभी आहेस... कठड्यावर ओणवी होऊन जलद गतीने वाहणाऱ्या पाण्याच्या प्रवाहाकडे बघत. नाही- तुम्ही मागे सरले. तिने जे धाडसाने केलं तेवढं तुमच्यात धैर्य नाही.

रिबेका: जर मला तशा प्रकारचं धैर्य असतं तर? आणि आनंदाने स्वेच्छेने तसं केलं असतं? मग काय?

रोझमर: मग मला तुझ्यावर विश्वास ठेवायला हवा. मला माझ्या जीवनाचे ध्येय परत मिळविण्यावर विश्वास बसेल. मला माझ्या विश्वासावरील सामर्थ्यावर मानवी प्राण्याच्या सामर्थ्यावर त्यांच्या उदात्ततेच्या प्राप्तीबद्दल विश्वास आहे.

रिबेका: (तिची शाल हळूच घेते, आणि डोक्यावर ठेवते, मनाच्या शांततेने) तुम्हाला तुमचा विश्वास पुन्हा प्राप्त होईल.

- रोझमर: तुझ्याकडे तशी इच्छाशक्ती आणि धाडस—
आहे रिबेका त्यासाठी?
- रिबेका: ते तम्ही उद्या पाहू शकाल—किंवा त्यानंतर
जेव्हा त्यांना माझं प्रेत सापडेल.
- रोझमर: (त्याचे हात ते त्याच्या कपाळावर ठेवतो) तेथे
भीषण मोहिनी आहे त्यात—!
- रिबेका: कारण मला तेथे खाली राहणं आवडत नाही.
आवश्यकतेपेक्षा फार काळ नाही. तुम्हाला ते
बघावंच लागेल त्यांना मी सापडले.
- रोझमर: (उसळी मारून उठत) पण हे सारं—काहीही
नसून वेडेपण आहे. जा- किंवा थांब! मी तुझे हे
फक्त केवळ शब्द ह्यावेळेला घेतो.
- रिबेका: निरर्थक वाक्प्रचार, जोन्स. आपल्याला आता
असा भेकड कावा नको, डिअर! कसा तुम्ही
विश्वास ठेवू शकणार माझ्या केवळ शब्दावर ह्या
दिवसानंतर?
- रोझमर: पण तुला अपयशी झालेलं मला बघायची इच्छा
नाही, रिबेका!

- रिबेका: तेथे अपयश असणार नाही.
- रोझमर: तेथे राहिल. तुला बीटाच्या मागे जाण्याचं सामर्थ्य कधीच राहणार नाही.
- रिबेका: तुम्ही तसा विचार करू शकत नाही?
- रोझर: कधीच नाही. तू बीटासारखी नव्हेस. जीवनाच्या विकृत दृश्यासारखी सत्तेखाली तू नाहीस.
- रिबेका: पण मी रोझमर्सहोल्मच्या जीवनाच्या सत्तेखाली आहे—आत्ता. जे काही मी पाप केलंय त्याचं प्रायश्चित्त मी घ्यायला हवं.
- रोझमर: (तिच्याकडे स्थिरपणे बघत) हा तुझा दृष्टिकोन आहे?
- रिबेका: होय.
- रोझमर: (करारीपणे) ठीक मग, मी जीवनाच्या बंधमुक्त दृष्टीत खंबीरपणे उभा राहतो, रिबेका. आपल्यावर न्यायनिवाडा करणारा कुणी नाही; आणि ह्या कारणामुळे आपला न्यायनिवाडा आपणच करू.

- रिबेका: (त्याचा गैरसमज करून घेत) होय, ते खरं आहे-
ते सुद्धा. माझ्या जाण्याने तुमच्यात जे काही उत्तम
आहे त्याचं रक्षण होईल.
- रोझमर: ओह, रक्षण करण्यासारखं माझ्यात काहीच
राहिलेलं नाही.
- रिबेका: होय, आहे. पण माझ्यासाठी... आजनंतर मी
फक्त एक समुद्री राक्षस व्हावे व जे जहाज
तुम्हाला पुढे नेत आहे त्याला खाली खेचणारा
व्हावे. जहाजाच्या बाजूने समुद्रात जाते. किंवा
कदाचित मला येथे व्यर्थ दिवस घालवावे
लागतील. मागे अपंग जीवन फरफटत ओढत?
त्या आनंदावर कुढत जो माझ्या अतिताने
गमावला आहे? नाही, हा खेळ मी सोडत आहे,
जोन्स.
- रोझमर: जर तू जातेयस... तर मीसुद्धा तुझ्यासोबत येतोय.
- रिबेका: (जवळजवळ हळूच स्मित करीत, त्याच्याकडे
बघत हळूच म्हणते) होय, या माझ्या सोबत...
आणि माझे साक्षीदार व्हा...

- रोझमर: मी तुझ्यासोबत येतो, मी म्हणालो.
- रिबेका: पाय-पुलाकडे, होय. तुम्हाला ठाऊक आहे तुम्ही कधीच बाहेर तेथे जाण्याचे धाडस करणार नाहीत.
- रोझमर: तू बघितलेलं आहेस ते?
- रिबेका: (दुःखाने आणि अडखळत) होय. तेच ज्याने माझं प्रेम निराशाजनक बनविले.
- रोझमर: रिबेका... आता मी माझा हात तुझ्या डोक्यावर ठेवतो (तसं करतो) आणि आता तुझा विवाह झालेली माझी पत्नी म्हणून मी स्वीकार करतो.
- रिबेका: (त्याचे दोन्ही हात घेते आणि तिचे डोके त्याच्या छातीवर ठेवते) थँक्यू जोन्स (त्याला जाऊ देते) आणि आता मी आनंदाने जाते.
- रोझमर: पुरुष आणि स्त्रीने एकत्रित जायला हवे.
- रिबेका: फक्त पुलाकडे, रोझमर.
- रोझमर: त्यावरसुद्धा. जोपर्यंत तू जाशील- तोपर्यंत मी तुझ्यासोबत येईन. कारण आता मी धीट झालोय.

- रिबेका: तुम्ही निःसंशयपणे खात्री करून घेतली का... की हा मार्ग तुमच्यासाठी उत्तम आहे?
- रोझमर: मला ठाऊक आहे, हाच एक मार्ग आहे.
- रिबेका: समजा तुम्ही फक्त स्वतःचीच फसवणूक करता आहात... रोझमर्होल्मच्या श्वेताश्वांपैकी एक म्हणून.
- रोझमर: असंच असेल ते. कारण त्यांच्यापासून आपण स्वतःचा बचाव कधीच करू शकत नाही, आपण ह्या घरापासून.
- रिबेका: मग थांबा तेथेच, जोन्स!
- रोझमर: पती त्याच्या पत्नीबरोबर जाईल, जशी पत्नी तिच्या पतीबरोबर.
- रिबेका: होय, पण आधी हे मला सांगा, ते तुम्हीच आहात का जे माझ्या मागे येतात? किंवा ती तीच आहे का जी मी तुमच्या मागे येतेय?
- रोझमर: आपण ह्या प्रश्नाबद्दल कधीच विचार करायला नको.

- रिबेका: पण मला जाणून घ्यायची इच्छा आहे.
- रोझमर: आपण एकमेकांबरोबर जाऊया, रिबेका- मी तुझ्यासोबत आणि तू माझ्यासोबत.
- रिबेका: मीसुद्धा काहीसा तो विचार करते.
- रोझमर: कारण आता आपण दोघे एक आहोत.
- रिबेका: होय, आता आपण एक आहोत. चला जाऊया आनंदाने.

(ते हातात हात घालून हॉलमधून बाहेर जातात आणि डाव्या बाजूला वळताना ते दिसू शकतात. ते गेल्यावर दरवाजा उघडा राहिलेला असतो. रूम काही क्षणांसाठी रितीच राहते. मग सौ. हेल्सेथ उजवीकडून दरवाजा उघडते.)

- सौ. हेल्सेथ: मिस् वेस्ट... गाडी... (भोवती बघते) येथे नाहीत. ह्या रात्रीच्या वेळी एकत्रितपणे बाहेर गेलेले आहेत? ठीक... मला असं म्हणावंसंच वाटतं— ! हम्! (हॉलमध्ये जाते, भोवती बघते आणि परत पुन्हा येते) उद्यानाच्या खुर्चीवरही नाहीत. ओह, ठीक ठीक (खिडकीकडे जाते आणि बाहेर

बघते) ओह, अरे देवा! ती श्वेतवस्तू तेथे आहे...
 अरे, देवा! ते दोघेही पुलावर आहेत. देवा ह्या
 पापी जीवांना क्षमा कर! ते आपले बाहू
 एकमेकांभोवती ठेवताहेत (किंचाळते) ओह,
 खाली- दोघेही! पाणचक्की फिरविणाऱ्या
 वेगवान पाण्याच्या झोतामध्ये! धावा! धावा!
 (तिचे गुडघे थरथरतात, कापतात. ती खुर्चीच्या
 मागच्या बाजूचा आधार घेते. ती जेमतेम काही
 शब्द उच्चारते) नाही. नाही. मदत करा तेथे...
 त्या मृत स्त्रीने त्यांना उचलून नेलेले आहे.

समाप्त

लेखक डॉ. वसंत बागुल

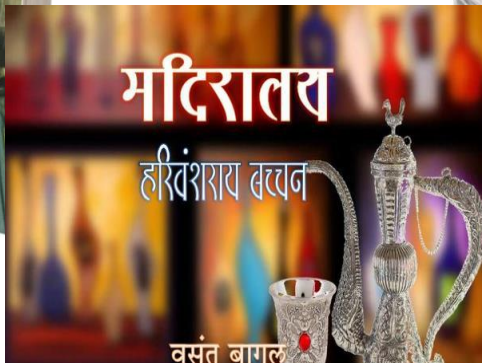
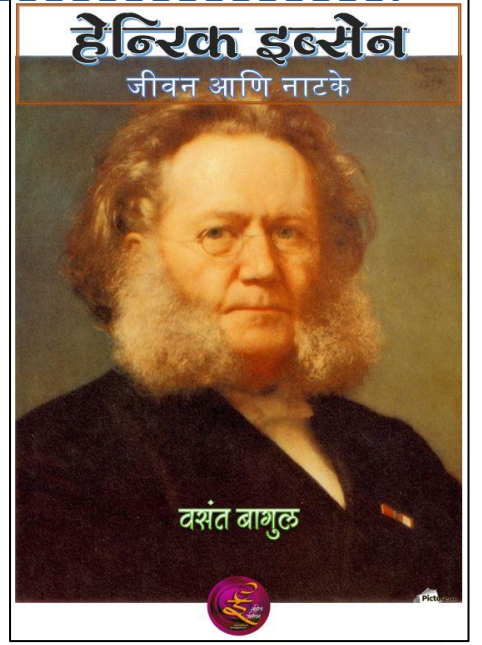
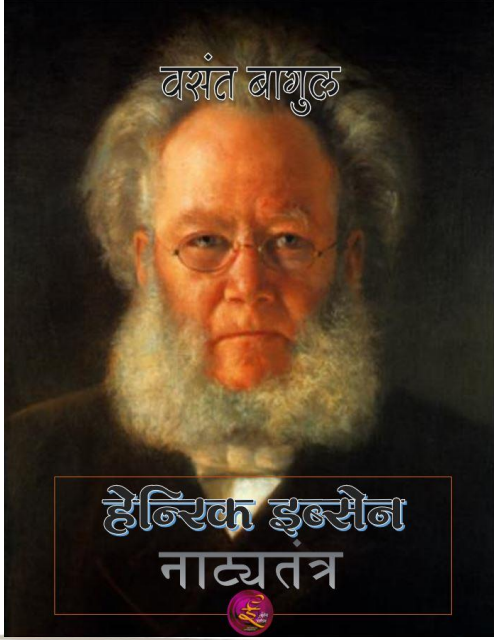
ऑस्लो येथील सुप्रसिद्ध भव्य नाट्यगृह-
'नॅशनल थिएटर' समोरील इब्सेनचा पूर्णाकृती पुतळा

नॉर्वे येथील हेन्रिक इब्सेनच्या स्मारकासोबत डॉ. वसंत बागुल

श्री वसंत बागुल यांची पुस्तके

कव्हरवर क्लिक करताच पुस्तक उघडेल

हेनरिक इब्सेन

लहानगा आयोलफ

वसंत बागुल

हेनरिक इब्सेन
वसंत बागुल

CLASSICAL TRAITOR COMPANY PRESENTS

अतितागमन

BY HENRIK IBSEN
DIRECTED BY JOHN JOHNSTON

श्री वसंत बागुल

यांनी

अनुवाद केलेली

हेनरिक इब्सेन

यांची नाटके.

मूळ नॉर्वेजियन

भाषेतून

या पुस्तकांचे

मराठीत

भाषांतर

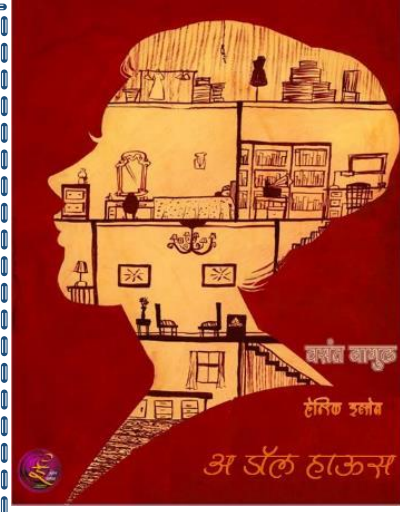
केलेले आहे.

इतरत्र ते इंग्लीशवरून

केलेले असते.

कव्हरवर क्लिक करताच

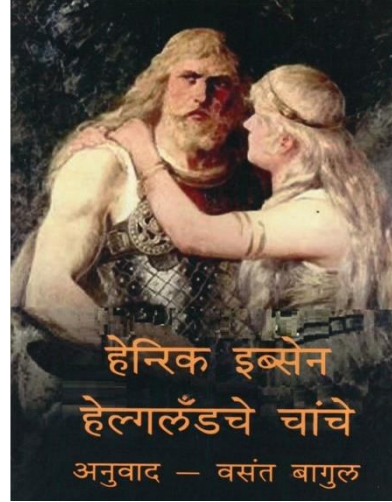
पुस्तक उघडेल

वसंत बागुल

हेनरिक इब्सेन

अ डॉल हाऊस

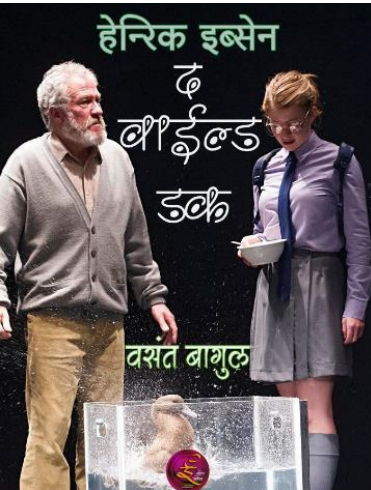

हेनरिक इब्सेन
हेल्गलँडचे चांचे
अनुवाद — वसंत बागुल

हेनरिक इब्सेन

द
वी ईल्ड
डॉक

वसंत बागुल

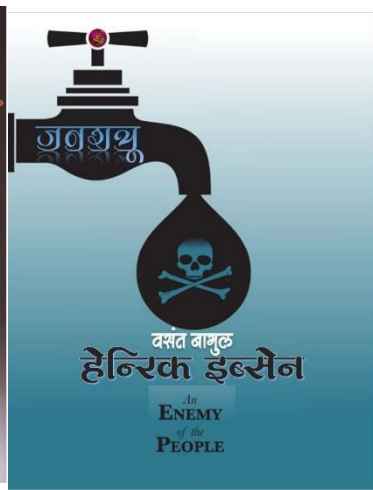
हेनरिक इब्सेन

अनुवाद :

वसंत बागुल

हेटा गॅस्टर

वसंत बागुल
हेनरिक इब्सेन

An
ENEMY
of the
PEOPLE

चंद्रकौर

वसंत बागुल

श्री वसंत बागुल

यांनी

स्वतः लिहीलेली

पुस्तके.

या पुस्तकांचे लेखन

त्यांनी स्वतः जपान

आणि अमेरिकेत

राहून कष्ट करून

माहिती मिळवून केले

आहे.

सर्व लेखन

अस्सल व दुर्मिळ

आहे

जपानी परिकथा 2

येइ ओझाकी

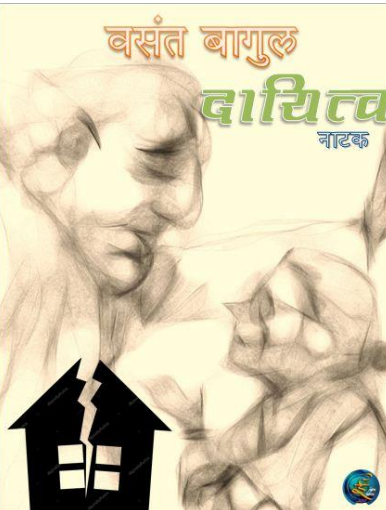
वसंत बागुल

वसंत बागुल

दायित्व

नाटक

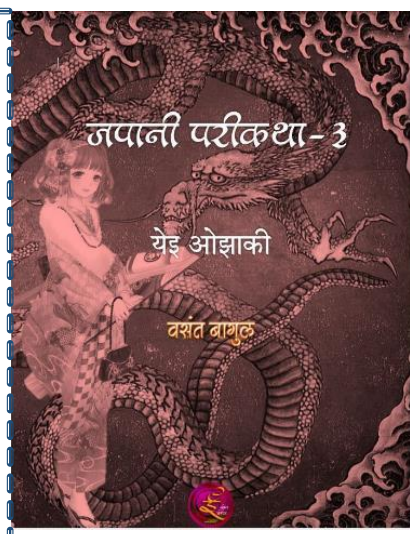
कळहरवर क्लिक करताच

पुस्तक उघडेल

जपानी परिकथा-3

येइ ओझाकी

वसंत बागुल

जपानी परिकथा

येइ ओझाकी

वसंत बागुल

अमेरिकन परिकथा

By

L.FRANK BAUM

CHICAGO NEW YORK
GEORGE M. HILL COMPANY
1901

वसंत बागुल

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे चौदावे वर्ष.
डॉ. वसंत बागुल यांचे हे एकोणिसावे पुस्तक.

डॉ. वसंत बागुल हे मुळचे मालेगावच्या शाळेतील शिक्षक. पण वाचन व लेखनाच्या वेडाने झपाटलेले. नाटककार इब्सेनच्या प्रेमात पडून त्याचा अभ्यास करायला त्यांनी नॉर्वे गाठले. नॉर्वेजिअन भाषेचा अभ्यास केला. पोटासाठी अंगमेहनत करत नॉर्वे युनिव्हर्सिटीत PhD मिळवली. इब्सेनच्या नाटकांचा अनुवाद केला. तिथून जपानला. जपानी भाषा शिकून परिकथांचा अभ्यास केला. तिथून अमेरिका. सुदूर भागातील मॉटेलमध्ये काम करत तिथल्या मूळ परिकथांचा अभ्यास व अनुवाद केला. मुले या देशांतच शिकून स्थाईक झाली. पण बागुल सर पुन्हा महाराष्ट्रात आले. वयाच्या सत्तरीतही सातत्याने लेखन करत असतात.

डॉ. वसंत बागुल यांच्यासारखे ज्येष्ठ लेखक आपली पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील मराठी वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर दिनानाथ मनोहर(४ पुस्तके), शंभू गणपुते(९पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर(९), डॉ. वसंत बागुल

(१९), शुभांगी पासेबंद(१२), अविनाश नगरकर(४), डॉ. स्मिता दामले(८), डॉ. नितीन मोरे (३१), अनील वाकणकर (९), फ्रान्सिस आल्मेडा(२), मधुकर सोनावणे(३), अनंत पावसकर(४), मधू शिरगांवकर (८), अशोक कोठारे (५० खंडांचे महाभारत), श्री. विजय पांढरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्रवणा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १७ पुस्तके), विनीता देशपांडे (७) उल्हास हरी जोशी(७), नंदिनी देशमुख (५), डॉ. सुजाता चव्हाण (८), डॉ. वृषाली जोशी(२३), डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (१९), CA पुनम संगवी(६), डॉ. नंदिनी धारगळकर (११), अंकुश शिंगाडे(१०), आनंद देशपांडे(३), नीलिमा कुलकर्णी (२), अनामिका बोरकर (३), अरुण फडके(३) स्वाती पाचपांडे(२), साहेबराव जवंजाळ (२), अरुण वि. देशपांडे(५), दिगंबर आळशी, प्रा. लक्ष्मण भोळे, अरुंधती बापट(२), अरुण कुळकर्णी(८), जगदिश खांदेवाले(४) पंकज कोटलवार(२) डॉ. सुरुची नाईक (३) डॉ. वीरेंद्र ताटके(२), आसावरी काकडे(३) असे अनेक ज्येष्ठ व अनुभवी, कसलेले लेखक ई साहित्याच्या द्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत विनामूल्य पोहोचवतात.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपली ध्वजा फडकवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'ये ।

दृष्टादृष्ट विजये । होआवे जी ।

